

**MODERN TÜRK ŐİRİNDE
FELSEFE DIŞI DÜŞÜNCE VEYA
TÜRKÇE DÜŞÜNMEK**

Osman Nuri TOLAR
Doktora Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY
2022
Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**Osman Nuri TOLAR
ORCID ID: 0000-0002-5170-3940**

**MODERN TÜRK ŞİİRİNDE
FELSEFE DIŞI DÜŞÜNCE VEYA
TÜRKÇE DÜŞÜNMEK**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY**

ERZURUM – 2022

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Modern Türk Şiirinde Felsefe Dışı Düşünce veya Türkçe Düşünmek"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdigi için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdigi için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

20.12.2022

Osman Nuri Tolar

Aslı Islak İmzalıdır.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Turkish Research

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY danışmanlığında Osman Nuri TOLAR tarafından hazırlanan “Modern Türk Şiirinde Felsefe Dışı Düşünce veya Türkçe Düşünmek” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora tezi olarak kabul edilmiştir. 20.12.2022

Kabul / ~~Rev~~ – İmza

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Erdoğan ERBAY <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır.
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Prof. Dr. Ahmet SARI <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır.
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Doç. Dr. Nurullah YILMAZ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır.
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Doç. Dr. Emine Bilgehan TÜRK <i>Giresun Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır.
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Dr. Öğr. Üyesi Emel HİSARCIKLILAR <i>Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Osman MERT
Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	IV
TABLolar DİZİNİ	VII
İSİMLER DİZİNİ.....	VIII
İŞARET VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DÜŞÜNCE VE FELSEFE

1.1. DÜŞÜNCENİN SİRÂYETİ.....	21
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM FELSEFE VE ŞİİR

2.1. AKTARILANIN DÖNÜŞMESİNİN İHMALİ.....	30
2.1.1. Türkçenin Söz Varlığı	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DÜŞÜNCE VE ŞİİR

3.1. BİLGİ, İNANÇ, DÜŞÜNCE.....	42
3.1.1. Türkçe Düşünmenin Bütünlüğü	47
3.1.1.1.Söz	50
3.1.2.Türkçede Varlık-Yokluk	52
3.1.3.Türkçe Kavramanın Özgünlüğü	59
3.1.4.Şiir ve Düşüncenin Tersinirliği	62
3.1.5.Türkçenin Her Aşamada Şiirleşme Temayülü	67
3.1.6.Düşüncenin Çarpıtılması ve Düşüncenin Çarpıtması.....	72
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	84
ÖZGEÇMİŞ	89

ÖZET**DOKTORA TEZİ****MODERN TÜRK ŞİİRİNDE FELSEFE DIŞI DÜŞÜNCE VEYA TÜRKÇE DÜŞÜNMEK****Osman Nuri TOLAR****Tez Danışmanı:** Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

2022, Sayfa: XV+89

Jüri: Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Danışman)

Prof. Dr. Ahmet SARI

Doç. Dr. Nurullah YILMAZ

Doç. Dr. Emine Bilgehan TÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Emel HİSARCIKLILAR

Bu tezin amacı, felsefe dışı bir düşünce olarak Türkçe düşünmenin nasıl bir düşünme olduğu sorusuna modern Türk şiirine başvurmak suretiyle cevap aramaktır. Bu amaç doğrultusunda düşünce, felsefe ve felsefe dışı düşünce kavramları ve şiir-felsefe, şiir-düşünce ilişkileri üzerinde durulmuş, modern Türk şiirinden verilen örnekler eşliğinde meseleye açıklık getirilmeğe çalışılmıştır.

Türkçe düşünme; Batı dünyası dışında kalmamakla birlikte felsefî olmayan, dilin kendisiyle ve dilin kendisi olarak, felsefenin Grek varoluşunu belirlediği gibi Türklere mahsus bir yaşam tarzını belirleyen ve o yaşam tarzı olarak açığa çıkan düşünmedir. Türkçe düşünmek felsefî bir düşünme olmadığı gibi henüz bir Türk düşüncesine de varmamıştır. Bu sebeple felsefe dışı düşünce-felsefe, Türkçe düşünme-Türk düşüncesi gibi ayrımların yapılması ve açıklanması zorunludur.

Felsefe şiir uyumsuzluğuna ilişkin genel kabuller ve her şeye rağmen Batı felsefesinin kökeninde bulunan *mythos* ve şiir hakkında dile getirilmiş düşünceler Platon'dan beri var olan tartışmaların genel çerçevesini çizerler. Türkçe düşünme, düşünce-şiir zıtlığını doğuracak bir işleyişe sahip değildir. Türkçe düşünme için akıl-duygu bölünmesi söz konusu değildir. Dilin imaları, rasyonel düşünmenin ve “Mantık”ın (Logik) törpüsüyle düşüncenin gövdesinden koparılmaz.

Anahtar kelimeler: Felsefe dışı düşünce, Türkçe düşünmek, Türk düşüncesi, felsefe, şiir, düşünce.

ABSTRACT**PH. D. THESIS****NON-PHILOSOPHICAL THOUGHT OR TURKISH THINKING IN MODERN
TURKISH POETRY****Osman Nuri TOLAR****Advisor:** Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

2022, Pages: XV+89

Jury: Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Advisor)

Prof. Dr. Ahmet SARI

Doç. Dr. Nurullah YILMAZ

Doç. Dr. Emine Bilgehan TÜRK

Dr. ğr. yesi Emel HİSARCIKLILAR

The aim of this thesis is to seek an answer to the question of what kind of thinking is Turkish thinking as a non-philosophical thought by means of referring to modern Turkish poetry. For this purpose, the concepts of thought, philosophy and non-philosophical thought, poetry-philosophy, poetry-thought relations have been emphasized, and the subject has been tried to be clarified with examples from contemporary Turkish poetry.

Thinking in Turkish; It is the thinking that is not outside the Western world, but is non-philosophical, with the language itself and as the language itself, which determines a life style peculiar to Turks, as philosophy determines the Greek existence, and emerges as that lifestyle. Thinking in Turkish is not a philosophical thought, nor has it attained a Turkish thought yet. For this reason, distinctions such as non-philosophical thought-philosophy, Turkish thinking-Turkish thought have to be made and explained.

The general assumptions about the incompatibility between philosophy and poetry, and for all that, the mythos at the origin of Western philosophy, and the ideas expressed about poetry, draw the general framework of the debates that have existed since Plato. Thinking in Turkish does not have a mechanism that will create a thought-poetry contrast. There is no mind-emotion division for Turkish thinking. The implications of language are not detached from the body of thought with the rasp of rational thinking and “Logic”.

Keywords: Non-philosophical thought, think in Turkish, Turkish thinking, philosophy, poetry, thought.

ÖN SÖZ

“Modern Türk Şiirinde Felsefe Dışı Düşünce veya Türkçe Düşünmek” başlığının son kısmını oluşturan “Türkçe Düşünmek” tamlaması son zamanlarda itiyat hâlini almış bir tavırla ilgili değildir. Türk düşüncesi değil de Türkçe düşünmek veya Türkçe düşünce dememizin sebebi “Türk düşüncesi” isimlendirmesinin ırkçı bir ifade olacağı endişesiyle yapılmış bir tercih, bir sakınma değildir; zira “Türkçe düşünme” ifadesi zaten yüksek bir Türk düşüncesini mümkün kılacak düşünmeye dikkatleri çeker. Henüz bir Türk düşüncesinden bahsedilemeyeceğini söylemiş olmak da meselenin pejoratif bir yaklaşımla ele alındığı anlamına gelmez, tıpkı bir Türk felsefesi yoktur demenin, sadece bir tespit olduğu, bir yazıklanma olmadığı gibi. Fakat bir Türk düşüncesinden bahsedilemiyor olması hamaset nutuklarını bir kenara itip merak ve ilgilerin bu tespite çevrilmesine sebebiyet vermelidir.

İslâm felsefesinin Batı felsefesi içinde bir düşünme olduğu, İslâm’ın temel kaynakları eşliğinde bir düşünme olmaktan çok inancın rasyonalize edilme çabası olduğunu, bu tespitin ise neredeyse tüm Skolastik düşünmenin tamamına genişletilebileceğini ileri sürmek de İslâm dini veya düşüncesi hakkında olumsuz fikir beyan etmek değildir.

Milattan önce VI. yüzyılda İon topraklarında doğan felsefenin dışında bir düşünmenin, Türkçe düşünmenin merak konusu edilmiş olması ve bu arayışı başarıya ulaştıracak ip uçlarının modern Türk şiiri içinde bulunup gösterilmesi arzusu bu doktora tezinin sınırlarını da belirlemiş oluyor. Batı felsefesi, Grek düşünmesinin sonraki çağlarda formel mantığa bağlı Avrupa merkezli sistematik bir düşünmeye ve giderek modern mantık ve günümüz felsefesine varmasıdır. Bu sistematik düşünme içinde bir alt başlık olarak bulunan İslâm felsefesi de Batı felsefesinin bir cüzü olarak kabul görmektedir. Batı felsefesi genel başlığı altında kabul edilen ve felsefe tarihçilerince de böyle değerlendirilen Müslüman filozofların antik Grek düşünmesinin yorumcuları ve takipçileri olduğu ve böylelikle Batı felsefesi içinde bir yer edindikleri gerçeğini esas alarak Türkçe düşünmenin İslâm felsefesi içinde de değerlendirilemeyeceği bu çalışmanın öne çıkarmak çabasında olduğu bir hakikattir.

Türk düşüncesi ve Türkçe düşünmenin de iki farklı şey olduğu ayırımı tezin temel iddiasını ortaya koyabilmek için başvurulmuş önemli bir başka tefrik olmuştur. Yani bu tezde Türk felsefesi, Türk düşüncesi ve Türkçe düşünme ayrı ayrı içerikleri karşılamak üzere düşünülmüş üç ayrı tesmiyedir.

Bu önemli ayrımlarla birlikte Türkçe düşünmenin ne demek olduğu / ne olabileceği sorularına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Platon'dan beri ağırlıklı olarak felsefi veyahut bilimsel düşünmenin, daha doğru ifadeyle *rational* düşünmenin karşısında bir muarız olarak görülen şiirin felsefe dışı bir düşünme olan Türkçe düşünme içinde dışlanmadığı, hatta Türkçe düşünmenin yatağının Türk şiiri olduğu, Türkçe düşünmenin izi sürülecekse Türk şiirine müracaat edilmek gerektiği gösterilmeğe çalışılmıştır.

Düşünce ve şiiri birbirlerine indirgeme hevesi verimsiz ve zararlı olacaktır; fakat Türkçe düşünmenin neliği hakkında Türk şiirine müracaat edilebilir. Türk şiirine başvurma teklifi kesinlikle şiirin düşünce olduğu iddiasında değildir.

Türkçe düşünmenin bir Türk düşüncesine varmaya muktedir olduğu, eğer bir Türk düşüncesinden söz edilecekse ilkin Türkçe düşünmeye ve Türk şiirine yönelmesi gerektiği düşüncesi tezin temel iddiası olmuştur: “Modern Türk şiiri “*poiêsis*” düşüncesiyle yön aldığı sapakta, temelde “*kátharsis*” anlayışıyla aynı olan, şiirle bir iş kotarma niyeti sebebiyle saf şiirden, klasik şiirden kopmuştur. Yine de modern Türk şiirindeki “*poiêsis*” anlayışı kendine mahsustur; çünkü modern şiirin kendisini de var eden Türkçenin dünyayı kavrayış tarzı sebebiyle klasik şiirden tamamen kopmamıştır. Modern Türk şiirini var eden dil, yani Türk şiirinin kendisi Türkçe düşünme ile dolaysız irtibatı mümkün kılan eldeki biricik imkândır.”

“Düşüncenin Çarpıtılması ve Düşüncenin Çarpıtması” alt başlığında anlatılmak istendiği gibi, ifadeye dökülen herhangi bir düşüncenin eksiltmeden artırılmadan olduğu gibi anlaşılması imkânsız görünmektedir. Üstelik aktaranın kendisinin aktaracak olduğu düşünceyi her zaman tam bir kesinlikle çarpıtmadan eksiltmeden anlatmaya muktedir olacağı şüphelidir. Bunlara ilaveten elinizdeki çalışmanın özel bir durumunun olduğu da açıktır. Bu doktora tezinin, konu hakkında var olan ve aşılması oldukça güç görünen çok genel kabuller ve ön yargılar sebebiyle birtakım zorluklarla karşılaşacağı muhtemeldir. Tez daha henüz fikir aşamasındayken bu zorluklar benim için tahmin edilebilir ihtimallerdi. Bu sebeple kendisinin onayı ve desteği olmadan gerçekleşmesi mümkün

olmayacak olan tezi ortaya koyabilmem ve iddialarımı ileri sürebilmem için beni destekleyen tez danışman hocam Prof. Dr. Erdoğan Erbay’a teşekkür ederim. Prof. Dr. Erdoğan Erbay’ın kendisiyle tanışmadan evvel lise öğrencilik yıllarımda okulun kütüphanesinde bulduğum, aylarca kütüphanelerde süren yoğun çalışmalarla yazılmış “Eskiler ve Yeniler” kitabını tanımıştım. Lisans birinci sınıfta Yeni Türk Edebiyatı dersimize girdiğinde kendisiyle tanışmış oldum. Lisans bitirme ve yüksek lisans tezlerim için de danışman hocalığı yaptı. Ömür boyu sağlık ve afiyet içinde olsun.

Erzurum-2022

Osman Nuri TOLAR

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Nisa/93	35
Tablo 2: Meryem/96	36
Tablo 3: Zâriyât/52	36
Tablo 4: Konuşma dilinde Arapça kökenli kelimeler	38

İSİMLER DİZİNİ

Ahmed Arif	26, 29, 30
Akıncıoğlu, M. Niyazi.....	40, 41
Âkif Paşa	55
Aksal, Sabahattin Kudret.....	63
Altıok, Metin	50
Arıburnu, Orhon Murat	21, 22, 23
Aristoteles.....	15, 17
Ayni, Mehmet Ali	3
Bachelard, Gaston	20, 45, 67, 79
Badiou, Alain	1, 2, 26
Batur, Enis	78
Berk, İlhan.....	47
Birgivi.....	3
Birsel, Salâh	62
Busbecq, Ogier Ghiselin	75
Cansever, Edip	73
Carnap, Rudolf	18
Cemal Süreya	9
Çelebi, Âsaf Hâlet	17
Derrida, Jacques	49
Descartes, René	9, 16
Dıranas, Ahmet Muhip	23, 47
Duralı, Şaban Teoman.....	59
Eloğlu, Metin.....	65, 66
Ece Ayhan	53, 54, 61, 64, 66, 67
Fârâbî.....	15
Feyerabend, Paul Karl	14, 44
Fichte, Johann Gottlieb	16, 29
Fişekçi, Turgay	54
Florenski, Pavel	4, 82
Foucault, Michel.....	2, 15, 76, 80

Fuzûlî.....	42
Gombrich, Ernst Hans	4
Günçe, Ergin.....	77
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich.....	16, 74
Heidegger, Martin	1, 2, 8, 15, 16, 25, 26, 45, 49
Herakleitos	26, 29
Husserl, Edmund	14, 15
İbn Rüşd	15
İbn Sîna	15
İlhan, Attilâ.....	30, 31, 32
Kanık, Orhan Veli	12, 23, 63, 64, 65, 66, 81
Kant, Immanuel	8, 25, 26
Karacaoğlu.....	21
Karakoç, Sezai.....	10, 50
Kâşgarlı Mahmud.....	44, 45
Kınalızâde Ali Efendi.....	3
Kısakürek, Necip Fazıl	26, 27, 28, 29
Külebi, Cahit	63
Laruelle, François.....	16
Leibniz, Gottfried Wilhelm	1, 75
Nasreddin Hoca	50, 67
Nâmık Kemal	369
Nancy, Jean-Luc.....	1, 2
Nâzım Hikmet	53, 54, 61
Nef'î	1
Nietzsche, Friedrich	45
Ockhamlı William	49
Özel, İsmet	46, 72
Platon.....	15, 25, 26, 79
Plotin	15
Russell, Bertrand	2, 13
Sühreverdî	15
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph	16
Tamer, Ülkü	78

Tevfik Fikret.....	81, 82
Thoreau, Henry.....	70
Tönnies, Ferdinand.....	69
Uyar, Turgut	35, 59, 61
Völker, Jan	1
Whitehead, Alfred North.....	25
Yunus Emre.....	67, 68, 69
Zarifoğlu, Cahit	57, 58
Zweig, Stefan	25
Žižek, Slavoj.....	1

İŞARET VE KISALTMALAR DİZİNİ

ø: Sıfır morfem

+: İsim

-: Fiil

>: ($x > y$) x, y'nin arkaik hâlidir veya orijinal hâlidir veya x, y'den öncedir.

<: ($x < y$) x, y'den gelir.

=: Eşittir.

≠: Eşit değildir.

≈: Yakın anlamlı.

/: veya, ya da; hem ... hem

/.../: Ek ve alofonları.

bkz.: Bakınız.

Çev.: Çeviren

Dü.: Düzenleyen (hazırlayan)

e.d.: Eş deyişle

hk.: Hakkında

ö.: Ölüm tarihi

s.: Sayfa

vd.: ve diğerleri

vs.: vesaire

GİRİŞ

(...)
 Cihân-ı mücmelim ben müntehab eczâ-yı âlemden
 Tefâvüt yok yine mâbeynimizde zerre mikdârı
 Dilim kân-ı maârifdir hayâlim bahr-i manâdır
 Aceb mi haşre dek eylerse ger hâmem güherbârı
 (...) Hayâlimdir o deryâ-yı hurûşân kim sebak almış
 Felek tedvîr-i girdâbından anın ilm-i edvârı
 Sanur girdâb-ı pîçâpîç-i deryâ-yı maânîdir
 Gören mir'ât-ı endîşemde aks-i çarh-ı devvârı
 (...) Gelince sîneden kâm u dehâna cân bulur manâ
 Dilin enfâs-ı rûhullâhdır gûyâ ki efkârı
 (...)

(Nefî, 1252)

Jan Völker'in Alain Badiou ve Jean-Luc Nancy ile yaptığı söyleşide Alain Badiou, felsefenin Yunan, Arap, Fransız, İngiliz ve Alman uğraklarından ve hatta bir Fransız-Sloven uğrağından (Slavoj Žižek ve ardından gelenlerden) bahseder (Badiou & Nancy, 2016, s. 9, 10). Her ne kadar Völker, bir ulusa ait felsefe kabulünün aşıldığına kanaat getirmiş olsa da Grek, Arap, Fransız, İngiliz ve Alman düşünmesinden bahsedildiğinde aslında ister istemez bu düşünceleri Grek, Arap, Fransız, İngiliz yapan şeyin Antik Grekçe, Arapça, Fransızca olduğuna işaret edildiği hissedilir. (O hâlde Slavoj Žižek, anadili Slovence ile yazmayan bir filozofken kendisi vesile kılınarak bir Sloven durağından bahsetmek mümkün müdür?) Böyle anlaşılması kaçınılmazdır, çünkü ileride Völker, *“Ulusal felsefe”* nitelemesinden rahatsızlığını dile getirirken *“Evrensel hitap olarak felsefe, bir ülkenin, hatta dilin sınırlarına hapsedilemez”* (Badiou & Nancy, 2016, s. 85) diyerek Alman, İngiliz, Fransız felsefesi gibi isimlendirmelere açıklama getirme gereği duymuştur. Çünkü Nancy, *“dili hemen düşünceye kat[an]”* Almanya'dan, Almancanın en iyi felsefe dili olacağını söyleyen Leibniz'den, Alman dilinin imtiyazlarından bahseden Heidegger'den söz açmıştır (Badiou & Nancy, s. 15). Fakat *“Bir felsefenin diğerine çevrilmesi, onu temel içeriğine götüren şeyi sürdürür. Ayrımları tekrarlayarak, yenileyip günceller.”* (Badiou & Nancy, 2016, s. 86) demek ulusal bir övünme sebebi kılınmasına fırsat tanımayacak şekilde düşüncenin Alman, İngiliz, Fransız gibi nitelemeleri dille kazandığını belirtmektir. Aslında mesele zaten ulusal bir övünme sebebi olmaktan çok daha fazlasıdır. Başka bir dile aktarılan düşünce bir yandan

dönüşürken bir yandan da o dille kök temasını devam ettirmektedir¹. Üretilmiş olan kavramların üretildiği dilde neye karşılık geldiği hesaba katılmak zorundadır. Sayılan uğraklar arasında bir Türk uğrağının olmayışı tüm modernleşme tarihimiz boyunca biz Türkler için can sıkıcı ve kabullenilemez olmuştur. Kimilerince milli gururu oldukça incitici bulunan bu eksikliğe, bir Türk felsefesinin olmayışına yoğunlaşan dikkatler, yüksek bir Türk felsefesine değil ama yüksek bir Türk düşüncesine varacak Türkçe düşünmenin, Türkçenin ihmal edilmiş olmasını gözden kaçırmıştır. Fransa ile Almanya'nın birleşmesinin ateşli bir taraftarı olan Badiou, *“Rusya'sız, Türkiye'siz” yani “eski emperyal büyüklüğüyle savunmacı ve pek yaratıcı olmayan bir ilişki içinde sıkışıp kalmış bir Avrupa'nın”* pek heveslisi değildir (Badiou & Nancy, s. 9, 10). Türkiye'siz bir Avrupa aynı zamanda Türkçe düşünmesiz bir Avrupa demeye geliyor olsa gerek. Yüksek bir Türk düşüncesine varacak Türkçe düşünmenin Türklerin de üzerine kafa yormadığı, farkında olmadığı bir hakikat. Türkler de kendilerini Türkçe düşünmesiz bırakmışlardır.

“Batı dünyası ve Avrupa, yalnızca onlar, en iç tarihsel akışları bakımından, kökçe ‘felsefi’dirler” (Heidegger, 1990, s. 12). *“Felsefe, Batı dünyasının kuvvetle muhtemel en nevi şahsına münhasır ve en genel kültürel formudur”* (Foucault, 1965). Felsefeyi Batı dünyası ve Avrupa, yalnızca onlara münhasır kılan iki büyük filozofun işaret ettiği sınırlar içinde Grek, Alman, İngiliz, Fransız felsefesinden bahseder gibi bir Türk felsefesinden bahsedilemeyeceği açıktır. Felsefenin Batı dünyasının en nevi şahsına münhasır ve en genel kültürel formu olarak tüm insanlık tarihi içinde, geçmişten bugüne, biricik, tek düşünme olduğu yönünde var olan birtakım kabullerin ise hiçbir sağlam dayanağı yoktur. Düşünme veya düşünce değil, felsefe, yani düşünmenin özel bir formu olarak felsefe, İon topraklarında doğmuş ve Batı dünyasının en genel kültürel formu olmuştur. Felsefenin günümüz dünyasında neredeyse geçerli, muteber, kabul gören tek düşünme sayıldığı bir vâkiadır. Felsefe olarak isimlendirilen düşünme dışında, başka kültürlerin genel kültürel formu olabilmiş düşünmeler örneğin bir Türk düşüncesi (≠felsefesi) ismini alabilecek bir düşünme var mıdır? Eğer var ise bu düşünmenin yeri Batı-Doğu bölünmesi içinde neresidir? Kuşkusuz ki İslâm felsefesi olarak bilinen felsefe, felsefe tarihçilerince Batı felsefesinin bir alt başlığı olarak değerlendirilir (Russell, 2019). İslâm felsefesi alt başlığı

¹ Fransızca, İngilizce ve Almanca arasındaki aktarımlar bu dillerden Türkçeye ve Türkçeden bu dillere olan aktarımlar gibi düşünülemezler. Bu dillerin kök birliğine sahip olmaları ve Latince ve Yunanca etkisinde gelişmiş olmaları buna izin vermez. Bkz. ikinci bölümün 2.1. alt başlığı.

ancak genel bir Batı felsefesi içinde anlamlıdır. İslâm felsefesinin Müslüman filozofları, Batı felsefesinin kaynağını aldığı Grek düşünmesinin filozoflarının takipçileri olarak, Batı felsefesini bütünleyen diğer Alman, İngiliz, Fransız vs. filozoflar ile aynı genel başlığın altında değerlendirilebilirler. Müslümanların Batı dünyasının bir parçası olmaları sebebiyle, Batı felsefesi genel başlığı altında ve Orta çağ skolastik dönemi içinde Müslüman yorumcu ve filozoflar yer alabilmiştir. Fakat Batı dünyasının içinde özel bir yer tutmuş olmakla beraber, İslâm felsefesi olarak değerlendirilen düşünme içinde de bir Türk felsefesi, Türkçe yapılmış bir felsefe yoktur. Bir Türk düşüncesinin varlığı ise kuşkuludur; oysa yüksek bir Türk düşüncesine taşınacak / taşıyacak Türkçe düşünme vardır. Öyle ise Türk düşüncesinin ve Türkçe düşünmenin ayrı ayrı şeyler; Türk düşüncesinin potansiyel, ideal, özlenen, Türkçe düşünmenin ise reel, fenomen olduğu söylenebilir.

Müslüman filozoflardan ayrı ve özel bir inceleme konusu olabilecek Türk ahlâkçıları² Türk düşüncesine doğru bir yol sayılabilirler. Türkçe düşünme, Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979) ile Birgivî (ö. 981) arasında düşüncelerinin felsefî olmaması ama daha çok yüksek bilgi ve “*pâk, nezih ve metin meslek ve meşrebe*” (Aynî, 2020, s. 77) sahip olması yani yüksek bir ahlâka sahip bir âlim olması sebebiyle Birgivî’ye yakın bir düşünmedir. Çünkü Türkçe düşünme içinde eylemden önce hem bilginin hem de düşüncenin eksiksiz, hatasız olduğu hep şüpheyile karşılanır, eylemsiz bilgiye itibar edilmediği gibi düşünceye de itibar edilmez. Ebu Hanife hem ilim hususunda gösterdiği titizlik hem de düşünceleriyle birebir örtüşen yüksek bir hayat sürmüş olması sebebiyle büyük imam olarak kabul edilmiştir.

Türkçe düşünme, felsefe dışı bir düşünmedir. Türk düşüncesi ile kastedilen de Batı felsefesine ait terminoloji içinde gelişmiş kavram ve terimlerin Türkçe karşılıklarını bulma, geliştirme ve böylece bir felsefe dili inşa etme çabaları değildir. Bugün Türk düşüncesi ismiyle sunulmak istenen, sunulan çabalar, Batı felsefesinin birer Türkçe tercümesi ve Batı felsefesi içinde öne çıkmış bir düşüncenin temsilcisi olma çabalarından ileri bir düşünce veya felsefe olmayı başaramamış çabalarlardır. Batı felsefesinin kaynağını bulduğu Grek düşünmesinin Latince, Arapça tercümeler yoluyla tanındığı doğrudur ve

² Türk Ahlâkçıları yakıştırması Mehmet Ali Aynî’ye aittir. Âlim, mutasavvıf, şair olan bu bilginleri ahlâk ticareti yapan kimselere yakıştırılacak ahlâkçı sıfatıyla vasıflandırmanın ne kadar doğru ve isabetli olduğu şüphelidir.

tercümeler felsefenin gelişimi bakımından çok önemlidir. Fakat Türkçe felsefe kurma çabaları tercüme ve temsil olma çabalarından öteye gidememiştir / gitmemiştir. Felsefi düşüncenin günümüz dünyasında “tek geçerli, muteber” düşünme olduğu gerçeği, hem felsefe dışı bir düşünmenin veya düşüncenin olabileceği ihtimalini unutturmuş hem de böyle bir düşüncenin / düşünmenin varlığından söz edilecek olsa bile kayda değer bir düşünce / düşünme olmayacağı ön yargılarını doğurmuştur. O halde aşılması gereken ilk zorluk, felsefi düşünmenin dışında itibar edilebilecek bir düşünmenin mümkün olmadığına dair ön kabulleri aşmaktır.

Perspektif yasalarıyla tahdit edilmiş insan gözü, uzaklaştıkça nesnelerin küçüleceği / küçük görüneceği kabulüyle görür. Aldığı temel eğitim, resmedilen cisimlerin aynı anda aynı yönden tüm cepheleriyle gösterilemeyeceğini öğretmiştir. Bu kurala uymayan bir resimle, çizimle karşılaştığında bunu sanatçının *naifliğine* yorma kolaylığını seçer. Kendisi için erken döneme ait ikonografide yahut hurde-nakışta (minyatür) yüksek bir zevk bulma ihtimali oldukça düşüktür. Perspektifin -modern Türk şiirinin edindiği *poiêsis* düşüncesiyle saf şiirden kopuşu gibi- saf sanattan bir kopma olduğu, düşüncenin ve sanatın matematik düşünceye kaymakla bir gelişim göstermiş sayılamayacağı, sadece daha yaşlı bir dünya görüşünden daha yeni ve daha az sınanmış bir dünya görüşüne geçilmiş olduğu düşüncesi, katı perspektif kurallarıyla eğitilmiş zihnin kolaylıkla itibar edebileceği bir düşünce olamaz. Görmenin aslında sadece belli bir eğitim sonucu kazanılan bir bakış açısına (*perspective*) sıkı sıkıya bağlı olduğu neredeyse hiç düşünülmez. Araba sürerken ön camın arkasından hiç zorluk çekmeden ve tedirgin olmadan görebilme yeteneği kazanmak zaman alır. Mikroskopla yahut teleskopla gözlem yapabilmenin belli bir eğitimin sonunda mümkün olabileceği bir gerçektir.

Sanat tarihçilerinin anlatırken heyecanlandığı ve Yunan ustaların dehalari marifetiyle keşfettiklerini söyledikleri *rakursi*, Mısırlı ustaların geometri bilmemeleri sebebiyle keşfedemedikleri veya gerçekleştirmeye cesaret edemedikleri bir teknik değildi. Mısırlılar Yunanlardan çok daha evvel geometriden haberdar olmuşlardı. Bir bacağı önden görüldüğü şekliyle çizmemeyi Mısırlı ustaların beceriksizliklerine vermek eğitilmiş körlük olacaktır³. Gerçeklik hissini bir yanılsama yoluyla, kandırmaca, illüzyon yaratarak vermek dünyayı bir kavrayış yoludur. Bir kolun önden görünüşünü verebilmek

³ Perspektif ve rakursi hk. daha geniş okumalar için bkz. (Florenski, 2013) (Gombrich, 2009)

için kolun tamamını çizmemek, kısaltıma başvurmak basit bir çizim tekniğinin keşfi değil, dünyayı kavramanın farklı bir yoluna başvurmaktır. Önemli olan artık sadece insanın ne gördüğüdür. Bununla birlikte insan zihni, aldığı eğitimin müsaade ettiği kadar ve müsaade ettiği açıyla görüp algılamayla yetinmeye son derece uygundur. Bilimsel ve felsefi düşünmenin tek muteber ve en yüksek düşünme olduğu kabulü artık çağdaş eğitim tezgahından geçmiş günümüz insanı için kolay itiraz edilebilir bir kabul değildir. Felsefi veya bilimsel olmayan bir düşünce denilince bugün eğitilmiş bir insanın aklına, prehistorik dönem denilince zihninde beliren ilkel insan imgesine denk bir düşünme gelmesi tuhaf olmaz.

Felsefe dışı düşünce ve felsefe ayrımı epistemolojik ve terminolojik bir kopuş eşliğinde gelişen bir düşünmeye işaret etmek üzere yapılmamaktadır. Felsefi olmayan düşünce ve felsefe ayrımı aslında düşünce ve felsefe ayrımıdır. Epistemolojik ve terminolojik kopuşlardan bahsedilemez; çünkü bu iki düşünme için bir kök birliğinden söz edilemez. Felsefi düşünme ve Türkçe düşünme tamamen ve radikal biçimde ayrı düşümlerdir. Türkler, Batı felsefesi içinde İslâm felsefesi alt başlığında yerini almış Müslüman filozof ve şârihlerin çalışmaları dolayısıyla Yunan felsefesinden ve Müslüman felsefecilerin ürettikleri antik Yunan düşünmesinin bir eklektizminden haberdar olmuşlar, medreselerinde antik Yunan mantığını okutmuş, özellikle mantık alanında şerh ve tercüme eserler yazmışlardır. Fakat Yunan felsefesi ile olan bu tanışıklık ve antik Yunan mantığına olan ilgi yine de bir Türk felsefesinin, Türkçe felsefe yapmanın yolunu açmamıştır. Osmanlı yenileşme hareketlerine (Batılılaşma) kadar bu durum bir eksiklik olarak görülmemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Batı felsefesine olan ilgi, neden bir Türk felsefesi olmadığı sorusu ve yakınmaları eşliğinde var olmuştur. Daha doğru bir deyişle, neden bir Türk felsefesi olmadığı sorusu, derinlemesine bir merak olmaktan uzak sadece güçlü bir yazıklanma, hayıflanma olmaktan öteye gidememiştir. Zihinlerde felsefeden ve bilimsel düşünmeden daha yüksek bir düşünme olmadığı / olamayacağı kabulü, Türkçe bir düşünme ve bu düşünmenin de bambaşka bir doğası olabileceği ihtimalini akıllara getirmemiş görünmektedir. Felsefe dışı bir düşünmenin varlığı hesap dışı tutulmuş, Türkçeye mahsus düşünmenin varlığı merak konusu edilmemiştir.

Batı felsefesi ve Türkçe düşünme ikiliğiyle ortaya koyulan problem, klasik bir Batı-Doğu ayrımını temel almamaktadır. Türkçe ve Türk düşünmesi, Batı dünyasından ayrı veya Batının karşısında bir Doğu düşüncesi ve dili olarak varlık bulmuş da değildir.

Aksine Türkçe ve Türkçe düşünme Akdeniz havzası içinde Batının bir parçasıdır. Türkçe düşünmenin felsefeyle bir kök birliği içinde olmadığı ve bununla birlikte yine Türkçenin Akdeniz havzası içinde Batının bir parçası olduğu iddialarının bir antinomi doğurduğu şüphesi zihinlerde uyanabilir. Türklerin ve tüm Müslümanların Batı dünyası içinde yer aldığı fakat Avrupa merkezli bir düşüncenin ve medeniyetin ötekisi oldukları gerçeği Türklerin ve Türkçenin Doğu dünyasına ait oldukları anlamına gelmez. Türkçenin Akdeniz dünyası içinde bir dil olması, Farsça, Rumca, antik Grekçe, Ermenice ve hatta İtalyanca gibi dillerin ama özellikle diğer hiçbirleriyle kıyas edilemeyecek ölçüde Arapçanın Türkçenin söz dağarının neredeyse tamamını belirlemiş olmasıyla mümkün olmuştur. Bununla birlikte *μῦθος* ve *λόγος*⁴’un birbirlerinden ayrılıp zıtlaşmaları Batı felsefesinin de başlangıcı olarak kabul edilecekse -ki genel kabul bu yöndedir- felsefi ve dahası bilimsel olmaktan uzak, inanç ve akıl ayrımını tanımayan, tamamen itikadi bir zeminde temelini bulmuş Türkçe düşünme, felsefe ile bir kök birliği içinde olamaz. İster bir yazıklaşma sebebi olarak görülsün ister bir kazanç olarak düşünülsün Türkçe düşünmenin bilimsel ve felsefi bir düşünme olmadığı itiraz edilebilir bir tespit değildir. Düşünme, “*logosun legeinde*” gelişmemiştir. Bu sebeple bir Türk teknolojisi de yoktur. Bu tür bir düşüncenin bugün tanışığı olduğumuz türden bir teknolojiyi doğurmayacağı kesindir. Türkçe düşünmenin ikinci dereceden bir ürünü olarak yahut kendisini Türkçe düşünmeden kopmuş bularak gelişen bir teknikten de henüz haberdar değiliz. On dokuzuncu yüz yıldan sonra İslâmî ilimlerle modern bilimler arasında bir ayırım yapmak maksadıyla bilim anlamında kullanılan fen de aslında beceri, hüner anlamında sanat ve tekniğe karşılık geliyor olsa da tanışığı olduğumuz teknolojiden farklıdır.

Düşünce-felsefe, düşünce-şiiir ikiliklerine düşüncenin Türkçe düşünce olarak, Türkçe konuşan insanlar için düşünmenin ne olduğu merak konusu edilerek açık edilmesi maksadıyla başvurulmuştur. Söz konusu merakı besleyen bir soru şudur: Türkçe konuşan insanların dünyaya ilişkin kavrayışları felsefi ve hatta bilimsel değilse bu kavrayışın öz niteliğini belirleyen nedir? Sentaktik, morfolojik, fonetik, semantik ve bilhassa leksikolojik yaklaşımların sorulan sorunun cevabını arama yolunda yardım sunabileceği ihtimali sınanmaya değer görünmektedir.

⁴ Mythos ve logos

Türkçe bütün kiplerde var olan “mevcut olmak” anlamındaki i-(er-) fiili⁵ (Paçacıoğlu, 2006, s. 199), varlık fikrine ilişkin temel tasavvurdur. “Kitap beyaz i-miş” demek buna göre şöyle demeye denk gelir: Kitap beyaz ol-muş. İ=ol-. Kitabın niteliği olan beyaz, kitaba, özneye kitabın var olduğu iddiası / yargısı ile yüklenir. Fakat bu iddia yüksek sesle dile getirilmez. “Kitap beyaz i-miş” denildiğinde kitabın niteliği oluş kipinde (kitap beyaz ol-muş) verilir; ama i- fiili örtülerek varlığa ilişkin yargı dile getirilmemiş olur: Kitap beyazmış. Yine de orada dile getirilmeyen bir var oluş olduğu hep bilinir. “Yemek lezzetliydi” denildiğinde “yemek lezzetli i-d+i = yemek lezzetli ol-d+i” denilmiş olur. Kahveye gider ise = kahveye gider olsa. Türkçe düşünme, yokluğu da oluş içinde kavrar.

Masa yok er-ür+ø = masa yok ol-ur+ø = masa yok+ø-ø+ø

Masa yok er-ür+ø+DİR = masa yok ol-ur+ø+DİR = masa yoktur

Masa var er-ür+ø = masa var ol-ur+ø = masa var

Masa var er-ür+ø+DİR = masa var ol-ur+ø+DİR = masa vardır

“Masa yok” cümlesinde yokun yok olarak vara gelişini betimleyecek olan, söylenmeyen er-(>i-) fiilidir. Var olan bir şeyin hiç var olmamışçasına yokluğu Türkçe anlaşılabilir değildir. Yok olmak, ancak varlık kipinde, olmak mastarının yardımıyla anlaşılabilir kılınır. Yok **olmak**. Yok olarak olur. Fakat Türkçe, çok erken sayılabilecek bir dönemde varlığa ilişkin iddiasını deklare etmekten vazgeçmiştir. Varlık iddiasına dair tüm göndermeleri çok zaman geri çeker. “Kitap beyaz imiş” demek yerine “kitap beyazmış” denilir. Var olmak anlamına gelen i- fiili kahir ekseriyetle söylenmez / yazılmaz. Bildirme kipinde ise tamamen üstü örtülmüştür: Kitap beyaz (er-ür). Sen marangozsun = sen marangoz er-ür sen = sen marangoz ol-ur+sun = sen marangoz+ø-ø+sun. Aynı cümlenin rivayet kipi şöyledir.

Sen marangoz+i-miş+sin = Sen marangoz+ol-muş+sun > Sen marangoz+ø-muş+sun = Sen marangozmuşsun

Er- (>i-) fiilinin bildirme kipinde tamamen kaybolmuş olması anlamsız değildir: Varlık deklare edilmez. Bildirme kipindeki cevher bildirilmez, gizlenir. Çünkü varlık iddiası Türkçe düşünmeye göre boş bir iddiadır. Vara gelmiş olmak, var olmak “öne alınacak” bir nitelik değildir.

⁵ İ- (er-) fiili ve varlık meselesi için “Türkçede Varlık-Yokluk” bölümüne bakınız.

“Varlık açıktır ki olgusal bir yüklem, e.d.⁶ bir şeyin kavramına eklenebilecek herhangi bir şeyin kavramı değildir. O yalnızca bir şeyin, ya da onun kendisindeki belli belirlenimlerin konutlanmasıdır. Mantıksal kullanımda, yalnızca bir yargının koşacıdır. Tanrı-herşeye-gücü-yetendir önermesi her birinin kendi nesnesi olan iki kavramı kapsar. — Tanrı ve herşeye-gücü-yeten; ‘dir’ sözcüğü ek bir yüklem değildir, ama yalnızca yüklemi özne ile ilişki kipinde konutlayandır. Eğer şimdi özneyi (Tanrı) tüm yüklemeleri (ki aralarında herşeye-gücü-yeten de vardır) ile birlikte alır ve Tanrı vardır ya da Bir Tanrı vardır dersek, Tanrı kavramına yeni hiçbir yüklem eklemiş değil, ama yalnızca kendinde özneyi tüm yüklemeleri ile birlikte — ve hiç kuşkusuz benim kavramım ile ilişki içindeki nesne olarak — konutlamış oluruz. Her ikisi de bir ve aynı şeyi kapsıyor olmalıdır, ve buna göre yalnızca olanağı anlatan kavrama nesnesinin saltık olarak verilmiş olduğunu (‘o vardır’ anlatımı yoluyla) düşünmemle daha öte hiçbir şey eklenmiş olmaz. (...)

Öyleyse bir şeyi hangi yüklemelerle ve ne denli çok yüklemle düşünürsem düşüneyim, ve giderek onu tam belirlenimi içinde alsak bile, bu şeyin var olduğunu eklemenin ona en küçük bir katkısı olmaz” (Kant, 1993, s. 292, 293).

Yukarıdaki alıntıda geçen “‘dir’ sözcüğü ek bir yüklem değildir” cümlesinin Almancası şöyle: “*ist, ist nicht noch ein Prädikat oben ein*” (Kant, 1919). Tercümede ‘ist’, ‘dir’le karşılanmış. Bu yanlış çevirinin yaklaşık karşılığı i- olmalıdır: sein~imek. “Tanrı her şeye gücü yetendir” cümlesi derin yapıda “Tanrı her şeye gücü yeten er-ür+ø+dir” şeklindedir.

Tanrı her şeye gücü yeten+ø-ø+ø+dir. Bu cümlede /+Dİr/ (<ur-ur) kuvvetlendirme ekidir ve görevi anlamı kuvvetlendirmektir.

Türkçede Almanca ve İngilizceden farklı olarak *kopula*, “kitap beyaz” cümlesinde olduğu gibi ismi yüklemleştirir fakat görüntüye gelmez. “*The book is white*” cümlesinin Türkçe tam karşılığı “kitap beyaz erür+ø” şeklinde gösterilebilir. Eğer cümlelerin yargısı kuvvetlendirilmek yahut cümleye ihtimal, belirsizlik anlamları katılmak istenirse o zaman cümle “kitap beyaz er-ür+ø+dür>kitap beyaz+ø-ø+ø+dır” şeklinde kurulur⁷. Kant’ın Almanca düşünceyi esas alan düşünmesine göre “ist” ek bir yüklem değildir ve düşünülen şeyin düşünüldüğü yüklemelere *var* olduğunu eklemenin ona hiçbir katkısı olamaz. *Kopula*, yükleme özne ile ilişki kipinde “*position*” verir. Kant, kuşkusuz, felsefede “varlık” probleminin Heidegger’e kadar unutulmasına sebebiyet vermiştir. Türkçede ise

⁶ Eş deyişle

⁷ Kitap (kesinlikle) beyazdır.

Kitap beyazdır (herhalde).

Kitap (belki) beyazdır.

(Umarım) kitap beyazdır.

*kopulanın kendisini çok zaman geri çektiği, bildirme kipinde fonetik bakımdan kendisini tamamen ortadan kaldırıp morfolojik bakımdan sıfır morfeme dönüştüğü ve fakat semantik işlevini gerçekleştirmeğe devam ettiği görülür. Türkçe düşünmede varlığa gelmiş olanın varlığı hep duyumsanır; fakat bir iddiaya dönüşmez, dile getirmeğe gerek duyulmaz. Varlığa ilişkin bir kuşku yoktur ve var olmak deklare edilmez. Bu demektir ki “*dubito ergo cogito, cogito ergo sum*” Türkçe düşünme içinde bir sapak değildir. Felsefe, Descartes sapağında modern felsefeye açılan yola girmiştir. Aralıksız duyulan şüphenin dağılmasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan varlık idraki ve deklarasyonu: Mütemadiyen şüphe ediyorum, şüphe etmediğim tek şey şüphe etmenin kendisidir, düşünmek şüphe etmektir, düşünüyorum, öyleyse varım (Descartes, 1996). Fakat bu düşünmenin devamı olması beklenen düşünme gerçekleşmez. Descartes, bir Tanrı inancı dolayımına başvurur. Dış dünyanın varlığına bu *mediation* ile varıp şüpheyi ve solipsizmi arkasında bırakır.*

Var olanın yok olması ancak varlık kisvesi içinde, “olmak” düşüncesi eşliğinde anlaşılabilir kılınırken varlığa ilişkin yargı bildirilmez. Varlık düşüncesi, Türkçede, tüm kavrayışları mümkün kılan temel düşünce olduğu hâlde yüzeye nadiren çıkar. Görünür ve çekilir. Çünkü var olan geçip gider, fena bulur. Fena olan, fena bulunur: Kötü kabul edilir, anılmaya, bildirilmeye değer bulunmaz. Fânîlik / fena düşüncesi tasavvufî düşüncedeki “varlıkta yok olmak / birlik bulmak” ideali ile aynı şey değildir. Varlık; fizik, biyolojik gerçekliği ihmal edilmeden ele alınır.

Türkçe düşünmenin merkezinde gelip geçicilik bilinci yatar. Tüm düşünceler gelip geçicilik kabulünden çıkar ve gelip geçicilik fikri etrafında döner. Kişi, gelip geçiciliğine ilişkin sahip olduğu bilinçle kaygılanır, endişelenir. Başına gelecek olan kaçınılmaz, ona en çetin korkusunu verir; ürperir.

ÖLÜM

Ölüm geliyor aklıma birden ölüm

Bir ağacın gövdesine sarılıyorum (Cemal Süreya, 2000, s. 183)

Kaçınılmaz olanı kendi mukadderatı içinde gören, korku ve ümit⁸ arasında kalır. Kaygılanır, endişelenir. Korku ve ümit kişiye en derin endişesini verir: Düşünce. Açıktır ki Türkçede “efkâr” ve “endişe” kelimeleri “dert ve kaygı” anlamları eşliğinde düşünce ile müteradif kabul edilir. Böylece fark edilebileceği gibi düşünce, insan tekinin iâşe ve

⁸ Havf ve recâ (Beynel havfî verrecâ)

ibatesini temin etmek üzere aklını çalıştırma gayretine düşmesi değil, faniliğinin, gelip geçiciliğinin üzerine düşünmesidir. Ölümlü olmasının sebebinin açlık ve susuzluk, güneş ve yağmur altında barınaksız kalmak; çaresinin ise tokluk ve kuruluk yahut başka herhangi bir şey olmadığını düşünceyle kavrar. İçinde sakladığı bu hakikati ve içinde taşıdığı endişeyi (düşünce) benzersiz bir şekilde diğer insan tekine açmasıyla şiir gerçekleşir. Şiir ve düşünce (felsefi ya da bilimsel olmayan düşünce ve/veya Türkçe düşünce), aynı kökten gelmeleri ve kendilerinden başka bir şey üretmemeleri, örneğin geçim derdine çare üretmeyecek olmaları bakımından bir ve aynı şeylerdir.

KÖPÜK

(...)

Pipon yanıyorsa seni ölüm çeker

Gül yetiştirmiyorsan seni ölüm

Samanyolu jet iziyse seni ölüm

Rüya bir lâğımın anıları olur

Onarılmış bir soda gün doğar kırmızı

Ölüm bana günde iki kere göz kaş eder

(...) (Karakoç, 2018, s. 130)

Türkçenin söz varlığı içinde Arapça kelimeler büyük çoğunluktadır. Arapça kelimelerin Türkçenin kelime haznesi içinde büyük çoğunluğu oluşturuyor olmaları, Arap kültüründen Türk kültür alanına doğru bir yayılımın, geçişmenin işareti değildir. Türkçedeki Arapça kelimelerin kahir ekseriyetinin Kur'an ve hadislerden alınmış olduğu gerçeği⁹, konu hakkındaki ön yargıların ne denli yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Türkçe, Kur'an'ın nâzil olmasından önce de yüksek bir şiir dili olan Arapçanın değil, Kur'an ve hadis Arapçasının yani Arapçayı ve Araplığı da yeniden belirlemiş olan İslâm'ın etkisi altındadır. Bu iddia, Kur'an Arapçasında geçen kelimelerin o çağın Araplarının gündelik dillerinde veya kurdukları yüksek şiirlerinde hiç kullanılmayan kelimeler olduğunu veya Türklerle Arapların hiçbir temas ve alış-veriş içinde olmadıklarını dile getirmez; fakat Türkçedeki Arapça kelimelerin Araplarla girişilen gündelik ilişkilerin veyahut yüksek kültür alış-verişinin veya bir difüzyonun sonucu değil, okumuş, bilgin ve seçkin bir zümrenin Kur'an ve hadis okumaları yoluyla ve erken dönemde İran üzerinden Türkçeye alındığını gösterir. Namaz, oruç, abdest, peygamber, günah gibi Arapça kökenli olması beklenen kelimelerin Farsça kökenli olması İran etkisini göstermektedir. İran yoluyla Kur'an ve hadis ilmi tahsil eden okumuş zümre,

⁹ Bu iddianın gerçek olduğu "Türkçenin Söz Varlığı" alt başlığında gösterilmiştir.

kelimeleri, dinî terminoloji içinde sahip oldukları kontekste sadık kalarak, bağlamdan kopmadan aktarmışlardır. Kitaplar yoluyla, ilim tahsil edilerek öğrenilen bir dilden aktarılan kelimelerdir bunlar. Bu sebeple günümüzde de medrese tahsili görmüş kimselerin konuştuğu Arapça, Arapların konuştukları gündelik Arapçadan farklı ve yüksek bir Kur'an Arapçasıdır. Kelimeler doğrudan bir Arap kültürü etkisiyle değil bir itikadın, İslâm itikadının kazanılması yoluyla taşınmışlar, kelimelerin taşınması yoluyla da bir itikat edinilmiştir. Türkçe düşünme, bu itikadî belirlemenin tesiri altındadır. Bugün Anadolu'da komşusuna "maslahat görmeye" giden birisi, bilinç düzeyine taşınmış olmasa bile onun tüm komşuluk ilişkilerini belirlemiş olan İslâm hukuku içinde maslahat maddesinin belirlediği yolda komşusuna doğru yaklaşmaktadır.

Artık Türkçe düşünmenin henüz bir Türk düşüncesi yüksekliğine taşınmamış düşünme olduğu, Türkçe konuşan insanların bu düşünme üzerine sistemli veya derinlikli düşünmeden ama onun kesin ve örtük belirleyiciliği altında bir yaşam tarzını şekillendirdikleri daha anlaşılabilir. İhmal edilmemesi gereken asıl nokta ise şudur: Dilbilimsel bir alandan alınan yardımlarla dünyayı kavrayış tarzına bir açıdan açıklık getirilebileceği ihtimali eşliğinde düşünülen Türkçe, hem klasik hem modern şiir dönemlerinde yüksek şiir kurmağa muvaffak olmuştur. Bir Türk düşüncesinden bahsedilemeyecek olursa da yüksek bir Türk şiirinin mevcudiyeti tartışmasızdır ve Türkçe düşünme için asıl müracaat yerinin Türk şiiri olduğu muhakkaktır. Bu çalışmada, doktora tezinin sınırlarını da belirleyen yeni Türk edebiyatı alanı içinde kalmak zarureti nedeniyle sadece modern Türk şiirine müracaat edilerek Türkçe düşünmenin hususiyetleri üzerinde durulmaktadır. Klasik şiir uzmanlarınca da divân şiiri bu düşünmenin konusu edilebilir.

Günümüz Türkçesinin ve şiirinin üzerinde akıp durduğu yataktan ne denli bir başka yatağa doğru kaymış olduğu, kaymanın bir eksikliğe mi yol açtığı yahut kazanç mı sağladığı tartışması modern Türk şiiri merkeze alınarak yapılabilir. Şimdilik söylenmesi gerekir ki modern Türk şiiri, ürettiği "*poïêsis*" anlayışı ile klasik şiirden hem şiire şiir dışından bir başka yol açma hevesi, poetik düşünce ile kendini açık hale getirme niyeti hem de "*kátharsis*" düşüncesi gibi şiirle bir işi başarma, modern dünyada Türk kültürüne modern bir varlık kazandırma gayretiyle saf şiirden kopmuştur. Şairler kendi şiirleri üzerine fazladan söyledikleriyle, poetik düşünceleriyle bir yandan şiirlerinin salt şiirliklerini tahrip etmiş ama diğer yandan okuyucuya şiirlerine doğru bir yol açmışlardır.

Poetik düşüncenin temel varlık sebebi budur. Klasik şiirin (divân şiiri) şairlerinin ürettikleri şiirin dışında poetik düşünceler üretmemelerinin sebebi, modern şairin kendi şiirine ve şiir anlayışına şiir dışından bir açıklık getirme hevesine sahip olmamalarından kaynaklıdır. Bu doktora tezinde de şiir örnekleri üzerine çok fazla konuşmaktan sakınılmasının ardında, şiiri salt düşünceye tercüme etme veya analiz etme girişimlerinin zararlarından ve tehlikelerinden uzak kalmak niyeti vardır. Bu sebeple şairlerin şiir üzerine düşüncelerine başvurma, onları alıntılama, yani elden geldiğince kendi şiirlerini kendi düşünceleri eşliğinde ya da sadece şiirlerini verip çekilme yoluna gidilmiştir. Şairlerin kendi şiirlerinin salt şiirliklerini tahrip etmeleriyle okuyucuya açtıkları yolu kullanmak daha tehlikesiz bir tutumdur.

Düşüncüyü itikadi bir alanda tutan Türkçenin şiir örnekleri verilirken o şiirlerin şairlerinin bu durumun oldukça farkında oldukları ve bir kısmının da bundan rahatsızlık duyduğu, dil devrimi dolayısıyla “yeni yeni sözcükler” üretmenin taraftarı “kırk yıllık terimleri kullanmanın” düşmanı oldukları gerçeği unutulmadan verilmiştir.

“Söz temsili dili Türkçeleştirmeye çalıştığımız, bunun için kurumlar meydana getirip yeni yeni sözcükler çıkarttığımız bir sırada, kırk yıllık terimlerle yazı yazmaya kalkışmak, bunda ayak diremek, halkı bunun doğru olduğuna inandırmaya çalışmak bir geriliktir. Yani irticadır.

(...)

Fabrikaya karşı el tezgâhı, traktöre karşı kara saban, diş fırçasına karşı misvak, okula karşı medrese, bilgiye ve kanuna karşı mızraklı ilm-i hal birer geriliktir. Yani irticadır.

Biz irticai nerede görürsek, yenmeye çalışacağız. İleri fikirli Türk gençliği de bizimle beraber” (Kanık, 2020, s. 203).

Son olarak, tez boyunca alıntılanan ayet ve hadisleri bilimsel bir bilgi yahut disiplin ışığında anlamaya çalışma yahut bilimsel bir bilgiyi ayetlerle destekleme hevesinde olunmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE FELSEFE

“Düşünce” nedir sorusuna Batı felsefesi ıtlak olunan düşünme sistemi dışında kalan bir alanda cevap arama çabası, bir zorluğu da beraberinde getiriyor görünmektedir: Söz konusu düşünme sistemi dışında bir alandan bahsedildiğine göre, felsefenin içinde kalanı yahut başka bir ifadeyle felsefenin sınırlarını belirlemek zaruri olacaktır. Sınırları belirlenmemiş bir sahanın dışında kalan bir alanı araştırma merkezi edinme iddiası çabaların, tesadüflere ve şansa bağlanması demektir. Araştırmacının bu sınırlar içinde kalma olasılığının çok yüksek olması çalışmanın güvenilirliğini yok eder.

Batı felsefesinin sınırları, söz konusu felsefenin düşünme konusu edindiği meselelerle, ilgilendiği problemlerle belirlenemez. Ontoloji, epistemoloji, aksiyoloji gibi ana başlıklar altında toplanabilecek görünen bu sistematik düşünce, uçsuz bucaksız bir alana nüfuz etmiştir. Antikiteden günümüze değin filozofların felsefe, akıl yürütme veya daha özel olarak hakikati açığa çıkarma, hatırlatma yahut birtakım zorlukları aşma adına uyguladıkları ve teklif ettikleri yöntemler de (mayotik, diyalektik, transandantal, fenomenolojik, hermenötik, lengüistik vd.) “felsefe”nin sınırlarını belirleyebilmenin sadece zorluğunu gösterir. Fakat bahsedilen zorluk, kıta felsefesi ve analitik felsefe gibi bir ayrımın yapılabiliyor olmasının iki felsefenin de ilgilendiği konular ve filozoflarca tatbik edilen yöntemlerin kesin ve net bir şekilde ayrımının yapılamazlığına bağlı olmaması gibi, felsefe dışı düşünceden bahsetmeyi olanaksız kılmaz. Felsefenin sınırları dışında kalan bir alanda hayat bulan düşünceyi de felsefenin ilgilendiği konuları ve problemleri meşguliyet sahası edinmiş ve felsefe tarihi boyunca teklif edilmiş yöntemlere benzer eğilimler içinde bulmak şaşırtıcı olmayacaktır. Felsefenin ne olduğu veya ne olmaya çalıştığı ve Türkçe düşünmenin ise kesinlikle ne olmadığına ilişkin merak, felsefenin sınırları probleymiş gibi görünen problemin bu konu özelinde çözümüne götürecek yolu açabilir. Russell’a göre “din anlayışı ile bilim arasında” kendi yerini bulan felsefe “(...) soruları yanıtlamak değil de incelemek” işini uhdesine almıştır (Russell, 2001, s. 12-14). Böyle olmakla birlikte felsefe, incelediği soruları belirleyen ve belirlenmiş tarzda sorandır da. O halde felsefenin birtakım sorular sorarken ve sorduğu soruları incelerken kendisini konumlandığı yer (din anlayışı ile bilim arası) felsefenin sınırlarının belirlenmesinde yardımcı olabilecek önemli bir merkez görevi görebilir.

Felsefenin kaynağında birtakım inanışların ve bilimsellik çabalarının olması ve sonraki yüz yıllarda bazı teolog, bilimadamı ve filozofların felsefeyi dine uygulama hevesleri veya felsefeyi bilim olarak kurma, Husserl örneğinde olduğu gibi kesin bir bilim, bilimlerin bilimi kılma çabaları felsefenin din ile bilimsel anlayış arasında bir yer edindiği düşüncesini mümkün kılmıştır. Fakat felsefenin din anlayışı ile bilim arasında yerini bulduğu iddiasından yola çıkarak felsefe için alelacele bir orta yer tespit edilemeyeceği bilinmelidir. Felsefe din ve bilimin bir orta yolu değildir.

Patristik ve skolastik dönemlerde Hristiyan teolojisinin Batı felsefesi üzerindeki derin etkisi ve giderek artan felsefeyi *ancilla theologiae*¹⁰ kılma hevesi Batı felsefesinin teoloji ile bilim arasındaki yerini tamamen dinin lehine olacak şekilde değiştirmiş değildir. Fakat daha eski ve yaygın olan kabul, felsefenin topografyasının bilim ile din arasında daha çok bilime yakın bir nokta tayin edilerek çıkarılmasına istekli görünmekte ve bir koldan da bu çaba *philosophia ancilla scientiae*¹¹ örtük emeline münceer olmakla eleştirilmektedir (Feyerabend, 2017). Buna göre İon topraklarında ortaya çıkan Yunan felsefesi kendisini mitostan bilimsel olma çabasıyla ayırmış, büyük Yunan dehası olarak isimlendirilip bu dehaya hamledilen çıkış, felsefenin başlangıcı kabul edilmiştir. Her ne kadar Yunan felsefesi bilimsel düşünme hüviyetinde ortaya çıkmış görünse de antikiteden on yedinci yüz yıla kadar geçen süre içinde felsefenin eski Yunan inanışlarından hâlî olmadığı gibi İbranî ve İsevî geleneğin etkisinde kaldığı düşüncesi birkaç yüz yıl öncesine kadar felsefenin o dönemi için dile getirilen bir eleştiri olmuştur. Bugün ise Homerik Grekçeyle yazıya dökülmüş ve *Hesiodic Theogony* ile soyağacı gösterilmiş eski Yunan inanışlarının felsefenin temel tartışma konularını belirlediği ve içeriklendirdiği kabul edilmekle birlikte bu keyfiyet bir noksanlık değil, üzerinde durulması gerekli bir husus olarak kabul görmektedir. Felsefenin sınırlarının belirlenmesi yolunda bir çaba için ve din ile bilim arasında nasıl bir yer tuttuğu tartışmasına da katkı sağlayacakmış gibi görünen tarihsel gerçek, felsefenin bilimsel olma iddia ve çabasını çeşitli görünüm ve isimler altında da olsa hiçbir dönem terk etmemiş olmasıdır.

“Felsefe, başlangıcından beri, kendisinin en yüksek teorik sorulara yanıt verebilecek ve etik-dinsel yönden saf akıl normlarına göre düzenlenmiş bir hayatı olanaklı kılacak bir bilgi olduğunu savunur. Bu sav, bazen güç kazanmış bazen zayıflamış, fakat hiçbir zaman elden bırakılmamıştır. Hatta saf teorik

¹⁰ Teolojinin hizmetçisi.

¹¹ Felsefe, bilimin hizmetçisi.

olana ilginin ve yeteneklerin zayıfladığı ya da dinsel güçlerin teorik araştırma özgürlüğüne set çektikleri zamanlarda bile.

Fakat felsefe, gelişmesinin hiçbir çağında, kesin bir bilim olma savına yeterli olamadı.” (Husserl, 1995, s. 33).

Türkçe düşünme için ise bilimsellik yakıştırmasının yapılamayacağı açıktır. Türkçe düşünme tamamıyla dinin (İslâm) sınırları içinde kalan bir yaşam tarzını, itikadî bir anlayışı açığa vurur. Bu bakımdan Türkçe düşünmenin Batı felsefesi içinde İslâm felsefesi alt başlığıyla yer alan Müslüman filozof ve şârihlerin felsefe ve şerhlerinin¹² de dışında kaldığının söylenmesi gerekmektedir.

Felsefenin kaynak olarak antik Yunan varoluş tarzı içinde bir düşünme olduğu, öyle ki bu düşünmenin giderek Avrupa merkezli Batı kültürünün özünü de belirlemiş bulunduğu ve dolayısıyla felsefe denildiğinde anlaşılması gerekenin yalnızca Batı felsefesi olduğu yolunda görüşler dikkate değerdir.

“(...) filosofia bizim Batılı-Avrupalı kültürümüzün en içsel temel niteliğini de belirliyor. Sıklıkla duyduğumuz, ‘Batılı-Avrupalı felsefe’ yollu deyiş biçimi aslında bir totolojidir. Neden mi? Çünkü ‘felsefe’ özünde Grektir; burada Grek şu demektir: Felsefe özünün kaynağında öyle bir türdendir ki, gelişebilmek için ilkin Grekliği ve yalnızca bunu kullanmıştır. (...) ‘Felsefe özünde Grektir’ tümcesi şundan başka bir anlam taşımaz: Batı dünyası ve Avrupa, yalnızca onlar, en iç tarihsel akışları bakımından, kökçe ‘felsefi’dirler. Bilimlerin ortaya çıkışı ve egemenliği buna tanıklık etmektedir.” (Heidegger, 1990, s. 11-12)

“Felsefe, Batı dünyasının kuvvetle muhtemel en nevi şahsına münhasır ve en genel kültürel formudur; Grek düşüncesinin başından, Heidegger’e, bugüne kadar felsefe, Batı kültürünün kendini her zaman ve mütemadiyen içinde düşündüğü şey olmuştur. Bu çerçevede felsefe herhangi bir kültürel form değil, kültürümüzün en genel kültürel formudur.” (Foucault, 1965)¹³

Müslüman filozoflar Batı dünyası içinde yer almaları ve özü itibariyle Grek olan felsefenin devamı sayılmaları sebebiyle felsefe içinde bir yer edinmişlerdir. İbn Rüşd’e kadar Aristo ve Platon felsefesinin bir eklektizmi sayılabilecek Meşşailik (Peripatetik. İbn Rüşd’le birlikte Aristocu), kaynağını antik Yunan düşünürlerinden alan bir felsefedir. Fârâbî, İbn Sîna ve Sühreverdî (İşrâkıyye filozofu) gibi Müslüman filozofların felsefelerinde bulunan sudûr teorisi, Plotin’in “birden bir çıkar” uknumu ve yaratmanın bir fiil ve her fiilin de bir değişme olması sebebiyle kendisine bir değişiklik yakıştırılamayacak Tanrı’nın yaratma eyleminden uzak olması zorunluluğunu ifade eden

¹² Tezimizin konusu olan Türkçe düşünmenin dışında olmakla birlikte Batı felsefesi içinde kalan Müslüman düşünür ve şerhçilerin varlığı, birtakım filozofları etkilemiş ve Batı felsefesi tarihçilerinin İslâm felsefesi olarak tesmiye edilen müstakil bir başlık açmalarını zorunlu kılmıştır.

¹³ Röportajın çevirisi Dört Öge dergisinin 4. sayısında 4 Ekim 2013’te yayımlanmıştır.

türüm (*emanation*) düşüncesinden geliştirilmiştir. Böylelikle mantığa aykırılığı nedeniyle İslâm felsefesinde bir zorluk olarak beliren evrenin yoktan var edilmiş olması inancı da bir zorluk olmaktan çıkarılmıştır. Müslüman filozoflar problemi *logos-ratio* nass karşılığında *logos-ratio* kanalını işletmek sûretiyle çözüme yoluna gitmişlerdir. Meselenin çözümünde ve genel olarak felsefelerinde *ratio*yla inancı uzlaştırma heveslerinin açık olduğu muhakkaktır. Fakat genel olarak tüm skolastik düşünce için söylenebilecek olan şudur: İnancın rasyonalizasyonu çabaları veyahut felsefenin inanca uygulanmaya çalışılması temelde *ratio* düşüncesinin ağır bastığı anlamına gelmektedir. Türkçe düşünme ise Batı dünyası içinde fakat Batı felsefesinin ve yukarıda zikrettiğimiz Yunan düşünürlerinin takipçisi olan İslâm filozoflarının düşüncelerinin de dışında kalmaktadır.

Felsefenin dinsel inanış ve bilim arasında edindiği yer ve tamamıyla felsefenin Batılı-Avrupalı bir kültür formu olması yolundaki düşünceler felsefenin sınırları hakkında öğretici tespitlerdir. Fakat Batı dünyası içinde yer aldığı halde felsefenin sınırları dışında kalabilen bir düşüncenin varlığından haberdar görünmemekte veyahut böyle bir düşüncüyü bahis konusu etmemektedir. Felsefenin sınırları dışında kalan bir düşünce için uygun bulunabilecek “*Alman felsefesinin büyük çağında, Fichte ile Hegel arasında ve Schelling’in çevresinde zaten dolaşımda olan*” ve François Laruelle eliyle yeniden fakat özgün içeriğiyle, “*daha olumlu bir anlam ve Anglosaksonlar için daha kabul edilebilir bir adla*”¹⁴ (standart-olmayan felsefe) ikame edilerek tedavüle sokulan *non-philosophie-non-philosophy* düşüncesi (Laruelle, 2021) de klasik felsefenin dışında bir felsefe dışı “felsefe”yi işaret etmektedir. François Laruelle’in standart-olmayan felsefesi, felsefe dışı düşünce ile kastedilen düşünce gibi felsefe ile hiçbir kök birliğine sahip olmayan ve ona gönderme yapmayan felsefe dışı bir düşünce değil, standart olmadığı için felsefe dışı kabul edilen bir “felsefe”dir. Oysa felsefe dışı düşünce felsefe değildir. Heidegger’in totoloji uyarısına rağmen söylemek gerekirse “Batı felsefenin” sınırları dışında kalan ve felsefe olmayan, örneğin diyalektik düşüncenin veya Descartes felsefesinin ve solipsizminin veyahut refleksiyonun uzağında, felsefe yapmayan ve dahası kelimenin lügat anlamı gözetilerek söylenecek olursa bilgi sevicilik¹⁵ yapmayan

¹⁴Bu röportaja 14.04.2022 tarihinde <https://terrabayt.com/dusunce/francois-laruelle-kavram-carpistiricisi/internet-adresinden-ulasilmistir>.

¹⁵Felsefe sözcüğünün anlamı için bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, “Felsefe” 6. Baskı (İstanbul: Paradigma, 2005), s. 683 (Cevizci, 2005)

“düşünce” tanımı, Türkçe düşünmenin ne demek olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Türkçe düşünme; Batı dünyası dışında kalmamakla birlikte bilgiyi amaç edinmeyen, sistematik ve tutarlı bir açıklaması yapılmamış, kural koyucusu yahut var olan kurallarını tutarlı ve sistematik bir tarzda ortaya koyanı olmadan, tamamen kolektif bilinçte bulunan ve dilin kendisiyle ve dilin kendisi olarak, felsefenin Grek varoluşunu belirlediği gibi Türklere mahsus bir yaşam tarzını belirleyen ve o yaşam tarzı olarak açığa çıkan düşünmedir. Çalışma boyunca Türk düşüncesi değil de Türkçe düşünmek veya felsefe dışı düşünce denmesinin sebebi de budur.

Yakın sayılabilecek bir döneme kadar medreselerde Aristo mantığının ve ona giriş olarak Porphyrius’un İşâguci’sinin okutulması ve İslâm dünyasının Yunan mantığı ve felsefesine olan ilgisi ve yukarıda da bahsedilen katkısı inkâr edilemez. Batı felsefesinin üzerine inşa edildiği Yunan düşüncesine uzak olduğu türünden bir iddia asılsız olacaktır. Fakat Yunan düşüncesinin yabancı olunduğu gerçeği, Batı felsefesi içinde müstakil bir yer tutacak Türkçe felsefenin varlığı için yeter sebep olmamıştır. Türkçenin kendine mahsus bir düşünüşe sahip olması belki de durumu imkânsızlaştırmaktadır. Türkçe düşünme felsefi düşünce ile kıyas edilmesi bakımından iki temel nitelik gösterir. 1- Dilin yani Türkçenin kendisinin var olduğu yatak içinde Akdeniz’e mahsus düşünme ve mantığa yabancı olmadığı gerçeği. Bu yakınlık Müslüman şârih ve mütercimlerin vasıtasıyla mantık kanalından beslenmiştir. Az sayıda olan bu kişi ve eserlere Molla Fenârî ve onun “el-Fevâidü’l-Fenâriyye” adlı şerhi örnek olarak verilebilir. (İslâm felsefesi adı altında Batı felsefesine Türkler arasında bir teveccühün olmamasına rağmen mantığın sınırlı bir alanda kalması kaydıyla ilgi görmesinde Gazzâlî’nin felsefeyi eleştirmesi ve reddetmesi fakat mantığı İslâmî ilimlere uygulamış olmasının etkisi ayrıca tartışılabilir.) 2- Mantığın (Logik) bir düşünme disiplini, salt, kesin ve formel kurallar öğretisi olarak en azından yüksek bir zümre elinde bir Türkçe felsefe üretme kastıyla öğretilmediği veya dikkate alınma zaruretinin hissedilmemiş olduğu gerçeği.

Batı felsefesinin dışında, Türk şiirinde, örneğin Âsaf Hâlet Çelebi’nin şiirlerinde rastlanabilecek Hint, İran ve Doğu düşüncesi de Türkçe düşünmenin uzağında kalmaktadır. Zira Türkçe düşünme İslâm dünyasının içinde Batının bir parçasıdır. Batı felsefesine eklemlenmiş ve onun içinde müstakil bir yer tutacak Türkçe felsefenin olmayışının içerlenilecek bir durum olup olmadığının anlaşılabilmesi ise dikkatlerin Türkçe düşünmeye ve felsefe dışı düşüncenin varlığına çevrilmesiyle mümkün olabilir.

Düşünce ilk önce, keşfedilebilecek bağlantıları ile düşünce denilince akla gelen birtakım soyut felsefî tanımlar, akıl yürütmeler dışında Türkçe konuşan insanların iyi bildiği fakat felsefî bir problem görünümünde önlerine gelince tamamen ihmal ettikleri anlam ve çağrışımların ortaya konulması sûretiyle açık edilmelidir. Başlangıç için teklif edilen bu teşebbüs, “gündelik dil felsefesi (*ordinary language philosophy*)” içinde değerlendirilemez. Teklif edilen girişimle gündelik olana (gündelik dile) değil fakat Türkçenin kendisine, Türkçe kavramanın özgünlüğüne müracaat edilmek istenmiştir. Gündelik dilin kendisi arkaik anlamı, kökü örtmüş olabilir. Dolayısıyla felsefenin sınırları içinde kalıp ve doğrudan gündelik dilin yanlış kullanılmasından kaynaklandığı iddia edilen “felsefî problemlerin çözüm yoluna başvurmak”, ifade problemlerine çözümler sunmak gibi amaçlardan bahsedilemez. Gündelik dile değil de Türkçeye (dilnin kendisine) müracaat edilmiş olmasının sebebi ise Türkçeyi gündelik dil, edebî dil, şiir dili, yazı dili, resmî yazı dili gibi bütün gerçekleştirmeleri şamil olduğu genişlikte ele alma eğilimimizin gündelik dilde konuşulan Türkçe dışında metafizik ifadelere, önermelere müsaade etmeyen ideal bir (doğru?) Türkçe olduğuna dair bir kabule kesinlikle dayanmaz. Böyle bir özlem veya çaba içinde olmak da saçmadır. Aksine mümkün olduğu kadar tüm anlam ve çağrışımlar duyulmaya, fark edilmeye çalışılmalıdır. Gündelik dilin gramatik sentaksının mantıksal sentaksı ile uyumsuzluk içinde olduğu gerekçesi veya örneğin bir dil içinde bir sözcüğün anlamlı olmasının gerek ve yeter koşulu için Rudolf Carnap’ın sıraladığı formülasyonlar da esas alınmaz¹⁶ (Carnap, 2019, s. 73). Türkçe, sadece insanların gündelik konuşmaları esnasında değil, yüksek bir titizlik ve özenin gösterilmek mecburiyetinin ve çok daha fazla kelime ve dolayısıyla anlam ve çağrışımın tedavülde olduğu durumlarda da gerçekleşir. Edebî bir metin inşası bu durumlara örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi durumlarda da kullanılan kelimelerin birçoğunun gündelik dil içinde de iyi bilinen ve kastedilen anlamlarına başvurulabilir. Ne dikkatlerin dilin gündelik kullanımına çevrilmesi ne de gündelik dilin görmezden gelinmesi teklif

¹⁶ “a” herhangi bir sözcük ve “S(a)” sözcüğün temel önermesi olmak üzere, “a”nın gerek ve yeter koşulu için formülasyonlar:

- 1- “a”nın ampirik göstergeleri bilinmektedir
- 2- “S(a)”nın hangi protokol önermelerden türetilebileceği bellidir
- 3- “S(a)”nın doğruluk koşulları mevcuttur
- 4- “S(a)”nın doğrulama yöntemi bilinmektedir.

Carnap, temel aldığı mantıksal ve bilgi kuramsal anlayış için şu eserlere bakılabileceğini belirtir: Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 1922; Carnap, *Dünyanın Mantıksal Yapısı*, 1928; Waismann, *Mantık, Dil, Felsefe* (hazırlanıyor) (Carnap, 2019, s. 73).

edilmektedir. Son kertede, yapılan teklif Analitik felsefe anlayışı içinde de değerlendirilemez.

Düşünce sözcüğünün yukarıda belirtilen sûrette açık edilmeye çalışılması soruya kestirmeden bir cevap bulma çabası değildir. Sözcüğü, Türkçe konuşan insanların iyi bildiği fakat felsefi bir problem görünümünde karşılarına çıkınca tamamen ihmal ettikleri anlam ve çağrışımların ortaya konulması sûretiyle açık etmeye çalışmak, düşünceye ilişkin ilk elden anlam ve çağrışımları ihmal etme hatasını tekrarlamadan, o anlam ve çağrışımların sarmaladığı, çevreleyip örttüğü bir ortamda -bilimin varsaymak zorunda olduğu ve gerçek dünyada var olmayan laboratuvar ortamının aksine zaten var olan ve etkisinden ve belirleyiciliğinden sıyrılmanın mümkün olmadığı, içinden çıkılamayacak ve düşünenin kendini çoktan içine yerleştirilmiş bulduğu ortamda ve ortamın dayattığı şartlar altında- bulunulduğunun bilincinden kopmamak adına yapılan bir çabadır. Düşünce kelimesinin açıklanmasıyla düşünce açıklanamaz; fakat Türkçe düşünme üzerine Türkçe düşünüldüğünün bilincinden kopma tehlikesi ancak “düşünce” sözcüğüne tutunarak bertaraf edilir. Böyle olmakla beraber kimi zaman kelimenin en bilindik manasının ötesine gitmek gerekebilir, çünkü kelimenin köküne dair olan zaten gündelik tarafından örtülmüş olabilir. *Örtülmüş* kelimesinde olduğu gibi, ört- fiilinin ör- fiilinden geldiği ve ör- fiilinin ise ilk anlamının yükselmek olduğu unutulmuştur. Türkçe konuşan insanların iyi bildiği anlam ve çağrışımlar zaman zaman arkaik olanın yitip gitmesine sebebiyet veren, kelimeleri anlam kaybına uğratan bir canlılığın, değişimin, sürekliliğin kattıklarıdır. Bu türden bir örtmenin kendisi de ortamın kendisini çepçevre saran örtünün katmanları arasındadır. O halde örtmenin en derinlerde yüksel(t)mekle ilgisi olduğunu bilmek, farkında olunmayan fakat ortamın kendisiyle çevrelendiği katman içinde, düşüneni yabancısı ve uyduruk olmayan fakat yine de çok yeni olan bir düşünmeye ulaştırabilir.

Düşünce, endişe ve efkâr (fıkr) sözcüklerinin eşanlamlı sözcükler olarak kabul edilip kullanılıyor olması, dikkatlerin bu sözcüklere yoğunlaştırılması için de sebep kabul edilebilir. “Düşünceli adam” denildiğinde nazik veyahut ölçülü bir adamdan bahsedilmiş olunabileceği gibi kaygılı, endişeli bir adam da kast edilmiş olunabilir. “Düşünceli insan” yakıştırması Türkçede bu anlamlar gözetilerek yapılır. Türkçe düşünmeye devam ederek söylenebilir ki düşünceli olmanın, “efkâr”lı / “endişe”li yani bir dert sahibi olmanın ölçülü olmakla, nezâketle, incelikle ve güzelle de doğrudan ilgisi vardır. Efkârlı olan

güzel(lik), nezâket ve incelik sebebiyle efkârlıdır yahut efkârlı olmanın kendisi nezâket, incelik ve güzel(lik)dir. Yani Türkçede “düşünceli adam” denildiğinde “düşünceli adam”ın bilimsel bir düşünme içinde olduğunun iddia edilmediği ve fakat böyle demekle sobasının yanında veya şöminesinin önünde, koltuğuna ve rehavete gömülmüş adam imgesinin de imlenmediği bilinmelidir. Sakıncalı olan, sobasının önündeki rehavet içine gömülmüş adam imgesinin bir tür duygusal bağılıklar, rehavet hayalleri eşliğinde “bilimsel bilgi” için tehlike teşkil etmesi değildir. Sakıncalı olan, Türkçedeki “düşünceli adam” yakıştırmasının endişeli ve belki dertli ve bu yüzden dalgın yahut nezaketli, incelikli insan için yapıldığını göremeyip Türkçe yakıştırma ile anlatılanı bir tür rahat içinde rehavete gömülmüş insan imgesiyle karıştırmaktır. Türkçe “düşünceli adam / insan” denildiğinde kesinlikle bir rehavete ve uyuşukluğa gömülmüş, uykuya dalmak üzere olan insan değil, aksine diken üstünde, rahatsız ve bu sebeple uyuyamayan insan yahut nezaketli, ölçülü, incelikli insan kastedilir.

“Özne ile nesnenin gerçekten içiçe olduğu konusunda haklıysak, düşünceli adam ile düşünen adamı daha açık bir şekilde ayırmak gerekirdi; yine de bu ayırım hiç bir zaman tam değildir. Her neyse, bizim burada irdelemek istediğimiz düşünceli adamdır, ocağında, yalnızlık içinde, ateş parlarken yalnızlığın bilinci olan düşünceli adamdır. Böylece ilk izlenimlerin, hoşlaşmalı bağılıkların, rehavet hayallerinin bilimsel bilgi için tehlikelerini defalarca gösterme fırsatımız olacak” (Bachelard, 1995, s. 9).

Bachelard’ın ocağının önünde sıcağın rehavetiyle hülyalara dalmış düşünceli adamıyla Türkçedeki “düşünceli insan” ayrımı, yine Bachelard’dan aldığımız “bilimsel bilgi için tehlikeli” olduğu haberinin uyandırdığı sakınca ile yapılmamıştır. Aksine Türkçenin insanlık ve tüm dünya adına eşi görülmedik tahribatların müsebbibi teknolojik, ekonomik, bilimsel vahşi ilerlemelerin can düşmanı olduğu bilinci bu ayrımın gösterilmesini, öne çıkarılmasını mecburi kılmıştır.

Totolojik bir ifadeyle endişe, düşüncedir. Türkçe, bunun şöyle de ifade edilmesine müsaade eder: Düşünce derttir. Ve devamla, bir dert sahibi olmak güzel olanın (estetik?) derdine / düşüncesine sahip olmaktır veya incelik sahibi, nezâketli olmaktır veya endişeli olmaktır denilebilir. Birilerinin veya bir şeylerin derdinde / düşüncesinde olmanın birileri veya bir şeyler için endişelenmenin, efkârlanmanın o birileri veya şeylere derinden bağlanıldığı anlamına geldiği iddia edilebilir. Derinden bağlanılan ve bağlanan için güzel olan her ne ise o, derdine düşülen şeyin kendisidir. Bu ifadede güzelliğin göreceli olduğu iddiası yoktur. Kişinin güzel diye neye yöneldiği, nasıl ben merkezli davrandığı veya

davranabileceği hesaba katılmaktadır. Güzellik göreceli değildir, çünkü Türkçe düşünme içinde güzel, göze değgin değildir; güzel, gökçektir ve göge değgindir. Semâvî olduğu için ise görülmeye değerdir; fakat güzel görülmenden de bilinebilir. Hatta denilebilir ki güzel gizli kaldıkça serpilir. “*Güzel ne güzel olmuşsun / Görülmeyi görülmeyi*” (Karacaoğlu, 1993, s. 310) dizeleri için güzelin sevgiliden uzakta kaldığı yıllar içinde serpilip daha da güzelleşmesi veyahut olgunluk çağının güzelliğine ermiş olması şeklinde bir yorum yapılabilir ve bu tür bir yorum en erken varılabilecek anlam katmanı olarak gösterilebilir. Bu yorum yerinde ve isabetli kabul edildiğinde de bu dizeler için güzelin sadece sevgiliden değil tüm gözlerden ırak kalarak ne denli güzelleştiğine dair bir okuma her zaman geçerli olacaktır. Bu tür bir okumayı “*Siyah zülfün halkalanmış / Örülmeyi örülmeyi*” (Karacaoğlu, s. 310) dizelerinden de çıkarmak mümkün. Güzele hiçbir yabancı bakış isabet etmemiş, saçlarına dokunulmamıştır. Görmek artık tamamen ve sadece güzeli gözetmektir. Çünkü Türkçe şöyle ifade edilir: Görüp gözetmek. İncelik göstermek, hak gözetmek. Bir incelik hesaba katılarak “fark gözetmek.”

1.1. DÜŞÜNCENİN SİRÂYESİ

Türkçe “düşünmek” mastarı sahip olduğu anlam kümesi içinde düşünmenin sârî olduğu kabulünü de barındırır. Birinin düşünceli olduğuna dair bir hâl içinde bulunması o kişiyle duygusal veya fikrî bakımdan bir yakınlık sahibi olan bir başkasını o kişinin düşünceli olması üzerine bir düşünceye, endişeye sevk edebilir. Düşünceli görüntüsüyle kişi, düşünölmeye değer bir şey olduğuna dair işaret vermiş sayılır.

Orhon Murat Arıburnu’nun *Mahkûmlar* ve *Aziz Böcek* isimli şiirlerinde açıkça görölebileceği gibi Türk şiirinde düşünce, bir bilgelik tavrından, vaaz, diskur veya dayatma olmaktan uzak bir dert olarak belirir. Endişe, şairle duygusal ve fikrî bir yakınlık kurabilen okuyucuya aktarılır. Düşünce okuyucuya sirayet eder. Sonunda, va‘z edilen bir iddiayı çürütmüş olsa da düşüncenin varlık sebebi bir düşünce veya iddiayı cerh etmek değildir.

Mahkûmlar ve *Aziz Böcek* isimli şiirler Türkçe düşünmenin tekrar yüzeye taşınma girişiminde okumaya çalışılan iki şiir. Tekrar yüzeye taşımak, gizli olmadığı halde ihmal edilmiş olanın, açık olduğu halde veya zaten açık olduğu için fark edilmemiş olanın tekrar ihmal edilmesi tehlikesini taşır. Zaten yüzeyde, açık olanın yani fark edilmeme olasılığı

yüksek olanın ortada olduğuna dair yapılan işaretler yüzeydekini tekrar yüzeye taşımaktır. Buna rağmen böylesi bir çaba anlamlıdır. Çünkü olağanlığın içinde fark edilmemiş olanın fark edilmesi nafîle bir çabaya bağlı olabilir. Mahkûmlar şiirinde ortada olan “düşünce, dert, efkâr”, Türkçe fakat evrenseldir.

Mahkûmlar
Ekseriya sabaha karşı
Kurşuna dizilir mahkûmlar
Bir sünger taşına döner
Anne sütünden yapılan heykel

Bari şu trampetler çalmasa,
İnsan gürültüye gitmese!..¹⁷ (Arıburnu, 1985, s. 19)

Orhon Murat Arıburnu’nun Mahkûmlar şiiri, şairin çektiği derin kaygıyı gergin bir hat üzerinden okuyucuya aktarır. İdamların ekseriyetle sabaha karşı yapılıyor olduğunun duyurulmasıyla başlar şiir. Sabah tan ağarırken insanın ölümle yüzleşmesinin soğukluğu, anne sütünden yapılan heykel ve sünger taşı metaforlarının yoğunluğu bu kısa dört dizenin ağır yüküdür. Bir zamanlar bir annenin bütün merhametiyle göğsüne bastırıldığı bir vücudun sert kurşun darbeleriyle delik deşik edilmesi. Sonra birden son iki dizedeki ironi bütün gerilimi, trajediyi, silahları tekrar ilk dizeye dönünceye kadar unutturur. Bu keskin geçiş bir yabancılaştırma efekti gibi okuyucuyu şiire bağlayan gerilimden kurtarır; fakat okuyucu şiirden tamamen kopmaz. Çünkü son dizeler durmadan ilk dizelere bağlanır. İdam gerçekleşmektedir. Şiirin okuyucuyu, ölüm cezasını gerektiren herhangi bir suçtan dolayı idam edilen mahkûmların trajedisiyle tanışık kılmak istediği söylenemez. İdamın mahkûmları kurşuna dizmek sûretiyle

¹⁷ Şiirin “Bu Yürek Sizin” kitabındaki şekli şöyledir:

Mahkûmlar

Ekseriye sabaha karşı
 Kurşuna dizilir mahkûmlar
 Bir sünger taşına döner
 Anne sütünden yapılan heykel

Bari şu trampetler çalmasa,
 İnsan, insan gürültüye gitmese!..

(Arıburnu, 1982, s. 16)

gerçekleştirilmesinden ve trampetlerin varlığından olağanüstü bir durumun bir savaş hâlinin çıkarılması mümkündür. Şiirde mahkûmların asılarak değil de kurşuna dizilerek idam edilmesi ve trampetlerin varlığı özellikle dikkatlerin büyük savaşlara ve yıkımlara çevrilmesini icbar ediyor. Arıburnu'nun *İkinci Dünyadan Birinci Dünyaya Mektuplar, Saplı Bomba, Sulh, Güvercinler, Havadis* gibi daha birçok şiirinde de denk gelinen tüm insanlık adına, dünya adına çekilen derin bir kaygının okuyucuya aktarımına şahit olmak mümkün. Şiirdeki savaş herhangi bir savaş değil. Şiir için kitapta düşülen tarih 1940. İkinci Dünya Savaşı devam etmekte. İki büyük savaş ve bu iki savaşın getirdiği büyük yıkımlar, savaşın modern Türk şiirinde tüm dünyaya ilişkin başlıca kaygılardan biri olmasına sebebiyet vermiştir. Ahmet Muhip Dıranas'ın şiir kitabını ithaf ettiği eşi Münire Hanım'a söyledikleri bunun bir örneğidir: *“Ben yaşıntımı şiire, şiirimi de bu sevgiye [insanların barışı ve evrensel sevgi] verdim. Sanırım, kitapta savaş sözcüğünü bulmayacaksın”* (Dıranas, 2004, s. 9). Orhon Murat Arıburnu da Orhan Veli'nin *“Bize, dünya barışına hizmet ederken milli bir gurur sağlayacak sanatçılarımız, dünya milletleri karşısına alın aklıyla çıkacak şairlerimiz var. Unutmayalım onları. Unutmayalım onları, demek milli menfaatlerimizi unutmayalım, demektir. Unutmayalım.”* (Kanık, 1950, s. 1) diye bahsettiği şairlerdendir.

Aziz Böcek

*Karıncalar atlara binmiş
Arılar bal yapıyor kovanda
Bir sağır dünya üzeri
Herkes kendi avında
Sen sadece şiir yaz
Aziz böcek
Ağustosböceği.* (Arıburnu, 1985, s. 44)

İşlerin yolunda gittiği, karıncaların ve arıların harıl harıl çalıştığı bir dünyada aslında işlerin yolunda gitmediğine işaret edecek olan ağustosböceğidir. Ayıplanma ve kapıdan kovulma tehlikesine karşın dünya işlerinin herkesin kendi avına çıktığı, av ve avcının sürekli yer değiştirdiği bir kovalamaca şeklinde cereyan etmesine itibar etmeyen, tüm bu hengâmeden uzak, kaygısız şarkı söyleyen ağustosböceği aslında tüm dünyanın kaygısını taşımaktadır. Doğrusu dünya telâşına kapılmayarak küçük görülmeyi hak etmiştir. Şarkı söyleyerek günlerini aylakça geçirmesi pek aşağı, düşük, sorumsuz dolayısıyla ahlâksız olduğunun su götürmez kanıtıdır. Şiirin okuyucuya telmih ettiği hikâye (Aisopos, 2021, s. 115) (La Fontaine, 2019, s. 9), bencilce çalışma ve kınama

üzerine oturtulmuş bir dünyanın etik değerlerine istinat ederek bir sonuca bağlanır. Bencilce çalışmanın yüksek bir değer olarak özendirildiği hikâyede kınama, çalışıp kazanmış olanın yüceliğini doğrulayan hakkıdır. Ağustosböceğinin karıncanın kapısına kadar gidip dilencilik yapması yüzsüzlüğünü gösterir, onursuzluğunu gözler önüne serer. Göz önünde olan ağustosböceğinin haytalığıdır. Gözden kaçanı ise şiir yakalar. Ağustosböceğinin tenezzül etmediği düşüklük, sağırlaştırıcı kavgadır ve herkesin birbirine sağır olduğu dünyanın sağırlığı bir endişe olarak ağustosböceğinin / şairin omuzlarındadır. Manzumecinin / hikâyecinin vaazındaki çürümüşlüğü şair görmüş ve düşünölmeye değer olan şeye dair haberi okuyucuya vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFE VE ŞİİR

Kendisi felsefi bir disiplin içinde veyahut bilimsel bir tarzda varlık bulmadığı gibi felsefi bir disiplin içinde veyahut bilimsel tarzda inceleme konusu edilmemiş olması Türkçe düşünmenin, bir başka yapay alan (sanat) içinde merak konusu edilmesine de imkân vermemiş görünmektedir. Felsefenin otoritesinin tartışmasız hüküm sürdüğü Kent'in dışına Platon'un eliyle nefyedilen şiir, Platon'a göre rasyonel düşünmenin önündeki engeldir. Felsefi disiplin-şiir uyumsuzluğu, bilim-şiir antagonizması ve düşüncenin öncelikle felsefi veya bilimsel disiplin eşliğinde müreccah kabul edilmesi, sanat eseri içinde kristalize olan düşüncenin ancak esrime, anlık parlama, sürekliliği olmayan bir ilham olarak bilimsel yahut felsefi düşüncenin altında bir yer bulmasına izin vermiştir. Platon'a göre, "hafif kanatlı, kutsal, ilham gelmeden, cezbeyle tutulmadan, aklı başındayken yaratma gücünden yoksun olan şairler, bir sanat marifetiyle edinilmiş bilgiyle değil, doğrudan Tanrı ilhamıyla şiirlerini söylerler" (Platon, 1997, s. 18). Kendisi taklit olan duyulur dünyanın taklidi (*mimesis*) olarak *poème*, *mitostan logosa* geçmiş düşünmenin kenti devletten şairiyle birlikte sürgün edilmiştir. Bu ebedi sürgün, felsefe tarihi boyunca felsefe-şiir uyumsuzluğu üzerine yapılacak tartışmalara kaynaklık etmiştir. "Avrupa felsefe geleneğinin en sağlam genel karakteri, Platon'a [düşülmüş] bir dizi *dipnottan ibaret olmasıdır.*" (Whitehead, 2021, s. 91) iddiası, bu etkinin gücünü de anlaşılır kılan genel kabulün ifadesidir. Platon, yüzlerce yıl sürecek ve ağırlıklı olarak felsefenin üstünlüğü lehine sonuç bulacak tartışmaları başlatmıştır. Bilimlerin ortaya çıkışını ve egemenliğini Batı dünyası ve Avrupa, yalnızca onların, en iç tarihsel akışları bakımından, kökçe 'felsefi' olduklarına (şiirsel değil) tanık kılan kişi Heidegger olmuştur: "Felsefi olan en iç Batılı-Avrupalı tarih akışı, bilimlerin kaynağı olmakla insanın tarihini yeryüzünde bugün özgül bir biçime sokabilmektedir" (Heidegger, 1990, s. 12). "Alman şiirsel üretiminin Kant'la karşılaşma"sının nasıl bir felaket doğurduğuna işaret eden Zweig'in, Kant'ın "kendisine yönelen bütün şairlerin saf şairliklerini ilelebet tıkadığını," "bütün sanatçılardaki şehveti, yaşama coşkusu, hayal gücünün serbestçe akışını estetiksel bir eleştiri anlayışına saptırarak ebedi bir kırılmaya neden" (Zweig, 2021, s. 74) olduğunu ifade edişinde işaret edilen, sistematik düşüncenin erişilmez yüceliklerden gelen sesinin azameti, çekiciliği ve zorbalığıdır. Bugün yirmi birinci

yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu gibi yirminci yüzyılda da meselenin Platon'da veyahut Kant çağında olduğu gibi kavranmadığı yönünde düşünceler vardı.

“Felsefe tarihbiliminde yaygınca sanıldığı gibi μῦθος ve λόγος kesinlikle felsefe ile bir tezata girmez, bilakis doğrudan Yunanların ilk düşünürleri (Parmenides, Fragman 8) μῦθος ve λόγος'u eşit anlamda kullanıyor; μῦθος ve λόγος ilk olarak, kendi iptidai özlerine sahip olamadıkları yerde birbirlerinden ayrılır ve zıtlaşırlar. Bu Platon'da vuku bulmuştur bile. Mῦθος'un λόγος tarafından bertaraf edildiği, tarihbiliminin ve filolojinin Platonculuk temelinde Yeni Çağ rasyonalizminden devraldığı bir önyargıdır. Dinî olan hiçbir zaman mantık [Logik] tarafından bertaraf edilmez, daima tanrının kendini geri çekmesiyle bertaraf edilir” (Heidegger, 2020, s. 25).

Alain Badiou, Platon'un felsefe-şiir uyumsuzluğu hakkında felsefenin üstünlüğü lehine olan düşüncelerini yorumlar ve Platon'un felsefesinde filozofta matematiğin karşılık bulduğu anlam ile sofistte şiirin karşılık bulduğu anlamın eşitlendiğini söyler. Platon, düşünmeyi yozlaştıran sofizmi felsefeden ayırt etme çabaları içinde şiiri sofist gibi bir “düşünce-olmayan” olarak ortaya koymaktadır. Badiou, daha sonra kendi düşüncesini açıklar: *“Felsefe, şiir ile mathème çiftini haz alınabilir imge ile saf fikir arasındaki basit karşıtlık üzerinden kavrayamaz.”* Çünkü bir modern olarak Badiou, *“şiirin Sayı'ya neler borçlu olduğunu”* bilmekle beraber *“şiirin kavranabilir olana ne kadar yatkın olduğunu da”* farkındadır (Badiou, 2020, s. 30, 31, 33).

Türkçe düşünmenin felsefî düşünme veya bilimsel düşünme olmadığı, dolayısıyla felsefenin felsefe-şiir uyumsuzluğu tartışmalarına zemin olması gibi Türkçe düşünmenin şiir-düşünce uyumsuzluğuna bir zemin vermeyeceği ortadadır. Türkçe düşünme, düşünce-şiir zıtlığını doğuracak bir işleyişe sahip değildir. Türkçe düşünme için akıl-duygu bölünmesi (*dissociation*) söz konusu değildir. Dilin imaları, rasyonel düşünmenin ve “Mantık”ın (Logik) törpüsüyle düşüncenin gövdesinden koparılmaz. Mantık ve felsefenin parlak cazibesi dikkatleri Türkçe düşünmeden alıkoymaktadır. Modern Türk şiiri, bu parlaklığın sebebiyet verdiği kör noktada gözlerden kaybolur. Oysa felsefe birçok sebeple Türk şiirine girer: *“To be or not to be” değil. / “Cogito ergo sum” hiç değil... / Asıl iş, anlamak kaçınılmaz'ı. / Durdurulamaz çığı / Sonsuz akımı*” (Ahmed Arif, 1988, s. 59). Batı felsefesi içinde ortaya konmuş bir düşünceye, ileri sürülmüş bir iddiaya modern Türk şiirinde denk gelmek, felsefenin modern Türk şiirini etkisi altına aldığı yahut Türkçe düşünmenin ve şiirin felsefenin kimyasına büründüğü anlamına gelmez. Necip Fazıl Kısakürek'in *“Her şey akar, su, tarih, yıldız, insan ve fikir; / Oluklar çift; birinden nur akar; birinden kir.”* (Kısakürek, 2002, s. 398) dizelerindeki Herakleitos'a

izafe edilen “*panta rhei*” iddiasının tam çevirisi, nur-kir tezasında ortaya çıkan diyalektiği ve bu dizeler özelinde şiirin isminin nehir metaforunu akıllara getirmesi Türk şiirinde Batı felsefesinin etkisine gösterilebilecek uygun bir örnek gibi görünmektedir. Bununla birlikte Kısakürek’in Sakarya Türküsü şiirini felsefî bir düşüncenin soyut varlığına gövde etmek gibi bir endişesi ve çabası olduğu söylenemez.

SAKARYA TÜRKÜSÜ

*İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya;
Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.
Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;
Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak.
Her şey akar, su, tarih, yıldız, insan ve fikir;
Oluklar çift; birinden nur akar; birinden kir.
Akışta demetlenmiş, büyük, küçük, kâinat;
Şu çıkan buluta bak, bu inen suya inat!
Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor ne,
Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdesine;
Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için.
Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin?
Rabbim isterse, sular büküm büküm burulur,
Sırtına Sakaryanın, Türk tarihi vurulur.
Eyvah, eyvah, Sakaryam, sana mı düştü bu yük?
Bu dâva hor, bu dâva öksüz, bu dâva büyük!..*

*Ne ağır imtihandır, başındaki, Sakarya!
Binbir başlı kartalı nasıl taşır kanarya?*

*İnsandır sanıyordum mukaddes yüke hamal.
Hamallık ki, sonunda, ne rütbe var, ne de mal,
Yalnız acı bir lokma, zehirle pişmiş aştan;
Ve ayrılık, anneden, vatandan, arkadaştan.
Şimdi dövün Sakarya, dövünmek vakti bu ân;
Kehkeşanlara kaçmış eski güneşleri an!
Hani Yunus Emre ki, kıyında geziyordu;
Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?*

*Nerede kardeşlerin, cömert Nil, yeşil Tuna;
Giden şanlı akıncı, ne gün döner yurduna?
Mermerlerin nabzında hâlâ çarpar mı tekbir?
Bulur mu deli rüzgâr o sedayı: Allah bir!
Bütün bunlar sendedir, bu girift bilmece;ler;
Sakarya, kandillere katran döktü geceler.*

*Vicdan azabına eş, kayna kayna Sakarya,
Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!*

*İnsan üç beş damla kan, ırmak üç beş damla su;
Bir hayata çattık ki, hayata kurmuş pusu.
Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek;
Siz, hayat süren leşler, sizi kim diriltecek?
Kafdağını assalar, belki çeker de bir kıl!
Bu ifritten sualin, kılını çekmez akıl!
Sakarya; sâf çocuğu, mâsum Anadolu'nun,
Divanesi ikimiz kaldık Allah yolunun!
Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!
Akrebin kiskacında yoğurmuş bizi kader;
Aldırma, böyle gelmiş, bu dünya böyle gider!
Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;
Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber Kılavuz!*

*Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!.. (Kısakürek, 2002, s. 398)*

Şiir, her şeyin akışta, hareket ve değişim halinde olduğu tezini savunan ve bu tezi ispat etmek isteyen bir felsefenin sözcülüğünü yapmaz. Şairin Sakarya nehriyle ortak dertleri / düşünceleri olmaları kabulü üzerinden bir monolog gerçekleşir. Sakarya nehrinin zaman zaman şairin kendisi, zaman zaman Türk halkı olarak teşhis sanatına konu edildiği söylenebilir ve bu doğru olur; fakat şiir boyunca aslında Sakarya ırmağı kendisi

olarak, Kısakürek'in seslendiği ırmak olarak kalır. Şiir boyunca, Necip Fazıl Kısakürek'in genel tavrına hiç uygun olmayacak şekilde, ulusa diskur çekilmemektedir, doğrudan ırmağa seslenilmektedir. Sakarya Türküsü Fichte'nin Alman Ulusuna Sesleniş'i¹⁸ gibi bir konuşma değildir. Bir ırmağın kıyısında oturmuş, önünde uzayıp giden ırmağa durmadan anlatan, monolog halinde ırmağa dökülen bir insan, monolog boyunca gerçekleşen bir oluş, **açılma, dökülmedir**. Sıkıntılı rüyasını akan suya anlatan insan açılmasıdır. Bu açılma tarzı şairin içine doğmuş olduğu toplumun tarzıdır. Dökülme ve açılma. Türkçe konuşan bir kişi bir diğerine "düşüncelerini açar" ve "derdini döker". Necip Fazıl Kısakürek, Ahmed Arif'in yukarıda alıntılanan dizelerinde de geçen "Durdurulamaz çığı / Sonsuz akımı", Türkçe düşünmenin merkezinde olan her şeyin geçici olduğu, her şeyin geçmekte olduğu, sürekli bir akış içinde olunduğu düşüncesini, Herakleitos'tan da eski olan her şeyin fena bulacağı, geçip gideceği inancını seslendirmektedir.

UNUTAMADIĞIM

Açardın,
Yalnızlığımda
Mavi ve yeşil.
Açardın.
Tavşan kanı, kınalı – berrak.
Yenerdim acıları, kahpelikleri...

Gitmek,
Gözlerinde gitmek sürgüne.
Yatmak.
Gözlerinde yatmak zindanı.
Gözlerin hani?

"To be or not to be" değil.
"Cogito ergo sum" hiç değil...
Asıl iş, anlamak kaçınılmaz'ı.
Durdurulmaz çığı
Sonsuz akımı.

İçmek,
Gözlerinde içmek ayışığını.
Varmak,

Gözlerinde varmak can tılsımına.
Gözlerin hani? (Ahmed Arif, 1988, s. 58, 59)

¹⁸ Reden an die deutsche Nation: Fichte, Johann Gottlieb.

Unutulamayan nedir? Ahmed Arif'in "asıl iş" dediği, "cogito ergo sum" türünden yahut başka bir türden "varlık iddiası" değil, "kaçınılmaz"ı, yani gelip geçmekte olanın geçiciliğini ve gelip geçiciliğin kendisini, değişimi kavramak, anlamaktır. Var olan kaçınılmaz olarak yitecektir. Durdurulamaz ığ, her şeyin üstünü örtecektir. Unutamadığı, gözlerdir. O gözlerde "can tılsımına varmış", özlenesi (ilk altı dize) yahut acı verici (yedinci dizeden on birinci dizeye kadar) ne varsa hepsini o gözlerde yaşamıştır. Ne var ki unutulamayan artık geçmiş belki değişmiştir, sonsuz akım içinde yitmiş veya başkaya inkılâp etmiştir. Soru, geçmiş olanın, akıp gitmiş olanın / değişmiş olanın hatırlanmasıyla eş zamanlı sorulur: "Gözlerin hani?" Mavi ve yeşil açılan gözler artık yoktur, sadece onlara dair his kalmıştır.

2.1. AKTARILANIN DÖNÜŞMESİNİN İHMALİ

Sanatçının dünya görüşünün, müktesebatının belki bağlandığı ideolojinin, benimsemiş olduğu veya eklektizmine vardığı felsefî düşüncelerin üretmekte olduğu sanat eserlerinde duyulabilir bir açıklıkta olması, dahası sanatçının bu açıklığı isteyerek bırakması, tüm bunların Türkçenin anlam evrenine aktarılmasıyla dönüştüğü şeyin ihmal edilmesine sebebiyet vermiş olabilir. Attilâ İlhan, şiir kitaplarının sonuna eklediği bölümüyle bu açıklığı daha görünür kılmak istemiştir. *Korkunun Krallığı* kitabının "serbest gazeller" bölümü için düştüğü not şöyle: "*Buradaki gazellerin özelliği, o ara rejim koşullarında bile, sanatçının sosyalist/marksist bilincini kesinlemesidir (...)*" (İlhan, 2005, s. 119). İlhan, "*Diyalektiğin fermanıyız biz*", "*karşıtıyla yüklüdür herşey*", "*bil ki dünyayı sarsan sıçramalar / birikmiş şuurlarla gelir*" (İlhan, 2005, s. 62, 63) dizeleriyle yani şiirleriyle yetinmemiş, "sosyalist tavrı"nı o günün koşulları içinde nasıl açıkça ortaya koyduğunu belirtme gereği duymuştur. Buna göre, *Şeyh Bedreddin-i Simavî'ye Gazel* şiirinin ikinci, üçüncü ve sonuncu bentleri affirmations sayılmalıdır.

"Benim hayatta en hoşlandığım şey belirsizlik ve çelişiklik; gazel bir bakıma, önceki gazelin ilgili olmayan okurda uyandırabileceği 'mistiklik' şüphesini silmek amacını güdüyor: Bedrettin-i Simavî'nin 'devamıyız' ama, mistik düzeyde değil, diyalektik düzeyde anlamına!" (İlhan, 2005, s. 120)

Korkunun Krallığı kitabının ilgili baskısından yapılan bu alıntıda bir basım hatası yoksa Attilâ İlhan, hayatta en hoşlandığını söylediği belirsizliği, ilgili olmayan okurun zihninden silmek istemektedir. Onu bu türden kaygılara sevk eden haklı sebepleri de

vardır. *Diyalektikten habersiz, bir Müslüman yazarın “nasıl doğmakla başlarsa ölüm / ölmekle başlar öyle hayat”* dizelerini şairin ahiret inancına yorması (İlhan, 2005, s. 120) İlhan’ı bu şiirlerle ilgili birtakım açıklamalar yapmaya iten sebeplerden biri olmalı. Şairin haklı olarak yakındığı bu yanlış okumalara yol açan sebep, okurun konudan (diyalektikten) bihaberliği olduğu kadar Türkçenin dolayısıyla Türk karihasının bu türden okumalara kapı aralamasından kaynaklanmaktadır. Şairin şiirlerinin sosyalist / Marksist bilincini *kesinlediği* yönündeki açıklamaları, aslında Türkçenin sanatçının sosyalist / Marksist bilincini nasıl belirlediği ve okurun -sahip olduğu donanımın niteliği veya yetersizliği ve duygu durumu sebebiyle okumada uğrayacağı sapmalar haricinde-doğrudan Türkçe sebebiyle nasıl bir hazır bulunuşluk içinde bulunduğu meselesini gözlerden kaçırmaktadır.

düm tek’li gazel

*bu sevda dünya sevdasıdır
erenler / sevmekle bitmez
bestenigâr bir şarkıdır ki
düm tekâ düm tek’le bitmez*

*gerçi ölüm mukadder
serviler divan durmuş başucunda gidenlerin
o türden bu türe fakat
balıktan insana yükselir hayat
macera ölmekle bitmez*

*bulutlar kat kat
tutuşur birdenbire gurupta erguvanlar
iğneler halinde bastırır yağmur
hiç şaşmaz*

*yıldırım gelir ardından
fırtına şimşekle bitmez (İlhan, 2005, s. 64)*

“Mukadder” sözcüğü şiirin tamamında tesirini göstermektedir. Ölçmek, bir şeyin niteliği ve niceliğini belirlemek, gücü yetmek anlamlarına gelen “kdr” kökünden gelen mukadder kelimesinin kader, kadîr, takdir kelimeleriyle kökteş ve kader inancıyla irtibatlı olması kendisinden iki dize sonra gelen dizenin tüm anlam yükünü tesirsiz kılar. Balıktan insana yükselen hayat, şairi tarafından mistiklik şüphesinden arındırılmak istenen şiirde uzak doğu inanışlarındaki reenkarnasyonla ilişkilendirilemez. Açıktan açığa söylenen, balıktan insana doğru gerçekleşen evrimdir. Fakat mukadder kelimesinin okuyucuyu sevk ettiği dünya bilim dünyasının uzağındadır. Mukadder kelimesi bir başka kelimeyle

karşılanamaz. Örneğin kaçınılmaz kelimesi mukadder kelimesiyle müteradif değildir. Kaçınılmaz olan mutlaka gerçekleşecektir ama ne zaman gerçekleşeceği hususu belli değildir. Oysa mukadder olan bir ölçüyle belirlenmiş ve tehir edilemez olandır. Kadîr yaratıcı tarafından belirlenmiş bir ölçüden, değiştirilemez bir süreden bahsedilmektedir. “Ölüm kaçınılmaz” demek yerine “ölüm mukadder” demiş olmakla şair, kendi ifadesiyle sosyalist / marksist evrimci tavrını *kesinleme* niyetinden sapmıştır.

Attilâ İlhan, “*dil birikimi içerisinde, ülkenin ümmet döneminden gelen kalıntılar bulunduğu*” söyler. Batı’nın ümmet dili olduğunu söylediği Yunanca ve Latince, örneğin Fransızca’yı nasıl var ettiyse Müslümanların ümmet dili olan Farsça ve Arapça da Türkçe üzerinde benzer bir güce sahiptir (İlhan, 2001, s. 19). Bununla söylemek istediği, Batı’nın ümmet dili olan Latince ve Yunanca kanalıyla modern Fransızcaya aktarılan teolojik kalıntının benzerinin Türkçede de Arapça etkisiyle bulunduğu. Dolayısıyla “mukadder” kelimesini diyalektik tavrını *kesinlediği* şiirlerinde kullanmakta bir mahzur görmediği gibi Türkçenin söz dağarının Arapça kelimelerle meşbu olmasını bir eksiklik olarak görmez.

“Fransızcanın %85’i Latince kökenli kelimelerdir. Latince Hristiyanlığın dilidir. Bunların dışında da diğer kavimlerden etkilenmiş bir dile sahiptirler. Fransız akademisi Fransızca üzerine titrer. Akademi’deki birinin dilimizden Latince ve Yunanca kelimeleri atalım dediğini, hiç duydunuz mu? Kimse böyle bir laf demez, çünkü 118 kelimeleri kalır geriye” (İlhan, 2001, s. 19).

Fakat her şeyden evvel Latince ve bilhassa Yunanca felsefe dilidir. Sâniyen Latince laik hukukun üzerine inşa edildiği Roma hukukunun dilidir. Attilâ İlhan’ın Batı’nın ümmet dili olduğunu söylediği Yunancanın ve Hristiyanlığın dili olduğunu belirtmek gereği hissettiği Latincenin aslında ve özünde birer felsefe ve hukuk dili olarak Fransız *laïcisation*una katkıları, Fransızca üzerindeki tesirlerinin Arapçanın Türkçe üzerindeki tesiriyle mukayesesini imkânsız kılar. Kur’an ve hadis Arapçasının Türkçeyi sevk edeceği laik / seküler hiçbir yol, taşıyacağı dinin sınırları dışında kalan hiçbir alan yoktur. Kur’an ve hadis okumaları yoluyla Türkçeye iktibas edilen Arapça kökenli kelimelerin tamamı dili itikadî bir alanda tutar. Konuşan veya yazan kişi farkında olsun olmasın çağrışımlar bu alan içinde cereyan eder. “*Ölüm mukadder*” cümlesinin varlığıyla Türkçe, okuyucunun “*o türden bu türe fakat / balıktan insana yükselir hayat*” dizeleriyle diğer dizeler arasındaki bağı ihmal edip “*macera ölmekle bitmez*” ile “*gerçi ölüm*

mukadder / serviler divan durmuş başucunda gidenlerin” dizeleri arasındaki bağ üzerinden irtibatı kurmasına sebebiyet veririr.

2.1.1. TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞI

Türkçe düşünme, Türkçenin gramerinden ve bilhassa sentaksından bağımsız olmadığı gibi Türkçenin sahip olduğu söz varlığı içinde serpilmiştir. Örneğin yüklem sonda olmasının esas olması, yargıda aceleci olunmadığı ve gerekçelerini sıraladıktan sonra bir yargı bildirildiği şeklinde düşünölmeye müsaittir. Türkçenin söz varlığına gelince konu, tamamen itikadî bir meseleye dönüşür. Türkçenin söz varlığı içinde Arapça kökenli kelimelerin çokluğu dikkat çekicidir. Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin neredeyse tamamı toplumun Arap toplumu ile girdiği ticari, kültürel ve siyasi ilişkiler ve gündelik komşuluk ilişkilerinden veyahut Arap edebiyatından değil, doğrudan Kur’ân-ı Kerîm ve hadis okumaları yoluyla Türkçeye aktarılmışlardır. Türkçede bulunan Arapça kökenli kelimeler arasında Arapların kullanmadığı birtakım anlamlar kazanarak Türkçeye geçmiş kelimeler Türkçenin söz dağarında önemli bir yer tutarlar. Söz konusu edilen kelimelerin Arapların gündelik dilinden değil de doğrudan Kur’an’dan veya hadislerden Türkçeye alındığının bir işareti de aralarından bir kısmının Türkçede kazandığı anlamların Arapçada bilinmemesidir. Türkçeye yeni anlamlar kazanarak geçen kelimelerin Türkçede edindiği anlamlar sünnî-Hanefî itikadının kazandırdığı içerikle muhtevalanmıştır. Örneğin “kahir” kelimesiyle kökteş olan “kahır” sözcüğü Türkçede derin üzüntü, sıkıntı, keder anlamlarını yüklenmiştir. Bu anlam Arapçada yoktur (Ayverdi, 2005, s. 1515). Bir derde, ıstıraba uğrayan kişinin el-Kahhar isimli yaratıcıdan gelen “kahr”ı kabullendiği düşüncesinin kelimeye Türkçedeki anlamını kazandırmış olması ihtimali çok yüksektir. “Hayır” kelimesi çok daha dikkate değer bir kelimedir. Hayr şeklinde (fa’l vezninde) olan kelime iyilik, müreccah, makbul anlamına gelmekte ve Türkçede bu anlamlarıyla da kullanılmaktadır. Dolayısıyla Arapçadaki karşılığı “lâ” olan ve Türkçede kazandığı anlamı Arapçada olmayan “hayır”, Türkçe bir kelimedir ve Türklerin düşüncelerini gündelik Arap yaşantısının ve hatta yüksek kültürünün değil fakat İslâm dininin nasıl doğrudan şekillendirdiği ve içerik kazandırdığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bir şey reddedildiğinde, bir şeyin kabul edilebilir olmadığı dillendirildiğinde “hayır” işlenildiği yahut reddedilen o şeyi kabullenmenin “hayır” olmayacağı düşünöldüğü için “hayır” denilir. Başka bir deyişle hayır demekte mutlaka

bir iyilik umulur. Aynı zamanda insanlar birbirleri aralarında bir şeyi geri çevirdiklerinde nezaketli, ölçülü ve uyarıcı olduklarını, kendileri ve geri çevirdikleri kişi için iyilik umduklarını yani düşünceli davrandıklarını göstermiş olurlar. Bu söylenenler, “hayır”ın Türkçede kazandığı anlamda kullanılmasının, Türkçeye *lâ, no, non* kelimelerinin karşılığı olarak girmesinin sebebini izah edebilir; fakat gündelik yaşantılarında konuşurken Türklerin tüm bu anlam ve içeriği düşündükleri iddiasını taşımaz. Fakat bunun üzerine düşünebilmek bir Türk düşüncesini doğuracaktır, dilin kendisinin özünde olanlar ve Türklerin düşünme tarzı üstüne düşünmemize varacaktır. Konuşan / yazan kişinin, karşısında inançlı inançsız olmasının çok zaman önemsiz kaldığı, kişiden bağımsız olarak da kişinin farkındalığının dışında kalarak da İslâm dininin derinlemesine nüfuz ettiği ve bu hâliyle vücut bulmasına sebebiyet verdiği dilin kuşatıcılığının niteliği hakkında fikir edinilmesine yardımcı olacaktır.

Türkçedeki Arapça kökenli kelimelerin kahir ekseriyetinin doğrudan Kur'an'dan yahut hadislerden alındığı iddiasını doğrulayacak mahiyette sayısız örnek verilebilir. Örneğin Fâtır sûresinin 29. ayeti¹⁹ on altı kelimedenden oluşmakta ve on bir tanesi Türkçede kullanılmaktadır. On bir kelimenin altı tanesi Kur'an'da geçtiği şekliyle kullanılırken beş tanesinin ise müştakları kullanılmaktadır. Tilâvet, kitap, Allah, ikame, salât, infak, rızık, sır, aleniyet, rica ve ticaret. Şimdi kelimelerini Türkçede bulunup bulunmamaları bakımından inceleyeceğimiz üç ayet de rastgele seçilmiştir. Nisa sûresinin 93. ayeti²⁰. Ayet on beş kelimedenden oluşmaktadır ve on bir tanesi Türkçede kullanılmaktadır (Ve bağlacı bu ayette birkaç kez geçtiği için sayılmadı.):

<i>Kur'ân'da</i>	<i>Türkçede</i>
1. Yaktul	Kâtil, maktûl vs.
2. Mü'minen	Mümin
3. Mûte'ammiden	Müteammit, taammüden

¹⁹ “İnnellezîne yetlûne kitâballahi ve ekâmü's-salate ve enfekû mimmâ rezeknâhum sirran ve alâniyeten yercûne ticâreten len tebûr.”

²⁰ “Ve men yektul mü'minen mûte'ammiden fecezâühu cehennemu hâlden fihâ ve gazıbellahu 'aleyhi ve le'anehu ve e'adde lehu 'azâben 'azîma.”

4. Cezâ	Ceza
5. Cehennem	Cehennem
6. Haliden	Halit (ebedi)
7. Gazibe	Gazap
8.Allah	Allah
9. Le‘ane	Lanet, lâin vs.
10.‘Azâben	Azap
11.‘Azîmen	Azim

Tablo 1: Nisa/93

Meryem sûresinin 96. ayeti²¹ sekiz kelimeden mürekkeptir ve altı tanesi Türkçede mevcuttur.

<i>Kur’ân’da</i>	<i>Türkçede</i>
1. Âmenû	İman, mümin vs.
2. Ve	Ve
3. ‘Âmilu	Amel, amele vs.
4.Sâlihât ²²	Sâlihât, Salih vs.
5. Yec‘alu	Cali master, caliye vs.
6.Rahmân	Rahman

²¹ “İnnellezine âmenû ve ‘amilu’s-sâlihâti seyec’alu lehumu’r-Rahmânü vüddâ.”

²² Turgut Uyar’ın da bir şiirinin isminde geçmektedir: Salihat-ı Nisvandan Saffet Hanımefendi’ye

Tablo 2: Meryem/96

Zâriyât sûresinin 52. ayeti²³. Ayet 13 kelimeden oluşmaktadır. Ayeti oluşturan kelimelerin beş tanesi elan Türkçede kullanılmaktadır.

<i>Kur'ân'da</i>	<i>Türkçede</i>
1. Eta	Ati, atiye vs.
2. Kabl	Kabl, kabul, kâbil, mütekabil vs
3. Resûl	Resul
4. Sâhir	Sâhir, sihir vs.
5. Mecnûn	Mecnun, cin, cinnet, cennet vs.

Tablo 3: Zâriyât/52

Türkçede bulunan Arapça kökenli kelimelerin büyük çoğunluğunun Kur'an ve hadis okumaları yoluyla Türkçeye geçmiş olması dikkatleri başka bir hususa çekmektedir. Yapılan alıntılar, okumuş bilgin bir zümre eliyle yapılmıştır. Günümüz Türkçesine yakın bir dönemde geçmiş ve geçmekte olan yabancı kelimelerin büyük çoğunluğu kitle iletişim araçları kanalıyla geçmekte ve aktarımlar, kaynak olan yabancı dilleri yüksek derecede bilen aydın bir zümre eliyle yapılmamaktadır. Türkçede bulunan Arapça kökenli kelimelerin bilginler zümresi kanalıyla alınmış olması, söz konusu kelimelerin büyük çoğunluğunun tefsir, fıkıh, hadis okumaları neticesinde Türkçeye aktarılmış olduğunu doğruladığı gibi bu keyfiyet de kelimelerin kahir ekseriyetinin neden Kur'an ve hadis metinlerinden geçmiş olduğunu büyük ölçüde açıklar.

Türk uleması tahsil ettiği Kur'an ve hadis ilimlerine ilişkin yazdıkları tercüme ve şerhler ve yaptıkları konuşmalarla (vaaz ve hutbe iradı türünden hitabet örnekleri, ders ve fetva verirken kullandıkları dil ve halk arasında günlük konuşmaları) yetiştirdikleri öğrenciler ve halk üzerinde etkili olmuş, halk günlük ve içtimai hayatları içinde karşılaştıkları problemlerin halli için bu hocalara başvurmuş, temel ilmihâl bilgilerini

²³ “Kezâlike mâ ete'l-lezîne min kablihîmin min resûlin illâ kâlû sâhirûn ev mecnûn.”

tahsil etmiş ve hocaların elinde seçkin bir dile dönüşen Türkçeyi duyarak konuşur olmuştur. Dolayısıyla bir dilin başka bir dili yoğun bir şekilde kelime aktarımı yoluyla etkisi altına alması şeklinde açıklanabilecek bir etkidен bahsedilemez. Kur'an ve hadis okumaları, tercümeleri ve ilim tahsili yoluyla zenginleşen, kendini kuran, gelişen, yükselen bir dil meselesinden bahsedilmektedir. Kur'an'ın inzalından önce de yüksek bir şiir dili olan Arapçanın, yani bir dilin başka bir dili etkisi altına almasından değil, Kur'an'ın, yani bir kitabın, okumanın, yüksek tahsilin ve o kitapla vaz' edilmiş bir itikadın bir dili inşa etmesinden bahsedildiği anlaşılmalıdır. Bu seçkin Türkçe, medrese tahsili görmüş şuaranın elinde yüksek bir şiir diline dönüşmüştür. Böylelikle halkın gündelik dili söz varlığı bakımından tamamen fıkıh, akait gibi ilimlere ait ıstılahtan aktarılan kelimelerle oluşmuştur:

A	B	Cezbe	F	Helal	M	Rabıta	Tercih
Abes	Bâkî	Cinas	Fahiş	Hesap	Mahzur	Rahim	Tercüme
Âdâp	Basiret	Cinayet	Fakir	Hürmet	Makam	Rica	U
Adâlet	Bâtıl	Cumhur	Fâni	İ	Mal	Rehin	Umre
Âdet	Bâtın	D	Fark	İkamet	Mâni	Rızık	Usul
Af	Bedel	Dâim	Fıtrat	İlim	Maslahat	S	Uzlet
Afet	Bekâ	Dava	Fidyе	İrade	Mazlum	Sabıka	Ü
Ahit	Belâ	Define	G	İrfan	Mecaz	Sabır	Ücret
Ahi	Beraat	Delil	Gâfil	İsim	Melek	Sadaka	Ülfet
Ahiret	Bereket	Dem	Ganimet	İtibar	Menfaat	Sâdık	Ümmet
Ahkam	C	Derviş	Garip	K	Metin	Sebep	V
Ahlak	Câhil	Din	Gasp	Kabul	Mihrap	Selâm	Vasiyet

Akıl	Câiz	Dünya	Gurur	Kalp	Millet	Ş	Veda
Akit	Câmi	E	Günah	Kaza	N	Şahit	Vefa
Alem	Ceberut	Ebedi	H	Kıyas	Nafaka	Şart	Vekil
Âlem	Cebir	Edâ	Haber	Kibir	Nefis	Şehit	Vicdan
Âlim	Cefâ	Edep	Had	Kisve	Nimet	Şeref	Y
Âmil	Cehennem	Ehliyet	Hâfi(ye)	Kitap	Nur	T	Yeis
Arş	Cemaat	Emanet	Hak	Kudret	Ö	Tabaka	Yemin
Asır	Cenaze	Emare	Hakem	Kurban	Örf	Taklit	Yetim
Aşk	Cenin	Esir	Hâl	L	Özür	Tazmin	Z
Avam	Cennet	Evvel	Haram	Latif	R	Tebrik	Zâlim
Azap	Ceza	Ezan	Hayat	Lütuf	Rabıta	Temenni	Zaruret

Tablo 4: Konuşma dilinde Arapça kökenli kelimeler

Alfabetik bir sıraya göre sıralanan ve halen Türkçede gündelik dilde kullanılmakta olan bu kelimelerin büyük çoğunluğu, daha 11. Yüzyılda, halkın gündelik yaşamını düzenleyen fıkıh, akait kısaca ilmihâl meseleleri dolayısıyla çoktan Türkçeye yerleşmişti. Yukarıda listelenen kelimeler ağdalı bir dile sahip edebî bir metinden yahut şiirden alınmış kelimeler değildir. Konuşma dilinin kendisi yoğun şekilde Kur'an Arapçasının etkisindedir. Türklerin doğrudan zihin dünyasını ve yaşam pratiğini belirlemiş ıstılahın derin etkisini göstermek amacıyla listelenen bu 161 kelimelik liste, Türkçedeki, edebî ve ilmî metinleri de içine alacak şekilde, aynı türden kelimelerin %1'inden bile azını ihtiva etmektedir. Örneğin 93.000 kelime ve 60.000 açıklamalı maddeye sahip Misalli Büyük Türkçe Sözlük'teki (Ayverdi, 2022) “46.035 ana kelimenin %32'sini Türkçe, %39'unu Arapça, %12'sini Farsça ve %17'sini Batı dilleri kökenli kelimeler oluşturmaktadır” (Bıyıklı, 2007, s. 265-290).

Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçeye geçmiş ve kullanılıyor olması, Türkçenin Kur'an Arapçasından bu denli etkilenmesi, Türkçe düşünmeyi aktığı yatağına kavuşturmuştur. Öyle ki bu durum, seküler dünya görüşüne sahip kesimlerin de dikkatini çekmektedir.

“Her gün yüzlerce kişinin öldüğü bir salgın hastalıkla mücadelede bilimden uzaklaşmakla kalmadık bu uzaklaşma dilimize de yansıdı. Turkuaz tabloda ölen yurttaşlarımız “vefat edenler” olarak adlandırılıyor. Resmi açıklamalarda ölümü maddi anlamda betimleyen can vermek, hayatını kaybetmek, yaşamını yitirmek gibi ifadeler yerine vefat etmek fiilinin kullanılması tesadüf değil.

Vefat etmek de ölmek anlamına gelmiyor mu?

Hayır gelmiyor. Dilimizde ölümün yerine ikame edilen bir kavram olmakla birlikte köken itibari ile Arapçada sözünü tutmak, borcunu ödemek, görevini tamamlamak gibi anlamları var ve dini bir kullanıma sahip. Görevini yerini getiren, borcunu ödeyen kişi tahmin edilebileceği üzere bir ülkenin yurttaşı değil bir yaratana bağlı kuldur. Türkçede ölümün, maddi anlamda beden ölümün, karşılığı “mevt” fiilidir. Yani dilimize başka bir dilden pratik anlamda karışmış bir kelimeden çok, ideolojik bir nüfuz olduğunu görmek gerekir” (Dilde dinselleştirmeye direnelim: Vefat değil ölüm, 2021).

Vefat kelimesinin kullanımının “ideolojik bir nüfuz” olduğu gerekçesiyle eleştirildiği bir yazıdan yapılan yukarıdaki küçük alıntıda bile Arapçadan Türkçeye girmiş on dokuz kelime geçiyor: Mücadele, vefat, resmî, maddî, hayat, kaybetmek, ifade, fiil, tesadüf, hayır, ikame, itibar, Arap, tamam, din, tahmin, mevt, kelime, nüfuz. Bunların on beş tanesi Kur'an Arapçasından alınmış kelimeler. Yazıda dile getirilen rahatsızlık bir tarafa, “ideolojik nüfuz” tamlamasıyla işaret edilmek istenen etkinin varlığı ve gücü tartışmasızdır. Gerçekten de Türkçenin kelime haznesi içinde büyük bir yekûn tutan Kur'an menşeli kelimeler, Türkçe düşünmeyi kesin bir şekilde belirleyici niteliktedir. Vefat kelimesinin sözünde durmak, borcunu ödemek anlamında vefa' kelimesiyle kökteş olduğu düşünülünce halk arasında nasılsın sorusuna özellikle yaşlı kimselerce “emaneti gezdiriyoruz” cevabının verilmesinin, vefatla birlikte emanetin sahibine, yaratıcıya teslim edildiği düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılır. Nâmık Kemal'in “Nedendir halkta tûl-i hayâta bunca rağbetler / Nedir insâna bilmem menfaat hıfz-ı emânetten” (Nâmık Kemal, 2018, s. 194) mısralarında geçen insanın uzunca bir hayat yaşama hırsıyla hıfzetme, teslim etmeme sevdasında olduğu emanet, Türkçe düşünmede vefa göstererek, vefat edebilmek, vefat etmeyi başarabilerek teslim edilmesi gereken can emanetidir. Her ne

kadar kullanan kişiler kelimenin etimolojik bilgisine sahip olmasa da kelimenin taşıdığı anlam yükünün sözcüğün tınısından taşıdığı açıktır.

SAVAŞ II

*Kasaplar içinde
kış-kıyamet
at eti, it eti değil
sosyal adalet
Kasap Rahmi 'de.
Kasap Rahmi il başkanı.*

*Karakol Nasuh balık
Alârm Recep mebus eskisi
Kasaplar çarşısı kalabalık.
Lâf ola padişahım
muhaletet-azınlık.
Ve ceman:
Karakol Nasuh,
Alârm Recep,
mebus eskisi damızlık.*

*Kelebek konmuş burnuna büyüğümün
kutru büyüdü 27 Mayıs yüzüğümün
sıkışması gerekir bir yerimizin
gevşemiş hâ, gevşemiş. (Akıncıoğlu, 1996, s. 156)*

Şiirde geçen Arapça kökenli 11 adet kelime var: Kasap, kıyamet, adalet, Rahmi, Nasuh, Recep, mebus, kalabalık, muhaletet, ceman ve kutr. Kelimelerin on tanesi kıyamet, adalet, Rahmi, Nasuh, Recep, meb'us, kalabalık (<galebelik, gâlip, galebe), muhaletet, ceman ve kutr Kur'an'da kıyâmet ve meb'ûs kelimeleri gibi aynen veya kök (adl>adalet), çoğul (aktâr>kutru), aynı kökten türemiş (muhaletet: ihtilâf, hilâf) hâlleriyle geçmektedir. Örneğin meb'ûs kelimesi Kur'an'da aynen mef'ûl vezninde ve "dirtilen" manasıyla geçmektedir. Genel olarak dinî ıstılah içinde ise meb'ûs, "gönderilen" anlamında peygamber için kullanılmaktadır. Yine aynı kökten gelen bi'set, peygamber gönderilmesi anlamına gelmektedir. Kasap kelimesi ise hadis okumaları yoluyla Türkçeye geçmiş kelimelerdendir (Parlar, 2015, s. 405).

M. Niyazi Akıncıoğlu'nun okuduğumuz "Savaş II" isimli şiirinde adaletsizlik hissi, adaleti tesis etme işini uhdesine alan kişinin, acımasızlığı, gaddarlığı akla getiren bir meslek erbabı (kasap) olmasının ve aynı zamanda tarafsız ve hakkaniyetli olamayacağını ihsas etmek üzere (hükûmet eden?) partinin il başkanı olduğunun

belirtilmesi sûretiyle verilmiş. Kasabın isminin Rahmi (merhamete dair) olması yani bu ince tezat sanatı durumun çarpıklığına işaret eden mizah²⁴. Mutlak âdil, rahîm ve rahman olanın adaleti, il partisi başkanı kasap Rahmi'nin elinden tecelli edecektir. Akıncıoğlu'nun dindar veyahut inançlı biri olmadığı Münacaat²⁵ şiirinden rahatlıkla çıkarılabilir. Fakat İslâmî terminolojinin bu denli belirleyici olduğu bir dilde yazılan şiirde kelimelerin sözlük ve ıstılâh anlamları ve çağrışımlarıyla okuyucu böylesi bir anlam evrenine sevk edilmektedir. Sosyal adalet ve savaş hicvinin altında yatan düşünce, endişe şairin de dindarı olmaya pek hevesli görünmediği bir dine ait itikadın doğurduğu bir dille söze gelmiştir.

²⁴Ayrıca karakol, Nasuh (samimi, halis, muhlis. Nasuh tövbesi, bozulmayacak tövbe) ve balık (argoda kolay kandırılabilen, enayi, hödük) (Aktunç, 1990, s. 49) kelimelerinin yan yana gelmesiyle akıllara gelen çağrışımlar da dikkati muciptir. Balığı Karakol Nasuh için bir yakıştırma olarak okuyacaksak ister istemez kelimenin argo manasına bakmak zorundayız.

²⁵ Münâcat olarak yazılması beklenen kelime adı geçen eserde “Münacaat” şeklinde yazılmıştır. Kelimenin bu şekilde çok sık yazılmasının sebebi son hecenin uzun okunmasından kaynaklanıyor olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE ŞİİR

3.1. BİLGİ, İNANÇ, DÜŞÜNCE

Türkçe düşünme içinde bilmek mastarı bilginin ne olduğuna dair en açık ip uçlarını “-e bilmek” (/-(y)E+bil-/) hâlinde verir. Birisi hakkında “yürüyebiliyor” denildiğinde o kişinin (1) hem yürümenin teorik bilgisine (2) hem yürüme beceresine sahip olduğu (3) hem de teorik bilgisine ve becerisine sahip olduğu o eylemi o an yapmakta olduğu veya geçmiş zaman içindeki bir anda yapmış bulunduğu (eğer o an yürüyebilmesine açıkça engel olan bir arızaya sahip değilse) izhar edilmiş olunur. Ancak bu şartlarda kişinin yürümeyi bildiği söylenebilir. Yani yürümenin teorik bilgisine ve yürüme kudretine sahip olmak, yürümenin teorik bilgisine ve yürüme kudretine sahip olanın yürüyebildiği anlamına gelmez; fakat yürüyebildiği zaman yürüyebilenin yürümenin bilgisine de sahip olduğu artık tartışma konusu edilmez. “O yürüyemez” cümlesinin yüklemi yapı bakımından aslen şöyledir: yürü-ye+u-ma-z. U- fiili muktedit olmak anlamında bilmek demektir. Umak=bilmek (Paçacıoğlu, 2006, s. 601). Böylelikle yürüyemeyenin yürümeyi bilmediği söylenmiş olur. Fiziki bir engel dolayısıyla yürüme eylemini gerçekleştiremeyen için de “o yürüyemez” denilir. Yürüme eylemine mâni teşkil eden engel geçici bir süreliğine var olsa da böyledir: Ayağı kırık olduğu için yürüyemez; ama iyileştikten sonra yürüyebildiğini yeniden göstermesi gerekecektir. Yani eylemden önce bilginin eksiksiz, hatasız olduğu düşünülmez; o bilgi meşkûk ve müphemdir. Burada eylemin bilginin kaynağı olabileceği gerçeğinin yahut tek kaynağı olduğu iddiasının dile getirilmediğine özellikle dikkat edilmelidir. Eylemin / deneyin sonucunda bilgi elde edilebilir. Fakat vurgulanmak istenen, eylemin bilgiyi ikna edici / itibar edilir seviyeye taşıyor olması -bilmek amel etmeksizin muteber sayılmaz, dolayısıyla bilmek sayılmaz- ve hem kişinin kendisini hem de muhatabını bilginin sağlam ve eksiksiz olduğu hususunda bir sarahate kavuşturmasıdır.

Bilmek tatmaktır (eylem). “Men lem yezuk, bilmez yazık²⁶” denilir, yani tatmayan ne yazık ki bilemez. Yezuk kelimesi zevk (=tatma) kelimesiyle kökteştir. Bilmek için zevk etmek, yaşamak gerekir. “*Hikmet-i dünyâ vü mâfihâ bilen ârif değil / Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâfihâ nedir?*” (Fuzûlî, 1286, s. 110) beytinde ârif olmanın yolunun

²⁶ Arapça orijinali: Men lem yezuk lem ya’rif / yedri. Kim ki tatmamıştır, o bilmez.

dünyanın hikmeti hakkında cahil olmak veya birtakım malumattan yoksun kalmaktan geçtiği söylenmez. İlk mısradâ ârifin ne olmadığı (ârif olmak için neyin yeterli olmayacağı) ikinci mısradâ ise ne olduğu söylenmektedir.

1- Dünyanın ve mâfihânın hikmetini bilmek

2- Dünyanın ve mâfihânın (kendilerinin) ne olduğunu bilmemek

O halde birinci mısra âlimin tarifi olabilir. Dünyanın ve mâfihânın hikmetini bilen âlim ve dünyanın ve mâfihânın (kendilerinin) ne olduğunu bilmeyen ârif: ilm ve ma'rifet. Âlim dünyanın hikmetini ona gelen habere (sahih haber) tereddütsüz itibar etmekle (ilme'l-yakîn) edinmiştir. Dünyaya dair yorumu bu bilgiye dayanır ve yaşanmışlık ve deneyimlerle bilgisi 'ayne'l-yakîne, hakka'l-yakîne inkılap eder. Ârif, gelen habere tereddütsüz itaat etmekte o kadar ileridedir ki dünya ve içindekilere dair hiçbir yaşantısı, deneyimi olmaz. Kendisine bildirileni (bilgiyi) hayatına tatbik edebilme marifetini göstererek²⁷ (amel/eylem) dünyayla arasında bir tanışıklık olmasına izin vermez. Bu bilgisizlik öyle bir açıklıkta durur ki bilmenin ne demek olduğuna dair en sarîh haberi verir. Ârif o kimsedir ki dünyayı ve içindeki hiçbir şeyi tatmamıştır, zevk etmemiştir; yani bilmez. Tıpkı yaygın bir şekilde kullanılan "kötülük bilmemek" deyiminin kendisinden bahsedilen kişinin kötülüğü ve iyiliği ayırt edemez bir saf olduğu anlamına gelmemesi, sadece kötülük işlemediği, yapmadığı anlamına gelmesi gibi. Kötülük yapmaz, o halde bilmez. Kötülüğün kötülük olduğunu "ilme'l-yakîn" ile bilir.

Düşünmenin teorik bilgisine sahip olmak da düşünebilmek anlamına gelmez. Düşünmek bilmekten uzak kalmaz; ama bilmek düşünmek değildir. Düşünce hakkında birtakım malumata veyahut herhangi bir alanda herhangi bir bilgiye sahip olmak düşünebiliyor olmak demek değildir. Bir eylemin, deneyimin ardı sıra gelen veya onunla eşzamanlı doğan bilgi (ampirik? Natürâlizm?) zorunlu olarak düşünmeyi getirmeyebilir. Öte yandan düşünce, ne zihni bir mesai sonucu ulaşılan veya zihinde ulaşılan bilgidir (rasyonel? İdealizm?) ne de tek amacı bu bilgiye ulaşmak olan sistematik zihnî faaliyetin kendisidir. Ampirik sonuçların rasyonel bir kuramsallaştırma yoluyla bütünlenmesi de düşünceyi vermez. Düşünce bilgiyi amaçlamadığı gibi düşüncenin bilginin zorunlu bir sonucu olduğu da iddia edilemez. Fakat düşünebilenin düşünmenin eksiksiz bilgisine de

²⁷ Marifet göstermek tatbik etmeye, eyleme yöneliktir.

sahip olduğu kabul edilir. O hâlde Türkçe düşünme felsefî olmadığı gibi bilimsel de değildir.

Bilimsel olmadığı iddiası temelde kabaca Türkçe düşünmenin akıl dışı olduğu yahut zaman zaman akli askıya aldığı türünden kabullere dayanmaz. Aksine *kopernikçilik gibi modern bilimi oluşturan temel öğelerin geçmişlerinde sık sık akli aşabilmeleri ve ortadan kaldıracabilmeleri sebebiyle ayakta kalabildikleri* (Feyerabend, 1991, s. 159) düşüncesi kolay itiraz edilebilir bir düşünce değildir. Türkçe düşünme içinde akıl hiçbir zaman askıya alınmaz; çünkü zaten Türkçe düşünmek akledebilmek demektir. Bu iddianın daha önce söylenenlerle çelişir görünmesi ve ilk bakışta kabul edilemez gelmesi Türkçe akıl kelimesinin felsefede *ratio* kelimesiyle karşılanan içerikten bambaşka bir içeriğe sahip olduğu gerçeğinin tamamen gözden kaçırılan bir husus olmasıyla ilgilidir. Akıl, örneğin dünyayla ve soyut-somut nesnelerle ve gerçeklikle olan irtibatımızı ve onların kendileri arasındaki ilişkiyi tutarlı ve anlaşılabilir kılar şeklinde kısmî bir tanım, üzerinde aşağı yukarı herkesin hemfikir olabileceği bir tanım gibi görünmektedir; fakat toplumun temel kodları üzerinde belirleyici olanların hesaba dâhil edildiği tanımlara ihtiyaç vardır; dolayısıyla Müslüman bir toplum söz konusu olduğuna göre akıl, Kur'an'da sık sık tekrar edilen “akletmez misiniz?” istifhamının ve ilgili ayetlerin eşliğinde düşünülmelidir. “*Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendileri için onlar ile düşünecekleri [akledecekleri] kalpler olsun veya onlar ile işitecekleri kulaklar olsun. Velhasıl (onların) gözleri körleşmez; velâkin sineleri içindeki kalpleri körleşir.*”²⁸” Ayette yeryüzünde gezip dolaşmakla (duyular yoluyla) düşünen kalp ve işiten kulak edinilebileceğinin haberi veriliyor. Gezip görmekle, duyular yoluyla edinilecek bilgi, kalbin düşünmesine ve kulakların işitmesine sebebiyet verebilir; ama yeryüzünü gezip gözleriyle gördükleri hâlde, duyuları yoluyla kendilerine ulaşan bilgi onlara düşünen kalp ve işiten kulak vermemiştir; gözleri değil ama kalpleri körleşmektedir. Ayet kalbin düşünebileceğinin ve görebileceğinin haberini de vermiş oluyor. Bu sebeple Türkçede “gönlünden geçirmek” (düşünmek, tasarlamak), gönlüne düşmek (hatırlamak) deyimleri ve gönül gözü ifadesi bulunur. Kâşgarlı Mahmut “köngül” (كنك) kelimesinin “kalp, gönül, anlayış” kelimeleriyle karşılandığını söyledikten sonra “*bu sözden alınarak zeki*

²⁸ Hac / 46

[akıllı] kimseye ‘köngüllüg er’ denir” şeklinde açıklama yapmıştır (Kâşgarlı Mahmud, 1985, s. 366).

Türkçe düşünme bilimsel bir yöntem dayatmasından uzak olduğu gibi “düşünmek bilmekten uzak kalamaz” iddiası da bilimsel düşüncenin görünürdeki hedeflerine ve sahip olduğu iddialara uzaktır. “*Düşünen varlık bilgilenen bir varlıktır*” tarifi, insanın özünde ilerlemeye dayalı bir varoluşa sahip olduğu ve bilimin de bunun en çürütülemez tanıklarından olduğu düşüncesi içinde anlamını bulur (Bachelard, 2015, s. 45). Gaston Bachelard’a göre düşünce, varlığın yüksek mertebelere taşındığı kuvvettir ve kuvvet ne kadar büyükse taşınma o kadar yüksek mertebelere olur. Modern bilim ise insan varlığının özsel varlık mertebesinin yükseltilmesinin temel tanıklarından biridir (Bachelard, s. 45). İnsanın şerefli yahut aşağılık bir mahlûk olma seçenekleri arasında muhayyer bırakıldığı ve aşağılaşmamak için sürekli yükselmeye çabalamakla yazgılı olduğu inancı ile insanın özünde ilerlemeye dayalı bir varoluşa sahip olduğu düşüncesi arasında uzlaşır bir taraf olduğu görüntüsü yanıltıcıdır. Bilimin insanın özünde ilerlemeye dayalı bir varoluşa sahip olmasının en çürütülemez tanıklarından biri olarak gösterilmesi söz konusu ilerlemenin neliği hakkında fikir vermektedir. Düşünce, insan tekinin yahut toplumun entelektüel, teknik, ekonomik gelişmişliğini temin etmez. Düşünce, yukarıdaki alıntılarda kastedilen içeriğiyle bir ilerlemenin yahut gelişmişliğin düşmanıdır. İnsan yığınlarının bilimden ve bilimsel düşünceden bekledikleri birtakım problemlere, örneğin çevre sorunlarına, ekonomik krizlere, salgın hastalıklara, katatonik şizofreniye çözüm bulmak gibi beklentileri de karşılamaz. Düşünce, müreffeh toplum, insan mutluluğu vaatleriyle kendini sunmaz. İnsanın tüm canlıların, doğanın ve aslında kendisinin de aleyhine olan türden ilerlemesi ancak düşüncesizliğin büyük korkunç çölünde imkân bulur. Nietzsche’nin haberini verdiği çöl,²⁹ “*insanın en yüksek hayat standartlarının tutturulması ile uyumlu olabileceği gibi bütün insanların saadet halinin temin edilmesi ile de uyumlu olabilir. Çölleşme, her ikisiyle de aynı şey olabilir (...)*” (Heidegger, 2020, s. 43). Düşünce müreffeh toplum ve insan mutluluğu vaatleriyle kendini sunmuyor ve insanların gündelik sorunlarına çözümler üretmiyorsa, Türkçe düşünme içinde, insan teki düşünceyle yaşam arasında ne türden bir bağ kurabilir? sorusuna cevap yine şairlerden gelmiştir: “*Düşünce yoluyla biz hayatımızın ne uğruna idame ettiğinden, edeceğinden*

²⁹ Çöl büyüyor: Veyl çöl gizleyenlere! (Nietzsche, s. 329) (Kitapta basım tarihi verilmemiş.)

haberdar oluyoruz. Düşünce bizi dertlerden kurtarmak yerine bizi neyin dert edinmeye değer olduğu konusuna getiriyor. Düşünmek, dert seçme ehliyetine kavuşmaktır” (Özel, 2020, s. 23).

Kalp görür, hatırlar ve akleder. Modern tıpla *serebral kortekse* bağlanan tüm bu hassaların aslında beyin denilen organla hiçbir alakası yokmuş gibi davranmayı kabule yanaşmayan ve fakat düşünmenin özünü de belirleyen bu olmadığını kabul eden bir insan farkındalığı, bilinci eşliğinde gerçekleşen esaslı bir düşünmenin haberi verilmektedir: *Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendileri için onlar ile düşünecekleri [akledecekleri] kalpler olsun!* İnsan görerek, duyarak, deneyimleyerek görebileceği, duyabileceği, hatırlayabileceği ve akledebileceği bir merkez edinebilir: Kalp. Fakat yine de görebildikleri, duyabildikleri hâlde göremez, duyamaz ve düşünemez olanların sayısı çoktur: *Velhasıl (onların) gözleri körleşmez; velâkin sineleri içindeki kalpleri körleşir.* Görebilenin görebilme, duyabilenin duyabilme, hatırlayabilenin hatırlayabilme, düşünebilenin düşünebilme yüksekliğine ermesi gerekir³⁰. Görerek bir görebilmeye, düşünerek bir düşünebilmeye varılabileceğinin haberi verilmektedir. Görerek bir görebilmeye varılabileceğinin haberi ruh-beden, fizik-metafizik, madde-ruh bölünmelerini esas alan bir düşünceyi işaret etmez. Türkçe düşünen biri fizik dünyayı kabul etme tevazuu içinde esaslı bir düşünceye varır. Yani, bu düşünmede fizik-metafizik, kültür-doğa, doğa-tarih bölünmesi yoktur.

GÖRÜNÜ

*Yüzü esrarlı bir adam
Penceresinde bu akşam
Çisentiyle temizlenen
Parlak damların üstünden
Batan güneşe bakmada.
Bir ışık nehri akmada
Şehrin üstüne semadan;
Şakır sessizliği bozmadan
Kanatları altın kuşlar
Güneş batıncaya kadar.
Batıdan doğuya uzanan
Geniş bir gökkuşağından
Sükûn bir rahmet halinde
Arza inmede, inmede
Ve ellerini duaya*

³⁰ Kur'an bu tarzda hitap ve emir eder : Ey İmân etmiş olanlar! (...) imân ediniz! Nisâ / 130.

*Kaldırmada her şey güya.
Penceresindeki adam,
Yüzünde ne sevinç, ne gam,
Alabildiğine geniş
Gözlerini ufka dikmiş
Sanki bir ebediyete
Bakmada hayret içinde. (Dıranas, 2004, s. 47)*

3.1.1. TÜRKÇE DÜŞÜNMENİN BÜTÜNLÜĞÜ

ŞİİRİN GİZLİ TARİHİ

Şiirin kanyla doğanın kanı ters orantılıdır. Doğa katıdır, ciddidir, vahşidir. Yanlış yapmaz.

Şiirse insancıldır, doğadan çok insana benzer, onun gibi doğrularla, yanlışlarla büyür. (Berk, 2017, s. 827)

ÂŞIK VEYSEL

(...)

*İlk gününde gibi dünyanın soluğunu kesmiş doğa:
Veysel'e bakıyor.*

*Bir ahlat bir devedikenini boyunu uzatmış tekmi verir
gibi duruyor.*

*Bir ilk çağlı gibi dolaşiyor güneş. Cep aynalarına
vuruyor.*

Gökle ilk buluşacakmış gibi çalımla geçiyor bir kuş.

Duruyor Veysel: Doğanın kendisi gibi. (Berk, 2017, s. 381)

İnsanlar kendilerinin bir gayreti olmadan, emekleri işin içine karışmaksızın oluveren şeyleri, kendi tasarlayıp yaptıkları şeylerden ayırmak üzere bir isimlendirmeye başvururlar. Örneğin Türkçe, bahçede kendiliğinden bitmiş otları nitelemek üzere bu otlara hudayinabit denir. Fakat bu ayrım Tanrının işlerini insanın işlerinden (*cultura*) ayırmak, yetki alanları belirlemek yahut doğaya veya Tanrıya meydan okumak üzere yapılan ayrımlar değildir. Türkçe düşünme içinde hudayinabit olanın vara gelmesi de Allah'ın yaratmasıyla olmuştur / olmaktadır; bahçede bakımı yapılmış, gübrelenmiş, suyu verilmiş ve en başta tohumu insan eliyle ekilmiş veya fidan olarak dikilmiş ağacın vara gelmesi de Allah'ın yaratmasıyla olmuştur / olmaktadır. Yaratma her an devam etmektedir. Bir insan tasarımı ve yapımı olarak bir bina Allah'ın yaratması içindedir. Batı felsefesi ve bilimi içinde, on dokuzuncu yüzyıl gibi yakın tarihlerde, "Tanrı'nın yapıp

etmeleri veya doğanın işleri ile insanların yapıp etmeleri” şeklinde bir ayırım yapılabilme üzere kültür kavramı gelişmiştir. Bu ayırım, bütün yapıp etmelerin bir yaratıcının tasarrufunda olduğu kabulünü hurafe ilan eden *rational*, bilimsel düşünceye aittir. Artık dünyanın her yerinde, mutlaka bir yaratıcının olması gerektiği fikrine sahip olup ve fakat bir yetki alanı belirleme taraftarı olanlar, Tanrı’nın işleri ile Tanrı’nın hiçbir şekilde müdahil olmadığı oldukça geniş bir alanda gerçekleşen insanın yapıp etmelerini ayırmak; bilimsel düşünce sahibi kimseler ise doğa ve insan yapımı ayırımını yapmak üzere bu ikiliklerden yararlanmaktadırlar. Türkçe düşünen birinin fizik dünyayı kabul etme tevazuu içinde olması demek, bu türden ikiliklerin derinleştirdiği bir bölünme yaşamamış olması demektir. Türkçe “nesneler dünyası” tamlamasıyla neyin ayırımı yapılmak isteniyor olursa olsun, “nesne” ve “dünya” kelimelerinin anlam evreni bir bölünme, bir ayırım yapılmasına izin vermez. Türkçede nesne sadece maddî karşılığı olan, kütle ve hacme sahip yahut mutlaka duyular yoluyla duyulabilen şeyleri karşılamaz; düşünce de nesnedir, ruh da³¹. Nesne “*object*”in müteradifi değildir. Nesneler dünyası dendiğinde aslında Türkçe, bu dünya dışında bir “idealar dünyası” adı altında toplanabilecek hiçbir şeyi dışarıda bırakmaz, nesnenin anlam kapasitesi bu vüsattadır. Gözüyle görebilene, bu görmenin kalp gözüyle de görebilme yolunu açması, fizik alandan fizik ötesi alana geçiş şeklinde anlaşılamaz. Her şey ayrılmaz bir bütünlük içinde kabul edilir. Düşünce inançtan kopmamış, akıl inançla bir tenakuz halinde belirmemiştir. Akıl, kendisine ulaşan haberi (bilgi) kaynağının güvenilirliğine göre itibar edilir bulup bulmama³² ve itibar edilir olan

³¹ Kalır hayrette Şeytan her nesemden
Azar İblis yolda vesvesemden (Çeng. Dâi. Xv. 164)

İslâm yapıldı beş nesne üzerine. (Yüz. Ha. XIV. 6)

(...) Şol nesnenin ismidir ki Arap dilinde ona kanun derler, resm derler. Türk dilinde türe derler. (Deka. XVI. 118-1)

Dört nesne bedene kesel ve zahmet verir: sarp yola gitmek, eşmez tavara binmek... (Tibr. XVI. 182)

Hak Teâlâ eydür: Biz ol atalarının amellerinden nesne eksimezüz. (Leys. Mu. XIX-XV. 335-2)

Bütün köyün sığırları her gün burada yayılır yürür nesne olmaz. (Bektaş. XV. 146)

Melik eyitti: Ey hatun, oğlancığımı oda bıraktın nesne dimedim, kızcağazım ite verdin nesne dimedim. .. (Ferec XV. 220) (Aksoy & Dilçin, 2009, s. 2839, 2841, 2842, 2844)

³² “Ey imân etmiş olanlar! Eğer size bir fâsık bir haber ile gelirse hemen onu tahkik ediniz.” Hucurat / 6

hakkında artık şüphe etmeme³³ hususunun muhatabıdır³⁴ ve akledebilen, düşünebilen kalptir. Bu çerçeve içinde akıl, vahyin muhatabı olmakla değerlidir.

Türkçe düşünme, İslâm felsefesi olarak şöhret bulmuş felsefi düşünmenin ve tüm Batı felsefesinin aksine akıl ve bilgiyi İslâm akâidinin bütünlüğü içinde alır. Bilgi-inanç, düşünce-inanç ayrımı ve tenakuzu yoktur. Düşünme inanmaktan, inanmak düşünmekten kopmamıştır. Söze (kelâma) itibar eden düşüncenin kendisinde (sözcüğün kendisinde) ne “söz”e ne de “yazı”ya semantik ve etimolojik gönderme vardır. Kulak kesildiği vahyin kendisini tesmiye ettiği “kitâb” ve “kelâm” isimlerine kök teşkil eden yazmak ve söylemek sözcükleri ise mantığa (Logik) çıkmaz. “[D]üşünmekten anlaşılan şey “mantık” [Logik] başlığını taşıyan bir öğreti tarafından temsil ve nakil” (Heidegger, 2020, s. 177) edilmemiştir, edilmez. Düşünce, λόγοςun λέγεινinde³⁵ yahut mantığın nutkunda gelişen değil, kelâmın (İslâm tarihi içinde ortaya çıkan disiplin akıllara gelmemelidir), kitabın sevk ettiği akletmedir. Logocentric³⁶ düşünme geleneği ile bir hısımlık bağı yoktur. Akıl doğrudan vahyin muhatabıdır. Teslim olan akledebilir; ama teslim (İslâm) olmak ancak akledebilmekle olur. Akıl ne yaratıcının varlığını ispat etmek -ontolojik kanıt- ne de ona ilişkin hakikati anlaşılır kılmak çabasına girer. *Credo quia absurdum, credo ut intelligam* argümanları yahut Ockhamlı William’ın kesin ve uzlaşmaz biçimde yaptığı akıl-inanç ayrımı, Hristiyan teolojisini ve felsefeyi asırlarca meşgul eden problemlerin büyük çoğunluğunda tartışmaların merkezinde yer alan bu akıl değil *ratiodur*.

³³ “Aralarında hükmetmek için Allah’a ve Peygamberine dâvet olundukları zaman mü’minlerin sözü ancak, «İşittik ve itaat ettik» demeleridir ve işte felâha ermiş olanlar da onlardan ibarettir.” Nur / 51

³⁴ Hz. İbrahim’in Bakara sûresinin 260. ayetinde bahsi geçen isteği, şüphe etmesi ve şüphesinin izale edilmesini istemesi sebebiyle değil, ayne’l-yakîn bilmek ve mutmain olmak istemesiyle ilgilidir: “Bir vakit da İbrahim: «yarabbi göster bana ölüleri nasıl diriltirsin?» demişti, «inanmadın mı ki? buyurdu, «inandım velâkin kalbim iyice yatışmak için» dedi, öyle ise, buyurdu: Kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra her dağ başına onlardan birer parça dağıt sonra da çağır onları sana koş koş gelsinler; ve bil ki Allah hakikaten azîzdur, hakîmdir.” İlme’l-yakîn bilinen bir haber ayne’l-yakîn bilinmek istenmektedir.

³⁵ “Logosun legeininde” bkz. (Heidegger, 2020, s. 183).

³⁶ Logocentric düşünme için bkz. (Derrida, 2017)

3.1.1.1.Söz

HIZIRLA KIRK SAAT

4.

*Ben kötülere iyilik saçarım
Bu ceza olur
İyilere iyilik
Kötülere kötülük
Yapacak kadar güçlü ve seraplı olamam
İyi bir kentte
Camide namaz kılan
Omuzları birbirine dayalı
İki müslümanın arasından geçtim fark etmediler
Hutbede imamın sözlerinin arasına tek bir kelime
Karıştırdım tek bir kelime
Bir kaç kişi irkildi
Gerisi susadı susadı
Çıkar çıkmaz çeşmelere koştular
Ama su yabancı ve acı geldi
Çocuklarını görünce o vakit
Dindi iç ırmak yankıları (Karakoç, 2018, s. 180)*

YERLEŞİK YABANCI

(...)

*Ben bir söz söylediğim zaman,
Kendine küçük bir pıtrak edindir.
Çok sürmez anlar başına geleceği.
Çarşılarda, pazarda ondan selam kesilir. (Altıok, 2013, s. 43)*

Nasreddin Hoca'nın "eşek yok" fıkrası için mümkün durumlardan birinin şöyle olabileceği iddia edilebilir. Eşek ahırdadır; fakat hasta veyahut sakattır. Hoca'ya inanmayan komşusu Hoca'nın "eşeğe mi inanıyorsun yoksa bana mı?" diye çıkışmasına kızıp ahıra kadar gider. Komşu, eşeğin sakat veya hasta olduğunu görünce Hoca'nın "eşek yok" demekle ve kendisine "eşeğe mi inanıyorsun yoksa bana mı?" diyerek çıkışmakla ne kastettiğini anlamış olur ve böylelikle gizli kalmış anlam ortaya çıkar. Fakat fıkra böyle gelişip bir son bulmaz. Böyle bir kurgu fikranın çoğaltılmış muhtemel varyantlarından biri olabilir ancak. Fıkra sözün tamamının söylenmediğine dair yanıltıcı bir his uyandırmaktadır. Hatalı olarak birçok örneği dilde ekonomi ismi altında bir dil olayına örnek gösterilerek incelenen durum aslında Türkçede dilin şiirleşme temayülüdür. Şiirde söz eksik değildir. Şiirin eksiltme olduğu iddiası şiirde sözün bir malzeme olduğu

kabulü ve malzemenin işlendikçe inceldiği ve azaldığı yanılığısından doğar. Dile getirmekle eksilen şey, dilin yoğunlaşması içinde tamamlanır. Anlatı / fıkra şiirleşme temayülü göstermektedir. Türkçe her ifade şiirleşme temayülü gösterir. Artırılmakla fıkra düşünmekten açıklamaya inzal edilecektir. Düşünce, Hoca'nın "eşeğe mi inanıyorsun bana mı?" diye sormasıyla³⁷ tekrar imkân alanına girer ve okuyucunun (komşunun değil) kendisine ulaşan habere (söze) itibar edip eşeğin anırmasına kayıtsız kalmasıyla vücut bulur. Okuyucu / dinleyici düşüncesiz komşunun durumuna mı düşecektir? Eşeğin ahırda sakat veya hasta olarak bulunduğu ihtimali daha aklına gelmeden, buna dair bir bilgisi de olmadan okuyucu düşünceli davranıp eşeğin anırmasına kayıtsız kalabilecek midir? Söz ve anırma arasında bir tercih yapmak zorundadır. Kulağa çalınanlar arasında hangisinin itibar edilmeye değer olduğuna dair yapılacak tercih, Hoca'yla eşek arasında yapılacak olan tercihtir. Eğer Hoca daha önceden komşusunu aldatmış, yalan söylemiş ve söylediklerinin güvenilirliği bakımından güvenilmez olduğunu göstermiş değilse komşunun yapmak zorunda kaldığı tercih, doğrudan kendisinin ve Hoca'nın varoluşsal güvenliğini temin eden güvenlik alanını berkitecek veyahut toplumun sıhhatine yönelik bir suikasta dönüşecektir. Düşüncesizlik, çölü büyütür. Okuyucu, düşünceli olabildikten sonra düşünmeye devam edebilir ve eşeğin sakat veyahut hasta olabileceği veyahut daha da çeşitlendirilebilecek ihtimaller de aklına gelebilir, akledebilir. Okuyucu düşünceli biriyse bunun üzerine düşünebilir; fakat bu ihtimalleri aklına getirebildiği için, ahırdaki eşek hakkında bilgi sahibi olduğu için düşünceli olabildiği söylenemez. Yukarıdaki fıkrada düşünce, Hoca'nın komşusuna çıkışması ve okuyucunun tereddütsüz söze (habere) itibar etmesi aralığındadır. Çoğaltılmaz, serimlenmez, dökülmez. Aynı sebeplerle Türkçe düşünme manipülasyona, istismara sonuna kadar açık bir düşünmedir. Türk tarihi bilhassa iktidar sahiplerinin halkı manipüle ve istismar etme örnekleriyle doludur.

Piyasa; sözü, metanın mülkiyet devrine konu olmasının veya kullanım hakkının devrinin teminatı olarak tanır. Bir ticarete konu işlem, mülkiyet ya da kullanım hakkının devri, borçlanma, hizmet alımı gibi birçok faaliyet sözleşme yoluyla bağlayıcı kılınır. Böylelikle hukuk tarafından da sözün bağlayıcılığı kabul edilmiştir. Çeşitli hukuk sistemlerinde sözleşmelerin kurulmuş kabul edilmesi için gerekli görülen, tarafların

³⁷ Komşu için aynı imkân alanı Hoca'nın "eşek yok" demesiyle açılmış fakat komşu bu imkânı kaçırmıştır.

iradelerinin birbirine uygun olması gibi, çeşitli koşullar gerçekleştiğinde bağlayıcılık da gerçekleşmiş olur. Hukukî koşulları sağlamış bir sözleşmeyle aslında -örneğin bir hâkim huzurunda- kanıtlanan ve hukuki bir hüküm ve sonuç doğuran şey, iki tarafın birbirlerine veya birinin diğerine mal, hizmet karşılığı verdiği “söz”den başkası değildir. Piyasa için sözün kendisinin gerek alınır satılır bir mal olarak gerekse tek başına başka hiçbir koşul aramaksızın teminat olarak hiçbir değeri yoktur. Buna rağmen, hangi düzey ve zeminde olursa olsun, din, sanat, düşünce gibi insanın mevcudiyetini irtibatlandığı ve anlamlandırdığı ve bununla beraber istismar edilmesine açık alanlar yahut doğrudan insan ilişkilerinin istismarı ve manipülasyonundan başka dayanağı olmayan pazar ekonomisi, politika, uluslararası ilişkiler ve daha fazlasının, dahası tüm insan ilişkilerinin temelinde sadece söz olduğunun kanıtıdır.

3.1.2. TÜRKÇEDE VARLIK-YOKLUK

“Düşünceli olmak” deyimini mütemadiyen düşünmeye değer şeylere hazırlıklı olmak anlamına da gelir. Kendisiyle birlikte var olan ve olmuş olana karşı, olan biten ve olmaya devam eden hakkında düşünceli olmak, kendisine karşı düşünceli olmak, düşünceye doğru seyreden, yürüyen hâldir. Düşünceli olan düşte (<tüş=rüya) yani seyirdedir = yürüyüştedir (Türk Dil Kurumu, 1988, s. 1291). Seyir, yönelinen şey üzerinde bir seyre dönüşür. Seyre gelenin / seyredilen şeyin görüntüsünden öte bir şey olup olmadığı veya şekli, maddesi, özü, niteliği, niceliğinin ne olduğu, kendisinin neye dönüşebileceği / dönüştürülebileceği, güzelliği-çirkinliği, uygunluğu-uygunsuzluğu, kullanışlı olup olmadığı ve sayılamayacak çoklukta zihinde gerçekleşmesi muhtemel faaliyetlerin hepsi düşünmenin, düşlemenin yani seyrin içinde değerlidir. Düşünme seyrin kendisidir, düşünenin düşündüğü şey(ler)le baş başalıdır.

Masalların Masalı

*Su başında durmuşuz
çınarla ben.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarla benim.
Suyun şavkı vuruyor bize,
çınarla bana.*

Su başında durmuşuz,

*çınarla ben, bir de kedi.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarla benim, bir de kedinin.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınarla bana, bir de kediye.*

*Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, bir de güneş.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarın, benim, kedinin, bir de güneşin.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, bir de güneşe.*

*Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Suda suretimiz çıkıyor,
çınarın, benim, kedinin, güneşin, bir de ömrümüzün.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze .*

*Su başında durmuşuz.
Önce kedi gidecek
kaybolacak suda sureti.
Sonra ben gideceğim
kaybolacak suda suretim.
Sonra çınar gidecek
kaybolacak suda sureti.
Sonra su gidecek
güneş kalacak,
sonra o da gidecek.*

*Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Su serin,
çınar ulu,
ben şiir yazıyorum
kedi uyukluyor,
güneş sıcak,
çok şükür yaşıyoruz.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze. (Nâzım Hikmet, 2005, s. 149, 150)*

Masalların Masalı şiiri Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrıldıktan sonra, Türkçeden uzak kaldığı yıllarda yazdığı şiirlerden. Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrıldığı tarih 17 Haziran 1951, "Masalların Masalı" şiiri için düştüğü tarih ise 7 Mayıs 1958. Yer Varşova. Ece Ayhan Nâzım Hikmet'in Türkçeden uzak kaldığı bu yıllar içinde yazdığı şiirlerin hemen hemen hepsinin kartpostal şiirler olduğunu söylüyor (Ece Ayhan,

2021, s. 57). Ece Ayhan'ın *"hemen hemen hepsi"* ifadesinin müsaade edeceği kadar birkaç şiiri bu genellemenin dışında tuttuğunu düşünmek ve yine Nâzım Hikmet'in 1951-1963 yılları arasında yazdığı şiirlerin *"hemen hemen hepsi"* için kartpostal şiirleridir demesini bir tür aşırılık olarak değerlendirmek mümkün; fakat özellikle şairlerin Türkçeden uzak kalmalarının sakıncaları hakkında yapılan uyarıyı göz ardı etmenin haklı bir gerekçesi olamaz. Nitekim Ece Ayhan'ın bir tür *"şair duygusallığıyla"* Nâzım Hikmet'in Türkçeden uzak kaldığı yıllar içinde yazdığı şiirleri *"toptan karşı çıkışla"* eleştirmesine itiraz eden Turgay Fişekçi de Nâzım Hikmet'in söz konusu yıllarda yazdığı şiirlerini iki ayrı döneme ayırıyor. 1951-1959 arasında yazdığı şiirler yani Yeni Şiirler kitabını oluşturan *"yüz sekiz³⁸"* şiir ilk dönem şiirleri. *Ve bu dönem içinde yazılan şiirler hakkında yapılan yorum "Masalların Masalı" şiiri hariç şiirlerin hiçbirisinde "hiçbir yeniliğin olmadığı" ve "şiirlerin bir durgunluk içinde olduğu" şeklinde. 1959-1963 yıllarını kapsayan dönem ise Turgay Fişekçi için Nâzım Hikmet'in "ikinci baş yapıtlar" dönemidir (Fişekçi, 1997). Fişekçi böylece Nâzım Hikmet'in yurt dışında bulunduğu yıllar içinde geçirdiği durgunluk döneminin sekiz yıllık bir süreyi kapsadığını ve bütün şiirleri için aynı şeyin iddia edilemeyeceğini söylemiş oluyor. Fişekçi'nin itirazları arasında Türkçeden uzak kalmanın bir şair için hiçbir sakıncası olamayacağına dair doğrudan bir kabul yahut ima yoktur. 1951-59 yıllarında yazılan şiirler arasında "Masalların Masalı" şiiri diğerlerinden ayrı tutuluyor. "Masalların Masalı" sadece bir durgunluk dönemi içinde yazıldığı halde bir yenilik (ne türden bir yenilik olduğu açıklanmaz) taşıdığı gerekçesiyle diğer şiirlerden ayrılacak bir şiir değildir. Bir düşünme hâli içinde, düşünenin düşündüğü şeylerle baş başalığının, kendisiyle birlikte var olan ve olmuş olanı, olan biteni ve olmaya devam edeni seyretmenin şiiridir.*

Suyun başında, ırmağın kenarında oturma hâli, düşünceli hâl, düşünme hâli devam etmektedir ve düşüncenin içinde düşünülenin geçiciliği, var olanın bir varmış bir yokmuşluğu, masal, masalların masalı da seyre gelir. Masal gelip geçiciliği ifade eder. Türk masallarındaki başlangıç formelleri bunun en açık ifadeleridir: Bir varmış, bir yokmuş! Gelenin geçip gittiğinin / gideceğinin haberi verilir. Gelen geçip gitmiştir ve yok olmuştur / olacaktır. Yok olmakla hiç olmamışa dönmek mi kastedilir?

Türkçede "yok" iki anlam gözetilerek dile getirilir.

³⁸ "Yeni Şiirler" kitabının Nisan 2005 tarihli YKY baskında 113 şiir bulunmaktadır.

1- Hiç var olmamış yok

2- Varın yok olması.

Hiç var olmamış yok, Türkçede varlık halinin son bulmasıyla konuşulan değildir, aksine hiç var olmayan yahut henüz var olmayan yok, varlık halinden başkadır ve vara getirilenin vara getirildiği şeyin ta kendisidir. Fakat bu ifadelerden kronolojik öncelik ve “yok”tan ilk madde, kaynak, malzeme veya ilke, *arkhe* örneğın *apeiron* gibi bir düşünce anlaşılmamalı, yoktan var edilmek ifadesinde kastedilen anlam düşünölmelidir. Bu ise yaratmadır³⁹.

Varın yok olması ise yokluğun varlık kisvesinde vara gelmesidir: yok OLMAK. Yok denilen şey, olmaktadır, bir oluş yaşamaktadır. “*Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda / Nâm-ı hestî mi nedir hall-i mu’amma-yı ‘adem?’*” (Âkif Paşa, 1997, s. 147) (Saraç & Andı, 1997, s. 147) Yok diye bir şey, yok olarak vara gelmektedir. Artık “yok” denilen bir oluştan bahsedilmektedir. Yok diye bir şey veya yok denilen şey. Şey demekle artık “yok”un bir nesne olarak kavrandığı ikrar edilmiş olacaktır. Dolayısıyla “yok olmak” deyimiyle hiç olmamışa dönmek kastedilmez. Aksine bir gidişten söz edilir.

(...)

Önce kedi gidecek
kaybolacak suda sureti
Sonra ben gideceğim
kaybolacak suda suretim.
Sonra çınar gidecek
kaybolacak suda sureti.
Sonra su gidecek
güneş kalacak,
sonra o da gidecek.

(...)

Kedi gidecek. Kedi nereye gidecektir? Cevap şiirde verilir: Gayba: kaybolacak (suda sureti). Şiir boyunca sayılan şeyler ve sûretleri kaybolacak. Kaybolan (gayb>gayp gâib>kayıp) gayp âlemine gidendir. Gâib “hiç var olmamış veya henüz var olmamış yok” değildir. Düşünenin düşüncesinin değil ama bilgisinin sınırları dışında kalan bir bilinmez

³⁹ Türkçe düşünmedeki “yoktan var etme” düşüncesi ile Müslüman filozofların sudûr teorisini karşılaştırmak için bkz. s. 3. Sudûr. Türüm (*emanation*). Ayrıca Kur’an’da bahsedilen iki tür yaratma - yoktan var etme ve bir şeyden, topraktan, bir damla sudan vs. yaratma- için fâtır, sun’ ve halk (etmek) kelimelerini araştırınız. Bu kelimelerin kendileri ve müştakları Türkçede (fîtrat, san’at, sun’î, halk, hilkat vs.) kullanılmaktadır.

alana gitmektedir. Gitmek (<kit-) uzaklaşmaktır. Varlıktan yokluğa, bilinen âleminden bilinmezliğe doğru uzaklaşmaktır ve uzaklaşmanın kendisi de oluştur. Var olanın bir başka oluşa, yok oluşa doğru gittiği, uzaklaştığı düşüncesi ifade edilir yok olmakla. Türkçe için “yok olmak” oluşun, olmanın bir başka hâli olarak kalmaya devam etmektir. Gelip geçicilik “hiç var olmamış yok”a dönüş veya katılış değildir. “Yok olmak” derken kastedilen şey oluşun her hâlimden kurtulmak olsa bile Türkçe buna müsaade etmez.

Bir varmış bir yokmuş ifadesi aslında bir var imiş bir yok imiş şeklindedir. Var i-miş>var+-mış, yok i-miş>yok+-muş. İ- fiili (imek<er-mek) cevher fiildir ve mevcut olmak anlamına gelmektedir (Paçacıoğlu, 2006, s. 199). “Evde hiç tuz yok” cümlesi aslında “evde hiç tuz yok erür” şeklindedir. Tıpkı şu dizelerde olduğu gibi:

Biligsizge hak söz tatıgsız erür

Angar pend nasihat asıgsız erür

Ne türlüğ arıgsız arır yumakın

Cahil yup arımsız arıgsız erür

Bilgisiz (için) hak söz tatsız(dır). Er- fiili Almanca “sein”, İngilizce “to be” fiilleri akılda tutularak düşünülebilir. Bu fiillerin Türkçedeki karşılığının /+Dİr/ eki olduğu söylenir, oysa /+Dİr/ eki cümleye duruma göre ihtimâl, belirsizlik, kesinlik, kuvvetlendirme anlamları katan ektir. Er- fiili er->ir->i- şeklinde günümüze ulaşmış ve rivayet, hikâye, şart kiplerinde kullanılmaya devam etmekteyken bildirme kipinde düşmüştür.

Cevher fiil: er->ir->i->ø- ~ y-

er-miş>i-miş (rivayet)

er-t+i>i-d+i (hikâye)

er-ser>i-se (şart)

er-ür>ø-ø (bildirme)

Dolayısıyla yokluk bildirilen her durumda “i- (olmak) fiili aslında bir oluşun söz konusu olduğunu ortaya koyar.

Kedi yok er-miş>Kedi yok i-miş>Kedi yokmuş

Kedi yok er-t+i>Kedi yok i-d+i>Kedi yoktu

Kedi yok er-ser>Kedi yok i-se>Kedi yoksa

Kedi yok er-ür>Kedi yok ø-ø>Kedi yok(tur)

“Var olmadı, var olmamış” cümleleri hiç olmamış yokun ifadeleridir. Tekrar edilecek olursa, “yok olmak” derken kastedilen şey oluşun her hâinden kurtulmak olsa bile Türkçe buna müsaade etmez. Konuşanın / yazanın söyleyebileceği şey çok önceden belirlenmiş olandır.

Şiir boyunca verilen sûretler ve bu sûretlerin (çınarın, benim, kedinin, güneşin, bir de ömrümüzün) sudaki sûretleri var. Şiirde bir başka sûret olarak su var. O hâlde şiirde sûretlerin sûretteki sûretleri sûret buluyor. (Platonik bir kılıf bulmaya son derece uygun görünen bir düşünce.) Suyun da yansıtıcı ve daha da önemlisi akıcı olması sebebiyle geçiciliğin akışının ihsasında yakışsız hiçbir unsur yok. Sûretin resim ve fotoğraf kelimelerine karşılık olarak kullanılıyor olması şiir boyunca zihinde canlı duran resmi pekiştiriyor. Cahit Zarifoğlu’nun “Fotoğraf” isimli şiirinde ise düşünülen (seyredilen) şeylerle baş başlık⁴⁰ ve düşüncenin içine sızıveren ve seyre gelen gelip geçicilik, bir düşünce içinde.

Fotoğraf

*Manzaraya bakın
Üç sincap ağızlarında birer ceviz
Kıpırtılı bir şaşkınlıkla titretiyorlar tabiatı*

*Yanımda
Geniş ve adaleli ayakları
Dik gövdesi
Ve okşa diye elimin altına uzattığı başıyla
Bir pars/leopard*

*Şimdi de bakın bana
Sağlam çehrem
Şöyle yandan tepeden cepheden bir kere daha
Nasıl sessiz
Ak ve sert
Mermerî bir dikkat
Kıvamında bir insan soyu olmalıyım*

*Geçiyor dünya
Yorgun eşya
Sincap sığıyor ağacına*

⁴⁰ “Bakın” sözcüğüyle diğerleri çağırıyor seyre. Her katılış kendi başına bir baş başlık oluyor.

*Ceviz yuvarlanıyor ve kalıyor
Pars sağına doğru
Kaskatı
Şöyle biraz kayıyor*

*Manzaraya bakın
Zaman
Bir esintiyle dalgalandı yine*

*Fotoğraf
Bir sincap pars ve benden kurulu
Bir diyaframa aralanıyor
Bir saniye
Hayır daha az
Şelale iniyor ve kalkıyor (Zarifoğlu, 2004, s. 429, 430)*

Fotoğraf kelimesiyle birlikte şiire pozun girmesi şaşırtıcı değil: “Üç sincap ağızlarında birer ceviz.” Daha yapay (keyfince kurma) ve harekete ara verme var. Çünkü aslında ismine rağmen şiirde donukluk yok, aksiyon devam ediyor: Titreyen tabiat, başını uzatan pars/leopar, geçen dünya, ağaca sıçrayan sincap, cevizin yuvarlanması, parsın kayması, bir esintiyle dalgalanan zaman, aralanan diyafram (diyafragma?) ve iniş kalkış. Son bölümde fotoğrafın çekilmesi, diyaframın açılıp kapanması (şelale iniyor ve kalkıyor) tasvir edildiğine göre aslında şiirde fotoğrafın kendisi yok. Demek ki örneğin üç sincabın ağzındaki üç ceviz pozu fotoğrafta değil, şiirde; çünkü fotoğraf tek bir sincap, ben (şair, okuyucu? Ben?) ve parstan kurulu. Fotoğrafı çekilecek olanların ve aksiyonun çekimden hemen önceki sûretleri ve fotoğrafın çekiliş anından ibaret bir kompozisyon. Deklanşöre basan, fotoğraf makinesini elinde tutan bir kişinin olup olmadığına dair bir haber yok. Belki fotoğraf makinesinin eline tutuşturulduğu kişi okuyucudur. Zira “şelale iniyor ve kalkıyor” dizesinden sonra dikkatli okuyucunun zihninde bir başka ve bu kez donuk bir görüntü beliriyor: Sincap (ağaçta?), ben ve pars üçlüsünden ibaret bir görüntü. Natürmortların içine zaman zaman canlı bir unsurun (insan) katıldığı *bodegónlar* gibi diridoğa ile aynı sahnede iki küçük natürmort anı var: Üç sincabın ağzında üç ceviz. Sonra bu cevizlerden birinin yuvarlanıp kalması. Seyredenin düşlemek sûretiyle bir araya getirdiği bir yırtıcı, bir omnivor, üç kemirgen, zaman, ağaç gibi soyut-somut, ölü-dirî birçok unsurdan oluşan bir perspektif, bakış açısı, bir düş. Bu keyfince kurmadan, pars/leoparın uysallığından ve şiirin genelinden hissedilen şu: Seyirde olan, Masalların Masalı şiirinde olduğu gibi nesneler dünyasında ve gözlerinin önünde o an bulunan veya

bulunma ihtimali olan bir manzara karşısında değil, zihninde canlandığı manzara karşısında seyirde, düşün içinde düşünmekte. Düşünce içinde düşünce, düş içinde düş. Seyredenin karşısında atomlarına, devinen elektronlarına indirgenebilecek herhangi bir nesne yok. Dahası görüntü de yok. Ne ışıktan ne ışığın çarptığı nesnelerden söz edilebilir.

3.1.3. TÜRKÇE KAVRAMANIN ÖZGÜNLÜĞÜ

Düşünceyi her yeni aşamada düşünce sözcüğünün anlam ve çağrışımları içinde düşünmekte ısrarcı olmak, Türkçe kavramanın özgünlüğü içinde kalarak, Türkçe düşünme sözcüğünün karşıladığı içeriği muhkem bir şekilde kavramakta ısrar ederek düşünme çabasıdır. “*Türkçe kavramanın sağlamlığı*” (Uyar, 2002, s. 301) ancak Türkçe kavramanın özgünlüğü içinde fark edilebilir. Türkçenin kendine mahsusluğu göz ardı edilecek olduğunda düşünenin kendisini başka kendine mahsusluk alanlarında bulacağı muhakkaktır. Türkçeye mahsus düşünce dışında kalmak Türkçe şöyle ifade edilebilir: Gurbette olmak; garip, yabancı kalmak. Türkçeden uzak kalmak, yersiz kalmak nihai anlamıyla yurtsuz kalmaktır. Kişinin yurtsuz kalması hem bir coğrafyadan hem bir dilden uzak kalmasıdır. Yersiz ifadesinin hem uygun olmayan bir durumda hem de evsiz veya vatansız kalmak anlamlarını (yersiz yurtsuz kalmak) birlikte akılda tutarak söylemek gerekirse, Türkçe felsefe yapılabileceği iddiaları eşliğinde gösterilen çabalar da hep garip, yersiz ve acemice kalmıştır. Buna ilişkin yakınmalar ise Türkçe düşünmeyi hesaba katmaktan uzak olmakla açıklanabilir. “[S]öylemesi çok zor ve ağır bir şey söyleyeceğim şimdi. Kişiler gibi milletlerin de yatkınlıkları vardır. Çok kısa özet olarak söyleyeyim. Bizim felsefeye yatkınlığımız yok. Üç aşağı beş yukarı, sıfıra sıfır, elde var sıfır” (Duralı, 2019). Şaban Teoman Duralı’ya söylemesi çok zor ve ağır gelen şey, hep karşılığı bulunmaz bir eksiklik olarak kabul edilmiş, Türkçe düşünmenin özgünlüğü üzerinde durmak bir ihtimal olarak belirmemiştir. Duralı için de çok zor ve ağır gelen belki de bir eksiklik olmasından çok bu eksikliğin eşi bulunmaz bir eksiklik olduğu yönünde sahip olduğu kanaattir. Karşılığı bulunmaz yahut eşi bulunmaz ifadeleri Türkçe düşünceyi felsefenin yerini ikame etme hevesiyle söylenmiş ifadeler değildir. Problem basit bir yer ikamesi problemi değildir. Bu çalışma için de geçerli olan, Türkçe düşünmenin felsefenin yerini ikame edebilecek bir düşünme olduğu iddiasını konuşmak değildir. Endişelerin altında felsefeden daha yüksek bir düşünme olamayacağı kabulünün bulunması dikkatlerin “felsefe dışı” bir Türkçe düşünceye çevrilmesine engel olmuştur. Türkçe

kavramanın özgünlüğü ve sağlamlığına dair bilincin varlığına sadece Türk şiirinde tesadüf etmek ise garip değildir.

Büyük Gurbetçi

*Senin adın bir deftere yazıldı
Eskimez bir mavi deftere
Adın
Yazıldı*

*Erenköyünde bir bahar eskir
Savrulur ve eskir sürekavları
Kuzey yarımkürenin çok koyu mavi gecesinde
Aşkı Türkçe kavramanın sağlamlığı başlayınca
Bir öğrenci yatakhaneğinde
Uzak asyalı bir başka öğrenciyle çatışınca
Bir sürü ıvır zıvır ve ekimler
Bir kahramanlık sandığımız kendimizi
Eskir ucuz ormanlarda yürek avları
Ve eski anaların belbağladığı hekimler
Eskimez senin gurbetçiliğin
Yanar, tüter, dağılır
Ve ince bir duman eskir bir kalın duman adına*

*Gurbet bir yazgıdır ulusuna
Güneşe çıkmak gibi, alınteri bilinir
Gurbet bilinir, bir duyarlıktır, bir meslektir*

*Sen herhalde en iyi bilirdin bayramları
Paşalarla, yalılarla uzlaştırılan
Kısa kış akşamlarını, uzun yaz akşamlarını
Kayalar, kayalar ve sahipsiz dağlar adına
Bir türkü gibi öfkede söylenen
Issız hanlar, bilgece susmalar, bakımsız bağlar adına
Puslu ve telaşlı garlardan kaçırdığın
Bir pençeden, bir katılıktan kayırdığın
Her ülkede söylenen bir türkü gibi
Aklıgın, eskimez bir kış güzelliğinde
Sıcak evler, karlı yollar, bağlılıklar adına
Bir zorbalığa direnmek adına,
Anlaşılmazsa
Söğütler yeşermez, balıklar bırakmaz döllerini*

*Ellerin bir gezinmedir uykularda
Kimine korkudur, ısınmak kimine
Eskimez bir kış güzelliğinde
Kuzey yarımkürenin çok koyu mavi bir gecesinde*

*Büyük bir alanda, küçük bir cezaevinde
Ve çok yabancı dilden iki istasyon-arası biletinde
Biliyorum nasıl yaşadığını senin Türkçe yokken
Mahzun ve yaşamaklı -eskimez elbet-
Ülkeni dirençle yaşamak, ülken olmayınca sözlüğünde*

*Sen bir ağlayış gibisin neden
Bir çocukluğu sürüklüyorsun kanında
Bir güvercin gibi parlar şaşkınlığın
Ölüme yakınlığında bir köylünün, uymasında
Gök durur ve boncuklar durur pazarlarda
İğdir'da Orta Anadolu tarlalarında
Akşam oldu muydu gaz lambası yakılır
Nerde olursa olsun artık. Coğrafyada
Sürekli bir gurbet vardır.*

*Eskimezsın bir mayıs serpintisi gibi
Bir mayıs serpintisi ki sağlıklı
Ağustos güllerini hazırlayan. Güllerini
Sürer gurbetçiliğin.
Halksız bir yazarın acısını taşıyan
Kalebent bir şehzade gibi mahzun
Börklüce gibi sabırsız haklılığında*

*Öyle bir şey
Biraz uzak, biraz çıplak ve yayan. (Uyar, 2002, s. 301-303)*

Nâzım Hikmet'in yurt dışında yaşadığı günlerde yazdığı şiirler ve Türkçeden uzak kalması üzerine düşünen tek kişi Ece Ayhan olmamıştır. Gurbetçinin büyüklüğü hem şair olması hem Nâzım Hikmet olması hem de dilin kendisinden olabildiğince uzak düşmüş olmasıyla ilgilidir. Çünkü şairin gurbette dilini konuşabileceği, kendisi için küçük bir yurt olabilecek ailesi de yoktur. “*Biliyorum nasıl yaşadığını senin Türkçe yokken / Mahzun ve yaşamaklı -eskimez elbet- / Ülkeni dirençle yaşamak, ülken olmayınca sözlüğünde*”

Türkçe kavramanın sağlamlığı ancak şiir içinde konuşulabilecek, düşünülebilecek bir mesele olmuştur, Türkçe için. Herhangi bir şeyin Türkçe kavranmasının⁴¹ yüksek örneği Türk nesri içinde kıyaslanabilecek hiçbir örneğinin bulunamayacağı şekilde Türk şiirinde verilmiştir. Şiir içinde konuşmak, şiir içinde düşünmek ifadeleri şiir ve düşüncenin her birinin yek diğerine katıldığı ve zaten başından beri birbirlerine ait oldukları düşüncesinin ifadeleridir.

⁴¹ Şi'r, bir şeyi incelikle kavramak, fahmetmek anlamına gelir.

TÜRKÇE

*Er horozda ayağa kalkın
Şiiri yüzünüze gözünüze sürün
Aman kıpırdamayın bu ekmek Türkçe'dir
Türkçe uzanırsanız şiirdir*

*Bilin ki şiirler parpılanmıştır
Kızgın demirle dağlanmıştır
Şingirdar şak şak şingirdar
Bir orman ki kendisi başka sesi başkadır*

*Bu bir çağrının çağrılması
Gelin hepiniz şiire durun
Hapır küpür köpürseler de
Yararı yumuşatılamaz şiirin (Birsell, 2014, s. 250)*

3.1.4.ŞİİR VE DÜŞÜNCENİN TERSİNİRLİĞİ

Daha henüz gerçekleştirmelerinde bir düşünme (tüşlenme) olmaları, kendilerinin tek ürünü yine kendileri ve kendilerinden başkaca ürün vermez olmaları bakımından şiir ve düşüncenin aynı oldukları iddia edilebilir. Fakat bir şiir üzerine düşünölmeye başlandığında, yani şiir düşünceye bırakıldığında, şiir, düşünmenin yüzeyinde kalır. Düşüncenin şiir gibi kendinden başka bir ürün vermez oluşu düşüncenin bir ihtiyacı görmek yahut gündelik hayatta karşımıza çıkan bir zorluğu gidermek üzere gerçekleşen tasarlama sayılmayacak olması demektir. Bilimsel düşüncenin sahip olduğu iddialar Türkçe düşünme için söz konusu değildir. Şiir de kökenindeki şi'r düşüncesinden kopmadığı müddetçe böyledir. Modern Türk şiirini mümkün kılan *poiésis* düşüncesi modern Türk şiirinin bir şeyi başarmak üzere kurulması fikrini vermiştir. Şiir ve düşünce düşe dair ve ait olmaları sebebiyle biri diğeridir. Türkçe söz konusu olduğu için ve müddetçe böyledir; çünkü Türkçe, şiirleşme temayülü içinde düşünür. Şiirleşme temayülü, düşüncenin saf şiire dönüşmesini değil, dilin sürekli şiire doğru akmasını betimler.

Bir şiir üzerine düşünme başladığında, şiir, düşüncenin yüzeyinde kalır; fakat böylece şiir düşünceye doğru tersinmeye de başlamış olur. Şiirin kendisine yönelen düşüncenin yüzeyinde kalması, düşüncenin şiiri bir kapalılık içinde bulması anlamına gelir. Düşünceye maruz kalan şiir, düşünce olarak açıklanmaya, izah edilmeye

kalkışıldığında söz konusu çaba sebebiyle, daha bir şiir olarak gerçekleşirken düşünülmüş düşünmeyi düşünene açabilir; fakat artık şiir değildir. Daha henüz bir şiir olarak gerçekleşirken düşünülmüş düşünme, şairin zihnî cehdiyle belirlenmiş ve ulaşılmak üzere belirgin kılınmış değildir. Orhan Veli Kanık bunun farkında olan şairlerdendir: “*Şairin zihnî cehdi şiirin içindeki fikri bulmaya değil, şiirin kuruluşu üzerine müteveccih olmalıdır*” (Kanık, 2020, s. 67)⁴². Şiir içinde düşünmek demek, söylenmiş / yazılmış bir şiir üzerine düşünmek veya şiirin⁴³ kendisi üzerine düşünmek demek olmadığı gibi bir formel kurallar öğretisine sadık kalarak düşünmek demek değildir. Şiirin içindeki düşünmeye ulaşmak üzere o şiirin üzerinde düşünmek, şiirin daha henüz gerçekleşirken / söylenirken düşünmesiyle gerçekleşmiş düşünmeye ulaşmak üzere düşündürmektir. Ama Türkçe söylenmiş bir şiir üzerine düşünmek ve şiirin kendisi üzerine düşünmek, Türkçe düşünme üzerine konuşmanın iki düzeyidir. Bu demektir ki Türkçe düşünmenin izini Türk şiirinde sürme isteği sağlıklı belki en sağlıklı yoldur; fakat modern Türk şiiri - ürettiği *poiêsis* düşüncesi kendine mahsus olsa da- kökenine ilişkin bu sapma dolayısıyla, tıpkı antik Yunan şiirinin amaçladığı *kátharsis* gibi, şiirle bir şeyi başarma niyeti

⁴² Orhan Veli'nin 1946 tarihli yazısında, söylediklerini örneklendirmek amacıyla Sabahattin Kudret Aksal'ın “1939 Yazı” şiirinden alıntıladığı dizeler daha sonra Aksal'ın 1971 tarihli “şiirler” kitabında değiştirilmiş. Orhan Veli'nin alıntıladığı ve daha sonra değiştirilmiş halleriyle iki dize şöyledir:

Sıcak günler ve buğday kokusu
Sulh günlerinden kalma

(Aksal, 1945, s. 149)
(Kanık, 2020, s. 67)

Sıcak günler ve buğday kokusu
O yazdan kalma

(Aksal, 1979, s. 71)

Orhan Veli, Cahit Külebi'nin “Ben yine insanlığı severim. / Bütün kadınlardan ziyade.” (Külebi, 1945, s. 154) dizeleri için “İnsan, insanlara karşı duyduğu sevgiyi, insanlık kelimesini kullanmadan da belli edebilir.” dedikten sonra örnek olarak Aksal'ın ilgili dizelerini alıntılar. Belki Orhan Veli'nin ifade ettiği bu düşüncüyü daha bir doğrulamak adına Aksal, ikinci dizeden “sulh günlerinden” kısmını da kaldırmış, “sulh” demeden barışa olan özlemin nasıl anlatılacağını göstermek istemiş olabilir. Dahası Orhan Veli, yazdıklarıyla iki şairi de etkilemiş olabilir, zira Cahit Külebi de aynı dizeyi “Ben yine çocukları severim / Bütün kadınlardan ziyade” (Külebi, Bütün Şiirleri, 2002, s. 29) şeklinde değiştirmiş; fakat Külebi'nin basılma tarihi 2002 olan “bütün şiirleri” kitabında ilgili dizenin bu şekilde değiştirilmiş hâliyle yer aldığı şiirin altına 1942 tarihi düşülmüş. Eğer 1942 şiirin ilk yazılma tarihi ve 1945 basılma tarihiyse verilen tarihlerde kasıtlı bir değiştirme yoktur denilebilir. Orhan Veli yazıyı 1946'nın Ocak ayının 16'sında yayımlamış, Aksal ve Külebi'nin şiirleri Varlık dergisinin 1-15 Aralık 1945 tarihli 299. sayısında yayımlanmışlardır. (Derginin 299. sayısına 08.11.2022 tarihinde <https://arsiv.varlik.com.tr/sayi/299> adresinden ulaşılmıştır.)

⁴³ Türk şiiri

yüzünden artık klasik şiirde olduğu kadar saf bir düşünme verecek bir düzey sunmaz. Modern şiir klasik şiirle kıyaslanması bakımından böyledir. Yine de Türkçe düşünme için başvurulacak en güvenilir alan, Türkçe düşünmenin sarmalanıp durduğu Türk şiiridir.

Türk şiiri içinde düşünce üzerine düşünürken kolaylıkla şiirde neyin “şiir” ve neyin “düşünce” olduğunun ayrımını yapabilmenin imkânsızlığı alanı son derece tehlikeli kılar. “— *Evet, düşünce ve şiir iç içe geçmiştir. Birbirine kenetlenerek cırılçıplak ayakta sevişen ve çift kılıklı bir toplum olan iki insan gibi! Hangisi şiir, hangisi düşünce? Ayıramazsın!*” (Ece Ayhan, 2021, s. 13). Düşünceye her işaret edilmek istendiğinde şiir düşünceye indirgenir. Bahsedilen düşüncenin niteliğinin anlaşılmasına varacak bir yol, Orhan Veli’ye ait iki yargı arasında var gibi görünen bir tenakuz aracılığıyla erişilir kılınabilir: “(...) [E]debiyatta pekâlâ yer alabilen fikir sanatla bir türlü bağdaşmıyor. Burada fikirle mana arasındaki farkı da belirtmek lazım. Çünkü şiirin bir mana sanatı olması hiç de fikir sanatı olmasını gerektirmez” (Kanık, 2020, s. 165). Şairin zihnî cehdinin kendisine müteveccih olmaması gerektiğini söylerken işaret ettiği şiirin içindeki fikirle sanatla bir türlü bağdaştıramadığı fikir iki ayrı cümlede ayrı ayrı içerikleri karşılayan tek bir kelimedir. Şiirin içindeki fikri bulmak, şiirde bir öz (düşleme) olarak bulunan düşüncenin okur tarafından fark edilmesini, bulunmasını sağlamak amacıyla özel bir gayret içinde olmak; fikir sanatı olmak ise şairin şiirini bir düşüncenin (ideoloji, öğreti vs.) sözcüsü kılmağa çalışmak veya düşünürlüğe soyunmak anlamlarına geliyor olmalı. Çünkü şair yukarıdaki alıntıdan birkaç satır önce “*Toplum için olmayan bir şey yoktur ki, sanat olsun. Ama sanatın toplum için olması ne demek? Yani sanat toplumun meselelerini alsın, bunları halletsin, sonuçlarını da halka bildirsın öyle mi? Bunu pek kabul edemiyorum*” (Kanık, 2020, s. 165) demektedir. Şiirin “fikir sanatı” olamayacağını dile getirmekle Orhan Veli, bir yandan da şiirin, bir zamanlar felsefenin Hristiyan teolojisinin ve daha sonra bilimin hizmetine verilmek istenmesine benzer şekilde, düşüncenin hizmetine verilemeyeceğini de dile getirmiş olur. Dahası, edebiyat ve şiirin aynı şeyler olmadığını söyleyen Orhan Veli’nin şiirin *ancilla litterarum*⁴⁴ olamayacağını da bildiği varsayılabilir. Düşünce ve şiir edebiyatın hizmetçisi değildir. Öte yandan Orhan Veli Kanık, “*Şiir Yoluyla Tanıtma*” yazısında kültürün insanlığa barış sağlayacak bir araç sayılışını ve bu barışa katkı için dünya karşısına yüz akı ile çıkarabileceğimiz bir

⁴⁴ Edebiyatın hizmetçisi.

şairimizin olduğunu söyler. Hem Türk kültürünü dünyaya tanıtmak hem de bu tanıtmayla Türk kültürünü dünya barışına vesile kılmak için şiiri Türk kültürünün ve dünya barışının “hizmetine” verir. Böylelikle dünya barışına “hizmet” ederken bize millî bir gurur sağlayan şairlerimizi hatırlamak millî menfaatlerimizi hatırlamakla eşdeğer tutulur (Kanık, 1950). Türk aydınları ve bilhassa Türk şairler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumun uzun bir süredir yüz yüze geldiği bir tehlike karşısında alacağı pozisyon üzerine düşünme zorunluluğu hissederler. Bu düşünce içinde şiir, modern dünya içinde kendi kalarak yerini alabilme endişelerine bir cevap olmak üzere imkân arayışlarına girer. Modern Türk şiirinin kökenine ilişkin bu sapma -*poiêsis* düşüncesi- yani şiirle tıpkı şiirin dinleyiciyi / okuyucuyu arıtacağı *kátharsis* düşüncesi gibi bir şeyi başarma arzusu, Türk şairlerin elinde şiirin milli menfaatleri temin etme yolunda kullanılmasının yolunu açmıştır. Türk toplumunun varlık-yokluk savaşında varlık hanesine kazanç olarak yazılabilecek bu kopma, modern Türk şiirinin klasik Türk şiirinden ayrılma sürecindeki bu ilk sapma, aynı zamanda şiirin saflığından vazgeçiştir.

CIMBIZLI ŞİİR

*Ne atom bombası,
Ne Londra Konferansı;
Bir elinde cimbız,
Bir elinde ayna;
Umurunda mı dünya!*

(Kanık, 2005, s. 98)

***Erol Güney’in kedisinin
bahar mevsiminde ve toplum meseleleri
karşısında takındığı tavrı anlatır
Şiirdir.***

*Bir erkek kediyle bir parça ciğer;
Dünyadan bütün beklediği.
Ne iyi! (Kanık, 2005, s. 129)*

“Bir ozanın acun görüşü, yaşam anlayışı şıp diye belirir şiirlerinde; belirmiyorsa zaten bir kofluğu, boşunallığı vardır o yapıtın. Oysa, resim olsun, müzik olsun, gerçek sanat katında, belirli bir düşünceyi, öğretisel bildirileri açık seçik sunmak olanağından yoksun” (Eloğlu, İçli Dışlı, 2010, s. 43).

UMU

*Nisanı perşembesi kamçılanmış bir bahar
Akça pakça çukurlarda gömü gömü ışıl
Sonra o al aydınlık o som cuma günleri
Sonra türkü mayıslar*

*Niye mi geciktin, yolda seni oyaladılar
Her fesleğen koktuğunda ora sanki hazırandı
Çöllerin kurakların yalazı üredi sonra
Gevremiş ortalığa kaç deniz yağdı*

Sanki su yalandı un yalandı sen yalandı

*Bir tıkız ekmek bayatladı elimizde hiç mi hiç katık
Bakırı sırtıtmış sahanlarda üç cıvık kiraz
Bu mu aşk bu mu ürün bu mu biz
Sokul bana azıcık*

Seni sevdiğimi yalanladılar ilk

*Sanki ulusun duyarlığın kökü kurudu Türkeli'nde
Varlığına senliğime yalan dediler
Bu ülke mi çağ ucrası olur mu be
Boyumca kamışlarda bir çitim şeker*

Bir çevik kuş koncalandı o muydu yalan öttü çiçekler

*Şimdi sen güzele konuk öte gözlerimin çoğu
Onlardaki hoşnutluğu iyi ağırla
İliştikleri yeri ısıt donat doğruyla
Olağan yarınlığımın en kesin ilkesi bu (Eloğlu, 2005, s. 157)*

Türkçenin “*müziğe, şiire, insan haklarına bütün bütüne kapalı bir ülke bir ‘topluluk’ olduğunun*” düşünülmesi gerektiğini söyleyen Ece Ayhan, belki de ‘*Sıkı Şiir*’ diye nitelendirdiği ve yine kendi ifadesiyle 1955-56’lardaki şiir sıçramasına (Ece Ayhan, 2002, s. 99), İkinci Yeni şiirine mahsus kılmak üzere “*Şiir ve düşünce ya da düşünce ve şiir, birbirlerine sırlıklam âşıklar gibi kenetlenmişlerdir. Hele işe yeni başlamışlarsa ayırmak istesenez bile ayıramazsınız*” (Ece Ayhan, 2021, s. 19) der.

KANTO AĞACI

Bir pandomima olarak düşünüyorum korkunç bir pandomima türkçe cumartesilerle gelen türkçe cumartesileri halklar dediğimiz kendine benzer yusuf'larla kasketli bir yusuf

*Gelip bu kanto diye bağıryorlar cihannümaların altında bu kantoları
tutumbilimsel kıçları üzerine maria pılar'ların işte bu kör karıların*

*En cumartesili bir istanbul düşünerek bu kantoları düşünüyorsun
istanbul orospuları sendikasının böğründe meşrutiyetten saklı*

*Yahu sen sahiden hiç türkçe değilsin galiba hatırlamıyorum
hiç Türkçe değilsin neden kantocusun bu kanto diye bağıryorsun
maria pılar'ların galiba barut yanığı kıçları üzerine halk matinelerinde*

*O tüm bilip bilmediğiniz biraz léon blum'lu pandomimalarda
alkazar sinemasının çocuklarına duhuliyenin borusu ötmez*

*Sen karanlığa giderayak bir kanto ağacı çizmiştin yusuf'lardan önce
gelip kanto ağacını kesmişler kantolarını delik deşik etmişler*

*Hadi seni yine pandomima sahnelerinde düşünelim ağlamadan kanto ağacı
hadi sen de düşün bizi bakalım çocukları alkazar'ı ağlamadan kanto ağacı.*

(Ece Ayhan, 2001, s. 53)

3.1.5.TÜRKÇENİN HER AŞAMADA ŞİİRLEŞME TEMAYÜLÜ

Tüm diller için geçerli kabul edilebilecek olması mümkün görünen gündelik konuşmaların mecazlı olması ve konuşanın sürekli söz sanatlarına başvurması ve bunu sanatlı konuşma yahut ustalığını sergileme kastı taşımadan yapması dilin şiirleşme temayülünün en görünür belirtisi olarak kabul edilebilir mi? Türkçe konuşan biri çok zaman mecâz-ı mürsellerle konuşur. “Ayağını çıkar, eve öyle gir” cümlesinde emredilen ayakkabının çıkarılmasıdır. Sanat ve edebiyat bir yana, bilimin zaman zaman kuramlardan önce imgelerle düşündüğünü, imgelerin bu kuramlara öncülük, kılavuzluk ettiğini, bilimsel dilde bunu gösteren pek çok örnek bulunduğunu (Bachelard, 2015, s. 92) burada tekrarlayabiliriz. Fakat şiirin söz sanatlarından ibaret olduğunu söylemek, imgelerle düşünmenin şiir olduğunu ihsas etmek yeterince düşüncesizlik olur. “Sözün tamamının aptala söyleneceği” iddiasında da gizli olan bir düşüncesizlik. Sözün eksik söylenmesiyle ârif olanın yahut âkıl olanın sözü anlayacağı beklentisi, leb demeden leblebinin anlaşılması gerektiğine dair beklenti boştur. Yeniden Nasreddin Hoca'nın fıkrasına dönülecek olunursa, Hoca “eşek yok!” demekle neyi eksik söylemiştir? “Çıkıdum erik dalına anda yidüm üzümü / Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumu” (Yunus Emre, 1980, s. 226) dizelerinde eksik söylenen nedir? Hoca sözün tamamını

söylemiştir; lâkin komşusuna lâzım olan tamamı değil fazlası daha doğru ifadeyle artığıdır. Artığın fazlanın tam müteradifi olduğu kabul edilecek olsa da fazla, bir yandan faziletle diğer yandan fuzûlî olanla mukayyettir. “Neyin fazlası?” ile “kimin artığı?” sorularında kendini açık eden anlam farkı çok belirgindir. Yunus Emre’nin mısralarında, “eşek yok” cevabında ve “eşeğe mi inanıyorsun bana mı?” çıkışmasında eksik söylenen hiçbir şey yoktur. Eksik söylenip de anlaşılması beklenen bir durum yoktur. Fakat düşünceli olamayan “artığa” ihtiyaç duymaktadır. Türkçe düşünmede “düşünceli olabilmek, doğrudan sözün, tam olarak söylenmiş sözün, net bir açıklıkla ifade edilmiş haberin kaynağına göre itibar edilir olup olmadığına karar verilerek dahasının beklenmemesidir. Eğer kaynak hakkında bilgi yoksa veya kaynak güvenilir değilse kuşku uyanır⁴⁵. Kaynağına ilişkin bu tutum ve kılı kırk yaran bir titizlikle İslâmî ilimler arasında hadis ilmi ve hadis usulü ilmi gibi disiplinler geliştirilmiştir.

Türkçe konuşulurken mecazlı ifadelere, söz sanatlarına başvurulmasından şiir söylendiği intibasına kapılmak yanlış olur. Fakat burada bahsedilen Türkçenin sürekli şiire doğru akışından yüzeye vuran köpüklenmedir. Türkçe; söylenecek sözün bir duygudaşlık, derin bir hissiyat paylaşımı içinde söylendiği ve toplumun tüm eksikleri ve çelişkilerine rağmen, insanın kendisini diğer bireylerle bir vücudun organları⁴⁶ gibi derin bağlar içinde bulduğu, bir vücuda benzer bir toplum yapısı içinde şiirce konuşulmuş, kurulmuş olmalı. Bir vücut gibi olmak demek, bir vücuda benzer olmak demek çok daha küçük parçalara bölünebilir parçalardan oluşan bir bütün gibi olmak demek değildir. Vücudun azalarının her birinin aslında vücudun tamamı, vücudun kendisi olması demektir. Toplumun fertlerinin “birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzer” olmaları onların her birinin tek başına aslında toplumun kendisi olmaları demektir. Vücut; azalarına, çok daha küçük parçalarına bölünebilen bir bütün değildir. Bireyin toplumun içinde erimesi, yitmesi yoluyla toplum ortaya çıkmaz; ama toplum, tek tek her bireyde ortaya çıkar, uzvun hastalığı vücudun hastalığıdır. Bu toplumun yapısı, ne *“ilişkilerin ortak kökeninin doğum yoluyla ortaya çıkan”* bir tür kan bağı ve genetik birlikteliğinde yattığı *gemeinschaft* ne de *“herkesin yalnız ve birbirine karşı bir gerilim*

⁴⁵ “Ey imân etmiş olanlar! Eğer size bir fâsık bir haber ile gelirse hemen onu tahkik ediniz.” Hucurat / 6

⁴⁶ “Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.” Buhari/Edep

*içinde yaşadığı ” gesellschaft*⁴⁷ (Tönnies, 2019, s. 42, 98) yapısına benzeyebilir. Geçmişe yönelik bir özlem duygusunu belirtme amacı taşımadan bu toplumun neredeyse tamamen geçmişte -fakat yakın sayılabilecek bir geçmişe kadar sürgün vermiş ve günümüze çok daha fakir bir dil bırakmış olarak- kaldığını söylemek mümkündür. Geçmişe duyulan özlem çok zaman oyalayıcı bir övünme, anlamsız bir bekleyiş ve her zaman dindarlıkla karıştırılan ve bir tür nebbaşlığa karşılık gelen muhafazakârlık (*conservatism*) eşliğinde görünür olmuştur.

Kişilerin birbirleriyle bir vücudun organları gibi canlı bir bütün oluşturabildikleri toplum, tüm yapıp etmelerin kanıksandığı, birebir ilişkilerde inceliklerin sızmaz olduğu kalın duvarların örüldüğü, hep aynı olanın tekrarının bön bir anlamsızlığa, anlamsızlığın iletişim kopukluğuna ve iletişimsizliğin vurdumduymazlıklara dönüştüğü, mekanik devinimlerin tekrar edip durduğu geleneksel bir toplum, bir yığın değildir. Dilin şiirleşme temayülü içinde olması o dilde çok fazla şiir üretiminin olduğu anlamına gelmez. Şiirin toplumca nasıpli ve seçkin kabul edilen birtakım kişilerin, şairlerin elinde nitelik ve nicelik bakımından çok yüksek seviyede üretilmiyor olma ihtimali, ilgili toplum söz konusu edildiğinde, çok daha yüksektir. Yunus Emre'nin on üçüncü yüzyılın ikinci yarısı ile on dördüncü yüz yılın ilk çeyreğinde, Türk tarihi için bir karmaşanın -Babaî isyanı, Moğol istilas, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların- hüküm sürdüğü bir dönemde ortaya çıkmış olması bir tesadüf değildir. On üçüncü yüz yılda Türkçe Yunus Emre'ye, Yunus Emre ise Türkçeye çoktan hazırdır. Yunus Emre Türk şiirini, Türkçe ise Yunus Emre'yi var etmiştir. Türkçenin şiirleşme temayülü gösteren bir nitelik kazanmasını mümkün kılan toplum içindeki tinsel uyum, on üçüncü yüz yılda bozulmaya başlamış görünmektedir. Fakat dil, asırlar boyunca sermaye edineceği temel niteliğini kazanmıştır. Toplumdaki tinsel uyum dilin şiirleşme temayülü göstermesini; bozulmalar, aksamalar ve çözülme ise şiirin boy vermesini mümkün kılmıştır. Türk şiiri yüz yıllar boyunca bu sermayeyle var olmuştur. Şiirleşme temayülü gösteren dil ile şiir aynı şeyler olmadıkları gibi o dilde şiir üretilmesi ile dilin şiirleşme temayülü gösteriyor olması aynı şeyler değildir. Toplumsal bağlarını mümkün olduğunca çok birebir irtibatlar üzerinden kuran, birbirlerine tüm cepheleriyle yönelmiş bireylerin konuştuğu dil, sürekli şiirleşme temayülü içindedir. Canlı olması sebebiyle hiç durmaksızın bir insan tekinden diğer insan tekine hayat suyu

⁴⁷ Ferdinand Tönnies'in sosyolojisinde *gemeinschaft*, cemaat, topluluk (community); *gesellschaft*, cemiyet, toplum (society) anlamlarına gelir.

taşınan bu irtibatlar ağı dışında kalan bir gözlemci, konuşulan dilin bir tür eksiltili konuşma dili olduğu yanılıgına çok kolay düşebilir. Bu yanılığ şöyle ifade edilebilir: Söyleyen, sözünü tam söyleme gereği duymadan söyler ve dinleyen derin bir duygudaşlık sebebiyle yarım olanı tamamlar. Veyahut “söyleyen sözünü tam söyleme fırsatı bulamadan, dinleyen, bir duygudaşlık sebebiyle söylenmek isteneni sezer.” Basit bir iletişim seviyesinde takılıp kalmış bir dille anlatılamayacak derin duyguların, anlamların, düşüncelerin ifadesinde dil öyle bir türden bir yoğunlaşma gösterir ki bu yoğunluğun yabancı olan birinin bir eksiltme ile karşılaştığı yanılıgına düşmesi çok kolay olabilir. Şiir de eksik ifadeler manzumesi değildir. Aksine söylenen eksiksiz söylenir. Dinleyen, konuşanın sözünü bitirmeden, söz tamamlanmadan ne söyleneceğini anladığını iddia etme nezaketsizliğine ve ukalalığına düşmez. “*O kimseler ki sözü dikkatle dinlerler, sonra onun en güzeline tâbi olurlar.*”⁴⁸ Eksik sözle ne demek istendiğinin kesin olarak bilinmesi mümkün değildir. Konuşma dilinin hatta yüksek nesir dilinin ifade etmede yetersiz, eksik kaldığı derinlikler şiirle dile getirilir. Çok güçlü insan ilişkilerinin, irtibatlarının söz konusu olduğu her toplumda dil, şiirleşme temayülü gösterir.

Bir toplumdaki iktisadi işleyişin o toplum içindeki insan ilişkilerinin, irtibatlarının niteliği hakkında fikir vermesi mümkündür. Birbirleriyle kurdukları güçlü irtibatlar sebebiyle canlı bir organizmaya benzetilebilecek toplumlarda mülkiyet ve tüketim alışkanlıklarının ölçüsünün “yeterince” olduğunu düşündürecek çok sebep var. Pazar ekonomisine ve günümüz para sistemine benzetilebilecek bir işleyiş olmayışı, konar-göçer toplulukların nüfusun çoğunluğunu teşkil etmesinin yanı sıra kendisi için yeterli şehir ve kasabaların varlığı, büyük sermaye temerküzlerinin henüz gerçekleşmemiş olması, üretim ve tüketim alışkanlıklarının kapitalizm sonrası dünyasında olduğundan bambaşka oluşu gibi. İdeal toplum özleminde insan zihninin hem olması gerektiği hem de nasıl olabileceği hususunda bütünlüklü yahut parça parça toplumsal kurgular üretirken, çok zaman, düşündüğü toplumun niteliğinin şiirle / sanatla kurduğu olumlu-olumsuz irtibat (Platonik bir toplumda şiirin kabul görmesi ihtimali çok düşüktür) üzerinden belirlenmesi mümkündür: “*Kim bilir belki de insanlar evlerini kendileri yapsalar, kendilerine, ailelerine, yalınca, onurla yiyecek sağlasalar, insanoğlunun şiirsel yetileri bütün dünyada geliştirdi*” (Thoreau, 2017, s. 58). Bütün dünyada gelişeceği düşünülen

⁴⁸ Zümer / 18

şiiirsel yetilerin şiiirle aynı şey olmadığını söylemek tekrar olacaktır. Dilin şiiirleşme temayülü göstermesinin şiiir üretimi olmaması gibi.

Çok güçlü insan ilişkilerinin, irtibatlarının söz konusu edilerek mükemmel, kusursuz veya geleneksel ve muhafazakâr bir toplum tasviri yapıldığı yanlışlığına düşülmemelidir. Gelenek çok zaman kendi kendini tekrarlayan bir bölünüşün zeminini verir. Gelenek, ancak toplumsal canlılıklara dinamik sağlayacak birikimin, anlamsız, işe yaramaz bir ağırlık olmaktan öteye gidemeyen sakil kalıntılar yığından çekilip ayrıştırılmasıyla değer kazanır. Muhafazakârlık ise on dokuzuncu yüz yılın sonunda Türkçeye *conservatism*in karşılığı olarak girmiş tercüme bir kelimedir. Gerekğinde çıkarılıp yenmek üzere saklanmış, muhafaza edilmiş gıda anlamında kullanılan konserve ile aynı kökten gelir. Dünyada ilk muhafazakâr politikalar İngiliz siyasetçiler tarafından doğrudan “*conservative*” nitelemesi yapılan partiler eliyle yapılmıştır.

“Muhafazakâr Parti”, 1830 yılında seçim haklarının orta sınıflara kadar verildiği Britanya’nın Reform Yasa Tasarısı sonrasında üyelerinin “muhafazakâr dernekler” kurmaya başladığı eski Tory Partisi’nin mirasçısı ve bir ölçüde devamıdır. Muhafazakâr ismi ilk kez 1830 yılında Quarterly Review’de John Wilson Croker tarafından partinin bir tanımı olmak üzere kullanıldı⁴⁹. (...)”

Muhafazakârlığı, konservatif bir tutumla örneğin monarşiyi gerektiğinde başvurmak üzere saklayan, muhafaza eden İngiliz tarzı bir siyasetin tercümesi olarak açıklamak mümkün. Modern bir siyaset tarzı olarak muhafazakâr politikanın çok eski bir pagan alışkanlıkla aynı zihnî temel ve faydacı tutumu paylaşıyor olması hiç de şaşırtıcı değildir. Dünyanın her yerinde, bir tür sahte dindarlık imasıyla muhafazakârlık, açıktan irtikâp edilmesi çok daha güç olan fenalıkların ve vurdumduymazlıkların, aymazlıkların kolaylıkla kardeşlik, dindarlık, vatan, millet nutukları eşliğinde işlenmesine elverişli alan olmuştur. Esas olan, bir toplumda, toplumun toplumsal değerleri (?) muhafaza etmesinden güç devşiren bir işleyişin değil, değerlerin toplumu canlı ve işlek kılması sûretiyle işleyen bir canlılığın devrede olmasıdır.

⁴⁹ “The Conservative Party is the heir, and in some measure the continuation, of the old Tory Party, members of which began forming “conservative associations” after Britain’s Reform Bill of 1832 extended electoral rights to the middle class. The name Conservative was first used as a description of the party by John Wilson Croker writing in the *Quarterly Review* in 1830. The first Conservative government was formed by Sir Robert Peel, whose program, set out in the Tamworth Manifesto (1834), stressed the timely reform of abuses, the necessity of law and order, an orderly system of taxation, and the importance of both landed interests and trade and industry. (Conservative Party, 24).”

MOLLA DEĞİLDİ SOFU SANILDI SADE

*Dini bütün biriyim diyorsun pekiyi bu sızlanmak da ne
Dünyayı beğenmiyorsun beğenecek miydin bir de
Takılı kaldın
Asılısın konu komşu ne der endişesine
Değildir umurunda hazır yiyen adalet
Hazırdan yiyor adalet Ömer-ül faruk'tan beri
Sana düştü hazırı sermayeye çevirmek
Hendeğe deveyi hamutuyla devirmek
Uhuvvetin iltimas geçmesine aldırılmazsın
Dert etmem diyorsun
Hapsolmuşsa müsavat hendeseyle
Vahdet ne?*

*Tin tin tini mini hanım
Kim düşünür aşırılmış olma ihtimalini
Franz Schubert nâm firenkten temanın*
Kemanın
Mahmud-i Adli Buyruğuyla
O kıvrık kuyruğuyla
Saz heyetinde yer bulduğundan
Kulların kullara katırca kulluğundan
Vakt ezanlarıyla Farabi'nin
Eflatun'un âli makamlarla
İlgisinden sana ne?
Mâfevke ihbar ve
Parça başı pazarlık et
Sünnetle.*

* Moments Musicaux No. 3 (Özel, 2014, s. 483, 484)

3.1.6.DÜŞÜNCENİN ÇARPITILMASI VE DÜŞÜNCENİN ÇARPITMASI

BUZ GİBİ

*Aşk iyidir bak
Duyumunu artırır insanın
Hele don gömlek sabahları
Tıraş olacağını duyarsın
Yeni gömleğini giyeceğin gelir
Bir yeni biçim eklersin insan olacağa
Masaya, merdivene, aynalı dolaba
Derken ardından şıpın işi bir kahvaltı
Amanın dersin bu ne delice gidiş
Paldır küldür açar mıydı fıstık ağacı
İspinoz düşünür müydü
Deli olan kaşınır mıydı
Kolların upuzun Walt Whitman'ı okumaktan*

*Ağzın desen bir karış açık
Sokaklar yok mu, o sokaklar
Önce bir yeşile işkilli
Evlerde büyümeler, alıp başını gitmeler olacak
Kızıp duracaksın üstüne başına konan toza
Televizyondaki işe
Usanmak, hızını eksiltmek dendi mi
Cin ifrit kesileceksin birden.*

*Hey gidi duyumuna yandığının dünyası
Alıp vereceğin olacak ille
Aşk maşk buz gibi yaşayacaksın. (Cansever, 2003, s. 30)*

Düşünce dile getirilirken tam olarak dile gelmesi arzulanan şeyin her zaman kesin bir şaşmazlıkla dile getirildiği iddia edilemez. Söylemek istenilenle söylenenin birebir aynı olması, söylemek istenilenin tam bir sağlamlıkla söylenmiş olması her zaman için mümkün olmaz. Bu eksiklik, hem düşünülen şeyin dile getirilmeden evvel tam olarak tüm ayrıntılarıyla düşünenin kendisi için de açık olmaması, düşüncesinin ne olduğunun ancak dile getirildikten sonra kesin bir netlikle düşünen tarafından görülecek olması hem de düşüncesini dile getirenin tam doğru ifadeleri bulamamış olması sebebiyle ortaya çıkmış olabilir. Kişi birçok zaman aktardığı düşüncesini ifade ettikten sonra bir tür memnuniyet ve huzursuzluğu bir arada yaşar. Hem düşüncesinin ne olduğunu kendisi de -belki bir kez daha- net bir açıklıkla görmüş hem de ifade etmede yine de yetersiz kaldığı hissi, içinde uyanmıştır.

Dile gelen düşüncenin dinleyen / okuyan tarafından tamamen anlaşılmış olmasının her zaman için mümkün olamayacak olması bir başka eksiltmenin, artırmanın, çarpıtmanın ne kadar kolaylıkla ve sıklıkla gerçekleşebileceğini gösterir. Dinleyen, aktaranın düşüncesini sağın bir anlatımla aktaramamış olması ve kendisinin aktarılanı anlamada tam bir yetkinlik gösterememesi durumlarında iki kez çarpıtılmış şekilde zihninde bir anlama oturtur. Böylelikle düşünenin düşünceyi ve düşüncenin de düşüneni çarpıtması devam edip durur. Psikolojik ve fizyolojik yetersizlikler, çevreden ve ortamdan kaynaklı engellemeler, cerbezeli anlatış, baskın görüş, hazır bulunuşluk gibi daha birçok şey çarpıtmayı büyütür. Yabancı bir düşünmeden aktarılanın dönüşmesinden başka, aynı dil içinde aktarılanın çarpıtılması ve çarpıtması iki kişinin fikir birliği ve duygusal yakınlıklarının gücüne veya yokluğuna göre bir büyüklük, yoğunluk edinir.

Duyum ile dil arasında tam bir örtüşme olmaması henüz fonetik, morfolojik, semantik, sentaktik bütünlemelerden geçip duyurulmamış düşüncenin dil ile örtüşmemesinden ayrıdır. Dilin tüm ayartmalarına rağmen iki kişi tarafından dil olarak açığa çıkarılan -ve fakat paylaşılanın nesnel bir “bilgi” olduğu dayatması olmaksızın-yine de öznel olmadığı da açık olan düşünce mümkündür. Daha henüz tam bir doğa-ben bölünmesi gerçekleşmemişken, Hegel’in duyu pekinliği dediği, bilince doğru ilk adımlardan bahsetmiyoruz.

“Duyusal pekinliğin somut içeriği onu dolaysızca en varsıl bilgi olarak, giderek sonsuz varsıllığın bir bilgisi olarak gösterir—bir varsıllık ki, yayıldığı uzay ve zamana çıktığımızda olduğu gibi, bu bolluktan bir parça alıp bölerek içine girdiğimizde de, hiçbir sınırı bulunmaz. Bundan başka duyusal pekinlik en gerçek bilgi olarak görünür; çünkü nesneden henüz hiçbir şeyi uzaklaştırmamış, tersine onu bütün bir eksiksizliği içinde önüne almıştır. Oysa bu pekinlik aslında kendini en yoksul gerçeklik olarak gösterir. Bildiğine ilişkin söylediği salt şudur: O vardır (...)” (Hegel, 2004, s. 77).

Türkçede “vardır” demeden bildirim olmaz; fakat tüm kiplerde çok zaman gizlense ve özellikle bildirimde tamamen geri çekilse de orada hep olan ve anlamı mümkün kılan “var olmaya” ilişkin temel düşünce öne alınmaz. Deklare edilmez. Doğa-bilinç, doğa-tarih, doğa-kültür ayrıştırmalarının olmaması bilincin kendinin farkında olmaması veya kendine dair bilincin olmaması anlamına gelmez. Çünkü zaten kendinin ve hedayinabit dediğinin yani ayrımın farkındadır ve kategorize etmiştir. Israrla tarlasını sürmeye, tahılını ambara götürmeye ve evinin damını aktarmaya devam ederken “İnsan bir şey yapmaya muktedir değildir” der. Çünkü tüm olan bitenin Allah’ın yaratması olduğuna inanır. Tanrı ve insana yahut doğa ve insana ait olan yetki ve yapıp etme alanlarını kesin sınırlarla ayırmaya istekli bir dünya görüşü için kolay anlaşılabilir olmayan bir kader inancının getirdiği düşünme, Türklere mahsus bir düşünme olarak bilinmiştir:

“Eskilerin “Tembel Us” dedikleri bir safsata yüzünden insanlar neredeyse her çağda şaşkınlığa kapılmışlardır. Çünkü tembel us hiçbir şey yapmama eğilimindedir ya da en azından hiçbir şeye dikkat etmeme, anın tadını çıkarma

eğilimini izlemeğe yatkındır. Çünkü onlar gelecek zorunluysa, ben ne yaparsam yapayım, olacak olan olur derler. (...)

*Uygulamada kullanılan yanlış zorunluluk anlayışı, benim **Fatum Mahometanum, Türk biçemli yazgı**⁵⁰ dediğim şeyi doğurur. Çünkü az önce belirtilen böyle bir uslamlamaya bağlı olarak, Türklerin tehlikeden kaçmadıkları, salgın hastalık bulaşmış yerlerden bile ayrılmadıkları söyleniyor”* (Leibniz, 2008, s. 23, 24).

Eğer hiçbir şey Tanrının yapıp etmesi, yaratması ve isteği dışında değilse o halde böylesi bir inanca sahip kimselerin de hiçbir şey yapmıyor olmaları gerekir türünden çıkarımlarla “bir şey yapmaya muktedir olmadığını bilerek evinin damını aktarmaya devam eden adama mahsus yaşam tarzı” anlaşılabilmiş değildir. Yaptığı, yapmakta olduğu işlerin, olmuş ve olmakta olan her şeyin tamamını Allah’ın yaratması içinde bilen insan, insanın bir şey yapmaya muktedir olduğu düşüncesinin azgın ve bozguncu, “ekin ve zürriyeti yok eden” bir insan gerçeğiyle bitişik olduğunu bilir. Hiç anlaşılamamış teslimiyetinin ne demek olduğuna dair yanlış inanç, çok yerde aynı örnekler tekrar edilerek desteklenmeye çalışılır.

“Şimdi, az önce bahsettiğim veba illetine dönüyorum. Tehlikeden korunmak maksadıyla Rüstem’e haber göndererek başka bir yere taşınıp taşınamayacağımı sordum. (...) Rüstem [Paşa] durumu Sultana [I. Süleyman] arzedeceğini bildirdi. Ertesi gün gönderdiği haber şuydu: ne yapmak istiyordum, kaçmak mı? Bu hastalık Allah tarafından gönderilmişti ve Allah’ın takdirine karşı gelinemezdi. Kaderden kaçmaya veya bir yere gizlenmeye çalışmak beyhude bir gayretti. Kendi evi de bu hastalığın tehlikesine maruz kaldığı halde bir yere kaçmıyor, bulunduğu yerde kalıyordu. Ben de bir yere kımıldamazsam iyi olurdu” (Busbecq , s. 197).

Oysa gerçekte, bir peygamber buyruğu olan bu uygulamanın⁵¹, -Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi’nin de Paris’e vardığında karşılaştığı- karantina gibi *cuaranta*=kırk gün gemilerde bekletme uygulamasıyla tanışıklığı olması sebebiyle bir Avrupalıyı

⁵⁰ Vurgu bize ait, alıntının orijinalinde ilgili yer kalın değildir.

⁵¹ “Bir yerde veba hastalığının olduğunu iştirseniz oraya girmeyin. Bulunduğunuz yerde de veba hastalığı varsa ondan kaçarak oradan çıkmayın.” Ebû Dâvûd/Cenâiz

şaşırtmaması gerekir. Avrupa tarihi; Ortaçağın sonuna kadar cüzamlıların şehrin, surların dışına çıkarılarak toplumdan dışlanması (*exclusion*) uygulamasının, yasalardan oluşan hukuki ve ritüellerden oluşan dinî bütünlere dayanan uygulamanın daha sonraki dönemlerde vebalıları bulundukları bölgeye kapatan (*inclusion* / karantina) disiplinci ve on sekizinci yüzyıldan itibaren çiçek hastalığı sebebiyle toplum hakkında “*kaç kişinin, kaç yaşında, hangi sonuçlar ve hangi ölüm oranlarıyla çiçek hastalığına yakalandığını, nasıl izler taşıdığını, aşının risklerini, nüfus üzerindeki genel etkileri bilmek*” gibi güvenlik verileri toplayan güvenlikçi iktidara dönüşmesine ve bir yandan da genel iktidar ekonomilerini hazırlayan, iktidarın kendini çoğaltma biçimlerine tanıktır (Foucault, 2013, s. 11, 12).

Düşüncenin çarpıtılması ve düşüncenin çarpıtması gerçeği, bilgiyi biricik hedefi hâline getirmemiş ve bilginin de her seferinde kendisine yol açmadığı düşünmenin salt bir zihnî faaliyet olmadığı kabulüyle çelişmez. Düşünce sirayet eder; çünkü bir yakınlık dolayısıyla, düşünülecek bir şey olduğunun haberine ulaşılmıştır. Düşünceli hâliyle düşünülecek şeyin varlığına dair haber taşıyan kişiye yakını bulunduğu için veya sadece insan olduğu için belki dış görünüşü dolayısıyla kendisine karşı muhatabında bir sempati uyandırdığı için, aynı tarafın taraftarı bulunduğu için yahut düşman olduğu halde güçlü bir merak uyandırdığı için, sayılamayacak çoklukta saik dolayısıyla kendisiyle bir yakınlık kurma imkânı yakalandığı an düşüncenin sirayet imkânı da doğar. Sirayet eden düşüncenin künhüne, kurulmuş yahut kurulacak olan bağın gücüyle varılır yahut bağın bağlantı olmaktan öteye gidememiş olması sebebiyle türlü çeldiricilerin çarpıttığı düşünceden sahih pek az şey ulaşır.

Aktarılma istenilenin en az hasarla aktarılması şiirde mümkün olur. Anlaşılma hevesinin tahrikiyle düşüncenin anlaşılabilir kılınmaya çalışılıp ambalajlanması, detaylandırılması, basitleştirilmesi, düşüncenin muhatabın seviyesine çekilme gerekliliğine inanmak, düşüncenin çarpıtılmasına ve çarpıtılan düşüncenin çarpıtmasına varır. Anlaşılma kaygısı ise anlaşılma hevesi ile aynı şey değildir. Kendi yüksekliğinde bekler. Şiir, poetik düşünceyle şiirin dışından şiire doğru bir anlaşılma imkânını açma yoluna gidilmekle yitirilir. Şiir üzerine konuşmak, şiir üzerine değil, düşünce üzerine projeksiyon tutmak demektir. Düşüncüyü konuşmak üzere şiire başvurulabilir, hatta Türkçe düşünme için ilk önce şiire başvurulur, ama şiiri yeniden ve daha açıklayıcı bir dilde ifadeye kavuşturabilecek imkânı yoklama hevesi saçmadır. Şiir, başka bir şekilde

ifade imkânı olmayanın benzersiz bir şekilde dile gelişidir. Onu daha açık kılmaya çalışmak, çarpıtmaktır.

BİR KRAL MI ÖNEMLİ BİR KEDİ Mİ

*Gecenin bir ucunda yalnızlığından
O kedi bir krala bakıyor ağzı yeni süt
Daha dün doğmuş daha tüyleri kokuyor*

*Kediler krala bakınca akşam basarmış ortalığı
Ben böyle düşünmem akşamın belli saatleri vardır
Çoğu bir kedi gibi pencerede ölüyor
Yüreksiz sevişirler dudakları lâle sanki
Sanki yere gömmüşler o uzun buzlu martı*

*Çocuklar yakalarında kış gülleri ve alacakaranlık
Toplanmışlar gözleriyle cıvı cıvı olmuşlar
Kimi kediden olur kimi kraldan besbelli
Kral kedinin gözlerinden kaçır kedi kralın gözlerinde şimdi*

*Kediler bu dünyaya göre değil diye bir yalan uydurmuş
Isıtamıyor bu güneş onları deyince bir çocuk
-N'apalım yeni bir güneş mi bulalım şimdi n'apalım
O kadar zengin miyiz yoksullar almış yürüyor*

*Bir kral mı önemli bir kedi mi derindir
Her gece uykumuza bir güvercin oldu bu (Günçe, 2019, s. 52, 53)*

İKİ KEHRİBAR PARÇASI ARASINDA

ars poetica

Selçuk Altun için;

*Ey ölümlü: Geçip gitsen de, allak bullak
kehribarın ortasında kaç bin yıllık serap
simsiyah şu arının önünden, alıp onu
getirsen de, yarı yarıya büyülenmiş,
unutma: Ağır ağır dolan ağda, hızla
hayatlar ve ölümler arasında taş
kesilerek geçende seni gerçekte bekleyen,
bil, Martialis'ten Enis'e ulaştırman
istenmiş gizli bir izdir: Uzaktan bir
ölümsüzün, memento mori, yanına
anahtarın yerini gösterdiği kristal
mektup için özel ulak seçilmişsin –
arının sonsuz sessizliğinden arı bir ses*

*seç kendine, diyor taşıdığı çağrı,
kehribarın ışığında henüz adı
koyulmamış ağırlı bir renk bul,
tut ve koy şiirini yumuşak reçinenin
içine, zamanı gelecektir, artık bekle. (Batur, 2000, s. 83)*

DÜELLO

*Yenilirsem yenilirim, ne çıkar yenilmekten?
Seninle çarpışmak kişiliğimi pekiştirir benim.
Ayak bileklerime kadar bu dereyim işte,
Yerin yassı taşları tabanımın altında,
Alnımda birleşmekte güneşin raylarından
Hışırtyla geçen kartalların sesleri.
Unuttuğum bir bitkinin yaprakları gibi
Göğsüme değerse kurşunların, ne çıkar?*

*Bilmem nişancılığı, tabanca kullanmadım;
Ama karşıma alıp seni horoz düşürmek de,
Seni vuramamak da yüreğimi pekiştirir benim.
Ölürsem güzel bir ölü olurum,
Saçlarıma yuva kurar bir anda kirpiller,
Kar, örtmeye kalkışır gökkuşağını,
Ve onurlu, yoksul böceklerin gazetecisi
Ben gülümserken resmimi çeker. (Tamer, 2002, s. 188)*

SONUÇ

Türkçe düşünmenin felsefî olmayan bir düşünme olduğu gerçeği; Türkiye’de felsefe alanındaki akademik veya akademi dışı çok ciddi çalışmaların eksikliği ve üniversitelerde yüksek felsefe eğitimi veren bölümlerin kayda değer bir varlık gösteremiyor olmalarına mazeret olamaz. Düşüncenin yüksek okulları, kurumları olan fakülte ve enstitülerin ufkunda Türkçe düşünme olmadığı gibi ciddi bir Batı felsefesi ve tarihi eğitimi verdikleri de kuşkuludur. Türk üniversiteleri içinde saygın kabul edilen Boğaziçi ve Bilkent üniversitelerinde analitik felsefe geleneği, Koç ve Galatasaray üniversitelerinde ise kıta felsefesi geleneği içinde sayılabilecek bir müfredatla eğitim verilmektedir; fakat bu okulların veya herhangi bir okulun, topluluğun, kulübün veya şahsın analitik felsefe ve kıta felsefesinin ne ölçüde Türkiye’deki temsilcileri veya kendilerinin ne derecede *école* olabildikleri sorusuna olumlu bir cevap vermek mümkün görünmüyor. Hemen hemen artık her şehirde var olan felsefe bölümlerinin durumu ise sadece konuya ilişkin kuşkuların kesafetini artırmaktadır. Fakat bu doktora tezinde Türkiye’deki felsefe eğitimi ve çalışmaları konu edilmediği için sadece tezde savunulan önemli bir iddia ile doğrudan ilgili olması sebebiyle zaruri olarak bir konuya değinilecek ve felsefî olmayan bir düşünmenin felsefe eğitiminin yetersizliğine bir bahane gösterilemeyeceğini söylemekle iktifa edilecektir. Türkçe düşünmenin bir Türk felsefesine varmamış ve varmıyor olması, Türkiye’de en azından ciddi bir felsefe tarihi eğitimi verilemiyor / verilmiyor olmasını mazur gösteren bir mazeret değildir, fakat Türkçe düşünme, felsefî olmayan bir düşüncenin potansiyeline doğrudan bir işaretidir.

Düşünce ve şiir birbirlerinin muarızı ya da şiirin rasyonel ve bilimsel düşünmenin önünde engel olması gibi -Platon’dan Bachelard’a bir silsile boyunca böyle düşünülür- kendi varlıklarını diğerinin yokluk şartına bağlamış değillerdir. Şiir ve düşüncenin tersinirliği; şiiri düşünceye, düşünceyi şiire irca etmeğe, şiire nesir muamelesiyle yaklaşmağa, düşünceyi şiir bilmeğe bahane olamaz. Fakat Türkçe düşünme hakkında müracaat edilecek ilk kapı şiirdir. Birbirlerine irca edilmemeli fakat biri için diğerine müracaat edilmelidir. İrca ve müracaat aynı kökten gelirler. Düşünce için şiire müracaat etmek, bir kök birliğine işaret eder. Şiir ve düşüncenin birbirlerine irca edilmesinden sakınmak ise, şiirin ve düşüncenin artık ayrı şeyler olduklarını bilmek ve bunu önemsemek demektir. Bu sebeple, daha henüz gerçekleştirmelerinde bir düşünme

(tüşlenme) olmaları, kendilerinin tek ürünü yine kendileri ve kendilerinden başkaca ürün vermez olmaları bakımından şiir ve düşünce aynı şeylerdir, diyebiliriz. Türkçe düşünme ve felsefede ise bir kök birliğı yoktur. Türkçe düşünmenin bilimsel düşünce ile aynı şey olmadığı daha belirgin, daha kolay anlaşılırdır. Asıl zorluk, felsefi ve bilimsel düşünmenin dışında itibar edilebilir bir düşünme olmadığına dair tüm dünyada geçerli olan boş inançtan kurtulmaktadır.

Türk düşüncesi ve Türkçe düşünme / düşünce potansiyel ve *reel* iki ayrı şeyi, ideal ve fenomeni işaret ederler. Kolaylıkla “Türk şiiri” diyebilmemizin fakat “Türk düşüncesi” diye bir şeyden bahsedememizin sebebi, birinin gerçek diğerrinin potansiyel olmasıdır. Bütün bir Batı felsefesini mümkün kılmış Alman felsefesi, Fransız felsefesi, İngiliz felsefesinden bahseder gibi bir Türk felsefesinden bahsedilemez. Bununla birlikte bir Türk düşüncesinden de bahsedebilmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Böyle bir düşünceden bahsedebilmek için Türkçe düşünmeğ ve Türk şiirine dikkat kesilmek, kulak vermek gerekmektedir. Bu çalışmada, *Batı dünyasının kendini her zaman ve mütemadiyen içinde düşündüğü Batı kültürünün en genel kültürel formu*⁵² gibi kuşatıcı bir düşünme formunu bulabilmiş, bir bütünlük arz eden ve çağdaş dünya içinde, modern zamanlarda, yakın geçmişte kabul görmüş ve şu an tüm dünyada kabul görmeye devam edilen çok düşük bir yaşam tarzından çok farklı ve yüksek bir yaşam tarzını belirleyen bir Türk düşüncesinin (Türkçe düşünme değil) varlığına dair bir iddia ileri sürülmemiştir. Fakat felsefi olmayan, derin bölünmeler yaşamamış, inanç-bilgi, akıl-iman, doğa-insan, Tanrı-kültür ayrışmalarını / zıtlaşmalarını tanımayan, bilimsel olmayan bir düşünmenin izi sürülebilmştir.

Türkçenin söz varlığının büyük bir çoğunluğunun Arap soylu kelimelerden oluşması, doğrudan bir difüzyon sonucu Türkçenin tamamıyla Arapçanın etkisi altına girmesiyle gerçekleşmiş değildir. Arap soylu kelimelerin kahir ekseriyetinin Kur’an ve hadis okumaları yoluyla Türkçeye aktarılmış kelimeler olması, aktarmaların kültürel bir etkilenme yoluyla değil, Arapları ve Arapçayı da yeniden inşa etmiş Kur’an ve hadis Arapçasından okumuş yüksek bir zümrenin eliyle gerçekleşmiş olduğunu gösterir. Türkçe; Kur’an ve hadis Arapçasıyla gelişmiş, yüksek bir şiir ve düşünme dili olmuştur.

⁵² (Foucault, Felsefe ve Psikoloji, 1965)

Güçlü ve Avrupaî bir şiir kurma arayışlarının bir sonucu olarak kabul edilebilecek olan Tevfik Fikret'in şiirlerini yazdığı dil, bağlanmış olduğu dünya görüşüne uygun değildi.

HALÛK'UN ÂMENTÛSÛ

*Bir kudret-i külliyye var ulvî ve münezzeh,
Kudsî ve mu'allâ, ona vicdânla inandım.*

*Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim... İnsân
İnsân olur ancak bunu iz'ânla, inandım*

*Şeytân da biziz, cin de, ne şeytân ne melek var;
Dünyâ dönecek cennete insânla, inandım.*

*Fıtratta tekâmül ezelîdir; bu kemâle
Tevrât ile, İncil ile, Kur'ân'la inandım.*

*Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi... Hulyâ!
Olsun, ben hulyâya da bin cânla inandım.*

*İnsan eti yenmez; bu tesellîye içimden
— Bir ân için ecdâdımı nisyânla — inandım.*

*Kan şiddeti, şiddet kanı besler; bu mu'âdât
Kan âteşidir, sönmeyecek kanla, inandım.*

*Elbet şu mezâr ömrünü bir haşr-i zıyâ-hîz
Ta'kîb edecektir, buna îmânla, inandım.*

*Aklın, o büyük sâhirin i'câzı önünde
Bâtıl geçecek yerlere husrânla, inandım.*

*Zulmet sönecek, parlayacak hakk-ı dırahşân
Birdenbire bir tâbiş-i Bürkânla, inandım.*

*Kollar ve boyunlar çözülüp bağlanacak hep
Yumruklar o zincîr-i hurûşânla inandım.*

*Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfânla... inandım. (Tevfik Fikret, 1984, s. 36, 38)*

Pozitivist ve materyalist bir dünya görüşüne bağlanmış olan Tevfik Fikret'in yüksek bir şiir kurma gayreti içinde yazmak zorunda kaldığı dille yazmak, pozitivist olmakla nitelenemeyecek Orhan Veli Kanık için *geriliktir, yani irticadır*⁵³. Orhan Veli, artık bu yeni dünya görüşünün o düşünceye uygun düşmeyen bir inanç dünyasına ait,

⁵³ Bkz. s. 12

anlam evreni dinî ıstılahça belirlenmiş kelimelerle dile dökülemeyeceğinin farkındaydı. Tevfik Fikret'in şiirlerini yazdığı dile bakarak kendisinin Müslüman dünya görüşüne bağlı kaldığı gibi bir iddiada bulunulmamaktadır. Düşünce dile geldiğinde ve belki daha dile gelmeden onu belirleyen ve/veya çarpıtanın dil, dili belirleyen ve/veya çarpıtanın ise düşünce-inanç olduğu gösterilmek istenmiştir. Düşünce ve dil, şiir ve dil, şiir ve düşünce bu münasebetler içinde düşünülmelidir.

Felsefî ve bilimsel düşünme, başka hiçbir düşünceye yer bırakmayacak güçte iktidarlarını tüm hayatlarını felsefe veya bilimin gereklerine göre yaşayan, gündelik yaşamlarını rasyonel düşünme üzerine kurmuş toplumların varlığı sebebiyle edinmiş değildir. Türkiye'de felsefî bir düşüncenin veya bilimin öngördüğü bir yaşam tarzı için hiçbir zaman uygun bir zemin bulunamamıştır. Geniş insan yığınlarının felsefî ve bilimsel düşünmeye olan sözde onayı, aldıkları yetersiz ve tamamen ikna edici olmaktan uzak eğitim ve öğretim sebebiyledir. Türkiye'de temel ve yüksek eğitim-öğretim ve siyasî, ekonomik, kültürel işleyişin mümkün ve özendirici kıldığı yaşam tarzı, insanların ne tamamen bilimsel bir müktesebat ve formasyon edinmelerine ne de kendilerine mahsus olanın ne olduğu ne olabileceği sorusunu sormalarına elverişlidir. Sürekli olarak, esas olanın bilim olduğunu ihsas eden ve fakat bilimsel bir formasyon kazandırmaktan özellikle uzak olmasına dikkat edilen sistem içinde oluşan insan zihni, tezin giriş bölümünde anlatılan insan zihnine de uzaktır. Bilim ve felsefe hakkında en ufak bir birikim ve eğitimi olmayan, fakat esas olanın bilim ve matematik düşünme olduğu kabulünde ısrarcı olan insan zihni, perspektif eğitimi aldığı için perspektif kurallarına uymayan bir dünya algılayışının varlığını kabul edilebilir bulmayan insan zihninden çok daha büyük ve farklı ön yargılara sahiptir.

“Perspektif, taraftarlarınca iddia edildiği üzere, gerçekten şeylerin doğasını mı ifade ediyor, ve bu yüzden her yerde ve her zaman sanatsal doğruluğun kesin bir önkoşulu olarak mı görülmesi gerekiyor? Yoksa yalnızca bir şema özelliği mi taşıyor, hatta kapsamlı bir dünya tasarısını karşılamayan birçok olası şemadan, belirli bir dünya görüşüne ve tanımlanmış bir algılama biçimine bağlı olarak ortaya çıkan pek çok dünya yorumundan biri mi sadece? Başka bir ifadeyle tekrarlırsak, perspektif, dünyanın perspektifle yapılan temsili, perspektifle yorumlanması, dünyanın kendi gerçekliğinden kaynaklanan asıl sureti, hatta asıl doğru ifadesi mi?” (Florenski, 2013, s. 51)

Yukarıdaki alıntıda “temel perspektif kurallarının” yazılı olduğu “ders kitapları” ile temel perspektif eğitimi almış eğitimli birine aldığı eğitim dolayısıyla yetersiz ve

ilgisiz kaldığı başka dünya görüşlerinden, yorumlarından haber verilmektedir. Temel seviyede bilimsel bir eğitimden bile yoksun fakat bilimin tartışılmaz geçerliği hakkında çok kesin kabullere sahip biriyle bilimsel veya felsefî olmayan ve fakat çok daha muteber olabilecek bir düşünmenin varlık ihtimali hakkında konuşmak çok daha zordur. Çünkü zaten bilimsel olanın yahut bilimin ne olduğu hakkında en ufak bir doğru düşüncesi yoktur.

Tamamen İslâm itikadının ve o itikada ait ıstılahın belirleyiciliği altında bir dille, Türkçe ile felsefe yapıp yapılamayacağı tartışması, Türkçenin zengin bir dil olup olmadığı tartışmaları etrafında döndüğü müddetçe kısır ve anlamsız bir tartışma olmaya devam edecektir. Türkçe, asırlar boyunca yüksek şiir kurmuş yetkin ve zengin bir dil olduğu halde bir Türk felsefesine el vermemiştir. Modern Türk şiiri de dünya ölçüsünde büyük ve yüksek bir şiirdir; fakat modern bir Türk felsefesinden bahsedilemez. Bir Türk felsefesinin olmayışı Türkçenin pek fakir yahut yetersiz bir dil olmasına hamledilebilecek bir eksiklik değildir. Eksik olan, neden Türkçe düşünmeden bir Türk düşüncesinin çıkmadığına dair arayışların ve merakın yokluğudur. Türkçe düşünme zengin bir “Türk düşüncesi”ni mümkün kılmaya muktedir görünmektedir. Çalışma boyunca kanıtlanmak istenen tez ve çalışmanın sonunda gösterilmiş olan imkân, felsefe dışı ve bilimsel olmayan bir düşüncenin mümkün ve muteber olabileceği ve Türkçe düşünmenin de “bilimsel yahut felsefî olmayan” bir düşüncenin zemini olmaya müsait olduğu, Türk şiirinin zaten yüksek bir düşünmeden ayrı, uzak ve ona muarız olmadığı / olamadığı, varlık şartını düşünmenin yokluk şartına bağlamamış olduğudur.

Modern Türk şiiri “*poiêsis*” düşüncesiyle yön aldığı sapakta, temelde “*kâtharsis*” anlayışıyla aynı olan, şiirle bir iş kotarma niyeti⁵⁴ sebebiyle saf şiirden, klasik şiirden kopmuştur. Yine de modern Türk şiirindeki “*poiêsis*” anlayışı kendine mahsustur; çünkü modern şiirin kendisini de var eden Türkçenin dünyayı kavrayış tarzı sebebiyle klasik şiirden tamamen kopmamıştır. Modern Türk şiirini var eden dil, yani Türk şiirinin kendisi Türkçe düşünme ile dolaysız irtibatı mümkün kılan eldeki biricik imkândır.

⁵⁴ Modern Türk şiirinin şiirle kotarmayı denediği ve aslında başardığı iş, yeni bir Türk şiirinin ve Türkçenin yani Türklerin kültür varlığının modern yeni dünyada yerini alıp alamayacağı meselesine çözüm arayışıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Arif. (1988). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aisopos. (2021). *Masallar -Bütün Ezop Masalları-*. (İ. Çokona, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Âkif Paşa. (1997). Âkif Paşa Divançesi. *İlmî Araştırmalar*(4), s. 147.
- Akıncıoğlu, M. N. (1996). *Umut Şiirleri*. Ankara: Saypa Yayınevi.
- Aksal, S. K. (1945, Aralık 1-15). 1939 Yazı. *Varlık*(299), s. 148,149.
- Aksal, S. K. (1979). *Şiirler*. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009). *Tarama Sözlüğü* (Cilt IX). Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Aktunç, H. (1990). *Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Altıok, M. (2013). *Bir Acıya Kiracı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Arıburnu, O. M. (1982). *Bu Yürek Sizin*. Berlin: Express Edition.
- Arıburnu, O. M. (1985). *Buruk Dünya*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Aynî, M. A. (2020). *Türk Ahlakçıları*. İstanbul: Kitabevi.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Cilt 2). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bachelard, G. (1995). *Ateşin Psikanalizi*. (A. Yiğit, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bachelard, G. (2015). *Rasyonalist Bağlanma*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Badiou, A. (2020). *Başka Bir Estetik*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Badiou, A., & Nancy, J.-L. (2016, Ocak 30). Alman Felsefesi Üstüne Diyalog. 9, 10. (J. Völker, Röportaj Yapan, L. Konca, & A. N. Bingöl, Çevirmenler) İstanbul: Metis Yayınları.
- Batur, E. (2000). *Kanat Hareketleri - Lirik Şiirler 1993-1999*. İstanbul: Altıkkırkbeş yayın.
- Berk, İ. (2017). *Toplu Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birsel, S. (2014). *Köçekçeler*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Bıyıklı, M. (2007). Osmanlıca Açısından Arap Harfli ve Latin Harfli Türkçe Lügatlerde ve Sözlüklerde Kelimelerin Karşılaştırmalı Analizleri. 38. *ICANAS (Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)* (s. 265-290). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Busbecq , O. G. (tarih yok). *Türkiyeyi Böyle Gördüm*. (A. Kurutluoğlu, Çev.) Kervan Kitapçılık (Tercüman 1001 Temel eser).
- Cansever, E. (2003). *Yerçekimli Karanfil*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Carnap, R. (2019). Mantıksal Dil Çözümlemesi Karşısında Metafiziğin Yenilgisi. H. T. Erkipçak (Dü.) içinde, *Viyana Çevresi Program Yazıları* (H. T. Erkipçak, Çev., s. 73). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Cemal Süreya. (2000). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. (F. S. Ahmet Cevizci, Dü.) İstanbul: Paradigma.
- Derrida, J. (2017). *Gramatoloji*. (İ. Birkan, Çev.) İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- Descartes, R. (1996). *Yöntem Üzerine*. (B. Kenar, Çev.) İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Dıranas, A. M. (2004). *Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ece Ayhan. (2001). *Bütün Yort Savul'lar!* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ece Ayhan. (2002). *Hay Hak! Söyleşiler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ece Ayhan. (2021). *Aynalı Denemeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ece Ayhan. (2021). *Sivil Denemeler Kara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eloğlu, M. (2005). *Bu Yalnızlık Benim*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eloğlu, M. (2010). *İçli Dışlı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (1991). *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*. (A. İnam, Çev.) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Feyerabend, P. K. (2017). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fişekçi, T. (1997, Haziran 04). Kartpostal Şiiri. *Cumhuriyet*, s. 12.

- Florenski, P. (2013). *Tersten Perspektif*. (Y. Tükel, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (1965, Şubat). Felsefe ve Psikoloji. (A. Badiou, Röportaj Yapan, & F. B. Kuzu, Çevirmen)
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus Collège de France Dersleri 1977-1978*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fuzûlî. (1286). *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî*. İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası.
- Gombrich, E. H. (2009). *Sanatın Öyküsü*. (E. Erduran, & Ö. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Günçe, E. (2019). *Türkiye Kadar Bir Çiçek*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hegel, G. F. (2004). *Tinin Görüngü Bilimi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heidegger, M. (1990). *Nedir Bu Felsefe*. (D. Tunç, Çev.) İstanbul: Logos Yayıncılık.
- Heidegger, M. (2020). *Düşünmek Ne Demektir?* (İ. Turan, Çev.) İstanbul: Dergâh.
- Husserl, E. (1995). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*. (T. Mengüşoğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlhan, A. (2001, Mart). Çağını anlamaya ve ifade etmeye çalışan bir sanatçı Attilâ İlhan. *Hürriyet Gösteri*. (S. Kılıç, Röportaj Yapan) İstanbul.
- İlhan, A. (2005). *Korkunun Krallığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kanık, O. V. (1950, Mart). Şiir Yolu İle Tanıtma. *Yaprak*(21), s. 1.
- Kanık, O. V. (2005). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanık, O. V. (2020). *Şairin İş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kant, I. (1919). *Kritik der reinen Vernunft*. Leipzig.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Karacaoğlu. (1993). *Karacaoğlu Şiirler*. (M. Cumbur, Dü.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karakoç, S. (2018). *Gün Doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud. (1985). *Divanü Lûgati't-Türk* (Cilt 3). (B. Atalay, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Kısakürek, N. F. (2002). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Külebi, C. (1945, Aralık 1-15). Kadınlar. *Varlık*(299), s. 154.
- Külebi, C. (2002). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.
- La Fontaine, J. (2019). *Masallar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Laruelle, F. (2021, Haziran 1). François Laruelle: Kavram Çarpıştırıcısı. (T. Lavenz, Röportaj Yapan, Ö. Karakaş, Editör, & N. Kurunç, Çevirmen)
- Leibniz, G. W. (2008). *Theodicee*. (L. Özşar, Çev.) İstanbul: Biblos Kitabevi Yayınları.
- Nâmık Kemal. (2018). Vatan Kasidesi. S. N. Ergun, & G. Ö. Çakır (Dü.) içinde, *Namık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri* (s. 194). İstanbul: Historia Yayınları.
- Nâzım Hikmet. (2005). *Yeni Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nietzsche, F. (tarih yok). *Zerdüşt Böyle Dedi!* (S. Irmak, Çev.) İkbal Kitabevi.
- Özel, İ. (2014). *Of Not Being A Jew*. İstanbul: Tam İstiklâl Yayıncılık Ortaklığı.
- Özel, İ. (2020, Şubat 29). Bir Türk düşüncesinden bahsedilebilir mi? *Dergâh*(361), s. 23.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Parlar, M. (2015, Mart). Rasulü Ekrem Söyledi İşiten Türk Oldu. 3, 405. İstanbul: TİYO.
- Platon. (1997). *İon*. (İ. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Russell, B. (2001). *Batı Felsefesi Tarihi* (Cilt 1). (E. Esençay, Çev.) İzmir: İlya Yayınevi.
- Russell, B. (2019). *Batı Felsefesi tarihi* (Cilt 2). (Ahmet Fethi, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Saraç, M. Y., & Andı, M. F. (1997). Âkif Paşa Divançesi. *İlmî Araştırmalar*(4), s. 147.
- Tamer, Ü. (2002). *Yanardağın Üstündeki Kuş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tevfik Fikret. (1984). *Halûk'un Defteri Şermin, Son Şiirler Bütün Şiirleri: 3* (Cilt 3). (A. Bezirci, Dü.) İstanbul: Can Yayınları.
- Thoreau, H. D. (2017). *Walden ya da Ormanda Yaşam*. (L. Özşar, Çev.) İstanbul: Biblos Yayınevi.

- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük* (Cilt 2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uyar, T. (2002). *Büyük Saat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Whitehead, A. N. (2021). *Süreç ve Gerçeklik*. (K. Çelik, Çev.) İstanbul: Fol Kitap.
- Yunus Emre. (1980). *Yunus Emre Dîvânı*. (F. Timurtaş, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zarifoğlu, C. (2004). *Şiirler*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Zweig, S. (2021). *Kendileriyle Savaşanlar*. (N. Ermiş, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Ayverdi, İ. (2022, Ekim 29). *Kubbealtı Lugatı*. Ekim 29, 2022 tarihinde Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/kisa-bilgiler> adresinden alındı
- Conservative Party*. (24, Ekim 2022). Kasım 11, 2022 tarihinde Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Conservative-Party-political-party-United-Kingdom> adresinden alındı
- Dilde dinsellemeye direnelim: Vefat değil ölüm*. (2021, 05 03). 11 19, 2021 tarihinde Sol: <https://haber.sol.org.tr/haber/dilde-dinsellemeye-direnelim-vefat-degil-olum-31369> adresinden alındı
- Duralı, Ş. T. (2019, Ağustos 27). *Youtube*. Ekim 22, 2022 tarihinde Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=IJcyPrZ7fiU> adresinden alındı
- Nefî. (1252). *Açıkerişim@TBMMDivan*. Aralık 19, 2022 tarihinde TBMM KÜTÜPHANESİ AÇIK ERİŞİM SİSTEMİ: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2738> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Osman Nuri Tolar
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	